

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR PRÆSTØ AMT

12. AARGANG 1923.

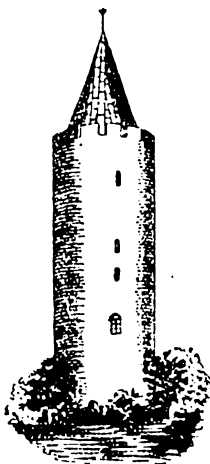

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1923.

AARBOG
FOR
HISTORISK SAMFUND

FOR PRÆSTØ AMT

12. AARGANG 1923.

NÆSTVED
N. P. CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
1923.

Om Helligkilder

med særligt Henblik paa Præstø Amt.

Af August F. Schmidt.

Til de aarlige folkelige Festdage hører Midsommerfesten ved St. Hans. Det er en gammel hedensk Fest, ligesom Julen er en Midvinterfest. Midsommerfesten henførtes i den kristelige Tid til Johannes Døbers Fødselsdag, 6 Maaneder før Jesu Fødselsdag, og det er Døberens Navn, vi har i Navnet St. Hans Dag.

Mange Skikke knytter sig til St. Hans Aften. Paa Højene i det nordlige Danmark brændes endnu Blus denne Aften, og dette er Rester af en gammel hedensk Ilddyrkelse. Troen paa Heksene, der samme Aften og Nat rider paa et Koteskaf til Bloksbjerg eller Hekkenfeldt, er af nyere Oprindelse. Ligeledes plukkedes St. Hans Urt denne Aften for af denne Urt at læse Varsler for det kommende Aar. *Kildevandet* havde ogsaa en særlig Kraft denne Aften. Det tillagdes helbredende Evne i visse Kilder, der paa en eller anden Maade var blevne hellige og af den Grund besøgte St. Hans Aften baade af syge og sunde; de syge for at faa deres Helbred tilbage, de sunde for at more sig. En væsentlig Grund til at Kilderne her i Landet besøgte St. Hans Aften var Klimaet. St. Hans er midt i den nordiske Højsommers favreste Tid, da er Vejret lunt, og de syge og

svage kunne denne Nat taale at overnatte i Telte ved Kilden eller under aaben Himmel, om det skulde være. Naar det syge Sted blev vasket og gnedet i det friske Kildevand, troede man, det blev raskt, hvad det vel ogsaa i de fleste Tilfælde gjorde. En Sygdom, der hyppigt blev helbredt ved Vaskning i en hellig Kilde, var Øjensygdom. Naar et Barn med daarlige Øjne blev ført fra et mørkt og tilrøget Hus ud i den friske, milde Sommerluft og fik Materie og Snavs vasket bort fra Øjnene, var det forøvrigt intet Under, at Øjenlaagene lidt efter lidt hævede sig, og Barnet kunde se. Nu vil vi betragte dette som noget meget naturligt. Eller naar et gammelt, gigtsvagt Menneske blev ført til Kilden og fik de svage Lemmer godt rensede og gnedne i det friske Vand, er det ogsaa naturligt, at Gamlingen for en Tid følte sig befriet for sin Plage. Der findes Beretninger om, hvorledes Mennesker kom til Kilden humpende ved Stokke eller Krykker og kastede disse, naar de efter den forfriskende Renselse følte sig raske. Men mange af hine Mennesker har sikkert maattet savne disse, naar Gigtsmerterne paany indfandt sig. Ved mange af de hellige Kilder kunde man Dagen efter St. Hans Aften finde Stokke, Krykker og Tøjstumper og andre lignende Genstande, som Kildegæsterne lod tilbage. En Kilde paa Laaland hedder af den Grund *Krykke Kilde*.

Fra hele Danmark haves Oplysninger om ikke mindre end ca. 300 Kilder, der har været anset for og besøgt som hellige Kilder. Til de enkelte Kilder knytter sig tit forskellige Sagn, Besøgstider og Skikke. Sagnene beretter som Regel om, hvorledes en Kilde er blevet hellig, f. Eks. naar en hellig Mand som St. Thøger i Thy vaagner op om Morgen efter at have sovet under aaben Himmel, lader Gud det Under ske, at et Kildevæld bryder frem af Jorden, hvor hans Hoved havde hvilet. Denne Kilde var hellig. Hvor Knud Lavard blev myrdet sprang ogsaa en hellig Kilde frem o. s. v. I visse Egne af Jylland besøges Kilderne baade ved Foraarsfesten, Valborg Aften (30. April) og ved Midsummerfesten, St. Hans Aften. Kilder, der var indviede til

Vor Frue besøgte Vor Frue Dag, den 8. Septbr., ligesom Kilder, der var indviede til en Helgen, besøgte paa vedkommende Helgensdag. Dette var dog kun Regelen, naar Dagen var om Sommeren; en Undtagelse findes der dog, idet *Mariekilde* i Farstrup Sogn, Slet Herred i Himmerland, besøgte den 25. Marts midt om Natten. Besøgene til denne Kilde har tabt sig ret tidligt, vel nok paa Grund af den kolde Aarstid. De hellige Kilder havde naturligvis vidt forskelligt Udseende efter deres Beliggenhed. Om afsides liggende Kilder berettes almindeligvis, at de er almindelige Vældhuller eller smaa Brønde, hvorfra Vandet har sit Afløb gennem Grus og Græs eller lignende. Kilder, som fandtes tæt ved Bebyggelser eller paa Kirkegaarden, blev i Regelen stensatte og oprensede en Gang aarlig. Ved de meget besøgte Kilder blev hyppigt bygget et Kildehus med Tag over, eller en Karm blev sat om Kilden. Saa kunde det hænde sig, at Egnens Folk lejede en Mand til at øse Vandet op og modtage Penge for det. Disse Penge uddeltes til Sognets fattige. Inden Kildebesøget pyntedes Kilden hyppigt med Blomster og Grønt for at Omgivelserne kunde faa et festligt Udseende. Efter et saadant Kildebesøg, hvor man havde vasket sig i Kilden, maaske ogsaa hentet en Flaske „Helligvand“ til en syg derhjemme, ofredes til den. Først og fremmest de Krykker, Stokke og Forbindinger man nu ikke mere havde Brug for, men der skulde ogsaa ofres Værdigenstande som Mønter, Naale, Knapper og sligt. I disse Ofringer, som vi har Beretninger om til Slutningen af det 19. Aarhundrede, findes udtrykt den primitive Tankegang: Noget for noget. Mønterne, Naalene, eller hvad der ofredes, kastedes ned i Kilden eller blev stukne ind i Brøndkarmen, hvis en saadan fandtes. Men for at faa et reelt Udbytte af Kildegæsternes Offergaver, foranstaltede Sognenes Gejstlighed, at der opstilledes Kildeblokke ved Kilden, hvori Pengene saa blev lagt. Kildeblokkens Indtægt blev senere uddelt til Sognets fattige. Undertiden kunde der findes en ganske pæn lille Sum Penge i en saadan Blok, naar den aabnedes efter et Kildebesøg. Kildeblokkeofrene er en forholdsvis

moderne Variant af de oprindelige, gamle Offerskikke. Fra det 16. Aarhundrede haves Vidnesbyrd om dem.

Kilden var særlig i Besiddelse af Kraft ved Midnat. Efter Vaskningen skulde den syge undertiden gaa nøgen tre Gange baglæns rundt om Kilden med Solen. Fra to danske Kilder (i Seest og Knebel Sogne i Jylland) haves Beretninger om en Kildekur, hvor visse Ceremonier skulde gentages med bestemte Dages Mellemlum saalænge Sygdommen varede. Eller man kunde efter Vaskningen i Helligkilden trille sig i Duggen; thi Duggen havde ligesaa megen Kraft St. Hans Nat som Kildevandet. Man tog ogsaa og trillede Lagener i Duggen paa Kirkegaarden, og bagefter pressede man de faa Dugdraaber, som det havde indsugget, ud af Lagenet i en Flaske for at opbevare og bruge Dugdraaberne som Lægemedel hele Aaret rundt. Hvorfor Vandet og Duggen havde magisk Kraft ved Midnat, vides ikke med Bestemthed. Nogle mener, at det muligvis er en Levning af en oprindelig Renselse som Indledning til et hedensk Midsommeroffer.

Ved de hellige Kilder udspandt der sig et broget Folkeliv St. Hans Nat. Baade syge og sunde var tilstede, og hvor Folk samles indfinder sig altid Handelsmænd og Gøglere. Efterhaanden blev der et helt Marked ved Kilden, i Lighed med Markederne ved de katolske Kirkefester. Et Marked opstaar hyppigst ved en kirkelig Fest, og selv om Kildebesøget ikke var en direkte Kirkefest, saa havde det dog Præg deraf. Forøvrigt fandtes der ogsaa Kapeller ved mange af de hellige Kilder. Disse Markeder frembød et broget Skue i den lyse Sommernat. De har sikkert spillet en ikke ringe Rolle i de forskellige Egnes Folkeliv, hvor de fandtes. Der haves ogsaa Beretninger om Mord, Slagsmaal, Drukkenskab og andre Uroligheder fra adskillige Kilde-markeder. Saaledes fra det berømte Lerup Kildemarked i Øster Hanherred, hvor Præsten 1585 klager over, at Slagtere nedbrød Kirkediget for at lave Grubber og Hytter af Stenene, Folk opbrød Vaabenhusdøren og drev Faar og Kvæg ind paa Kirkegaarden og i Vaabenhuset, ligesom de ogsaa plyndrede Præstegaarden for Tørv, Lyng, Korn, Faar m. m.

Præsten foreslog Markedet flyttet, hvilket skete. Den Dag i Dag findes Fortsættelsen af dette Kildemarked i det berømte vendsysselske Hjallerup Marked. Sydjyllands største Marked i vore Dage er Vorbasse Marked. Dette var ogsaa oprindeligt et Kildemarked, hvor Uroligheder fandt Sted. 1653 paabyder et Kongebrev, at Markedet skal ophøre og i Stedet for holdes i Kolding. Dette Kongebrev traadte dog ikke i Kraft, og Markedet holdes stadigvæk i Vorbasse.

En Kilderejse betød meget baade for syge og sunde. De sunde fik meget usædvanligt at se, og de morede sig. For de syge var det Liv og Helbred om at gøre at besøge den hellige Kilde, hvad enten det var et Par Forældre, der maatte rejse flere Mil med deres syge Barn til Kilden, eller det var et gammelt Menneske, der blot ventede paa at opleve Kildeturen i Aar igen, for saa vidste han, at det vilde vare et Stykke Tid endnu, inden Døden kom og befriede ham fra Lidelserne. De mangeartede Oplevelser, som baade syge og sunde var udsatte for paa en Kilderejse, gav Stof til Samtaler Vinteren igennem i de lave Bondehytter, hvor Trækken fik Gigten til at indfinde sig paany, og Røgen fyldte Øjnene med Urenhed, saa der blev god Grund til at foretage en Kilderejse til Midsommer igen. Og saadan blev Kilderejserne ved de mange Slægtled igennem helt til den nyeste Tid, hvor den bedre Hygiejne og den hyppigere Brug af Læger har overflødiggjort Helligkilderne i Forening med, at Folk tabte Troen paa deres underbare Kraft. En sidste Levning findes dog endnu i Københavnernes „Kilderejser“ hver Sommer til Kirsten Pils Kilde og Dyrehavsbakken.

Efter denne almindelige Karakteristik af de hellige Kilder og deres Betydning, skal meddeles noget om de hellige Kilder i Præstø Amt. I Forhold til andre Egne af Danmark findes der mange Helligkilder i Amtet, men saa til Gengæld findes der ikke synderligt stort Stof til Belysning af de enkelte Kilders Dyrkelse. Man maa antage, at Kilderne i Præstø Amt har været dyrket paa samme Maade, som de øvrige af Landets hellige Kilder. Kildemarkeder var der

ikke faa af, og de har uden Tvivl betydet en hel Del for Egnens Befolkning.

Det berømteste Kildemarked i Sydsjælland var det, der holdtes ved *St. Mogens Kilde* i Mogenstrup Sogn, (Hammer Herred). *St. Mogens Kilde* fandtes forhen i Kirkeskoven, der hørte under Holmegaard, men blev i 1911 solgt til Grevensvænges Ejer. Omkring 1820¹⁾ blev Kilden ødelagt af et Vejanlæg igennem Skoven, og den daværende Amtmand, Grev Chr. Danneskjold, for hvem der er rejst et smukt Monument i Skoven, lod Kilden flytte til dens nuværende Plads overfor Mogenstrup Kro, hvor den anlagdes til et Springvand. 1862 blev Kilden restaureret af den daværende Lehns greve Danneskjold, og til Minde derom er der opsat en Mindetavle for ham af taknemmelige Medborgere. Fra 1. Januar 1922 overgik Kilden til Præstø Amtsraad²⁾.

St. Mogens Kilde blev besøgt *St. Hans Aften* af Folk langvejs fra. Efter Kildebesøget ofredes i en Fattigblok eller Kildeblok, der var opstillet ved Mogenstrup Kirke eller maaske i Vaabehuset, hvor der var et Hul i Muren, som Folk kunde stikke Haanden ind i og lægge en Gave i Blokken, som endnu skal staa derinde, ligesom ogsaa Hullet findes endnu. Nu kunde det have sin Interesse at faa Besked om, hvor mange Penge der blev nedlagt i Kildeblokken, og det træffer sig da saa heldigt, at vi kan faa denne Besked fra en Tid, hvor Kildemarkedet temmelig sikkert maa have været ret stort. I Provinsarkivet i København findes Mogenstrup Kirkes Regnskab fra 1606—1687. Af Regnskaberne gennem Aarene kan man ikke se, hvormeget der blev ofret i Blokken, da dette ikke er specielt opført, men da der af Kirkens Ejere forlanges et Opgør over Blokkens Indtægt, følger sidst i Regnskabsbogen Præstens Redegørelse til de „Høy og Welædle Herrer Hans Excellence Her Otto

---

¹⁾ I *Trap* 4. Udg., III, 443, meddeles, at Kildens Leje sank 1824 ved Vejanlægget gennem Skoven, hvorfor Kilden blev flyttet.

²⁾ For adskillige Oplysninger om Kildens Historie er jeg Hr. Amtmand, Kammerherre A. Vedel, Næstved, megen Tak skyldig.

Krabbe og Hans velædle Høy-ærværdighed Doctor Hans Bagger“ fra Aarene 1681—1686. Da det mest er fattige, svage og Krøblinge, der besøger Kilden St. Hans Aften, er det kun ringe, hvad der kommer i Blokken, skriver Præsten. Aar 1681 var Blokkens Indhold 29 Sletdaler og 2 Mark. 1682 var Indholdet 40 Sletdaler, ialt 69 Sletdaler og 2 Mark. Af disse Penge har Præsten imidlertid brugt 55 Sletdaler til „den ene Klocke udi Taarnet, kiøbt af Mag. Ludvig udi Herløfmagle“. Til at ophænge Klokken med Jern gik 3 Sletdaler og til at rense Kilden og forsyne den med et nyt Brøndværk 7 Sletdaler. Resten bliver saa 4 Sletdaler og 2 Mk. 1683 er blevet i Behold til Uddelingen 31 Sletdaler; 1684 i Behold 41 Sletdaler. Derefter følger et Par Udgifter til Kirkens Reparation, der beløb sig til 61 Sletdaler. 1685 er i Behold til de fattige 33 Sletdaler. Indtægten fra dette Femaar bliver da 50 Sletdaler, 2 Mark, hvorfor Præsten agter at bekoste en Del paa Kirkens indvendige Restaurering ved Pyntning af Altertavlen og Maling. Del blev nu bestemt af Kirkens Ejere, at $\frac{1}{3}$ af Blokkens Indtægter skal uddeles til de fattige, og de $\frac{2}{3}$ skal gaa til Kirkens Vedligeholdelse. Blokken skal være velforsynet med Laase, hvortil Præst, Provst og Kirkeværge skal have Nøgler. Denne Bestemmelse er underskrevet af Otto Krabbe og Hans Bagger i Juni 1686.

Ved Kilden holdtes Kildemarked, der blev nedlagt og flyttet til Næstved. Dette Kildemarked har i ældre Tid sikkert været det største af sin Slags i Sydsjælland. Folk fra vid Omkreds er strømmet til for at være med til Løjerne, der udspandt sig i den lyse Sommeraften og Nat. Men bag Festlighederne var Alvoren. Alle de svage og lidende, der drog til Kilden for at fange Helse for deres Pine ved det lægende Vand, har præget Folkefesten med deres Suk og Bønner. Kildemarkedet var en S sammensætning af de to store Livets Modsætninger: Glæde og Sorg, Sundhed og Sygdom.

Mogenstrup Kildemarked er blevet berømt paa en særlig Maade, da det er dette Kildemarked, Chr. Winther har

tænkt paa i Forspillet til „Hjortens Flugt“. Chr. Winther, der var fra Fensmark Præstegaard, har som Barn vistnok været med til adskillige Kildemarkeder i Mogenstrup. „Hjortens Flugt“ er skrevet 1854, medens Chr. Winther boede i en Sommervilla mellem Taarbæk og Skodsborg, hvor han gennem sit Vindue havde Udsigt til Dyrehaven. Dog er ingen af Digtets Sange henlagt til Dyrehaven, men alle dets Naturbilleder er malet i Flugt med Udsigten fra hans Vindue. I Forspillet: *Kildemarkedet* har vi Parallellen til Dyrehavsbakken, hvor Chr. Winther tit færdedes. Man kan ogsaa vanskelig tænke sig Mogenstrup Kildemarked forsynet med et „udsøgt Assemblé“ hvor der

„Af Hunde og af Aber svandser,
Hvor Papegøier snakke, lee,
Og Bamsen gravitetisk dandser.“

En dansende Bjørn har der vel været i Mogenstrup, men næppe andre vilde Dyr. Det er Dyrehavsbakken, som har foresvævet Chr. Winther. Mester Jakel var ogsaa en af Dyrehavsbakkens centrale Skikkelser, som vist aldrig har været i Mogenstrup. I Mogenstrup har vel været en hel Del Boder med Udsalg af mange forskellige, farverige Genstande, samt et Par Landsbymusikantere, der har faaet Ungdommen til at svinge sig i Dansen til de støjende og skrigende Instrumenter. En Mængde Brændevin og Øl er der blevet drukket, hvilket har givet Anledning til Slagsmaal og Tummel.

I vore Dage er Mogenstrup Kro med den „nye“ Kilde et yndet Udflugtssted for Landbefolkningens Skovture fra Omegnen.

Et andet betydeligt Kildemarked i Sydsjælland holdtes ved *St. Helenæ Kilde* i *Tybjerg Sogn* (Tybjerg Herred). Denne Kilde findes paa Tybjerggaards Mark i Skovkanten. Marken, hvorpaa Kilden findes, hedder Kildemarken. St. Helenæ Kilde besøgte St. Hans Aften og har været anset som Sundhedskilde og besøgte som saadan indtil for en Menneskealder siden. Nu er den forsynet med Brøndkarm

og Tag. Ved Kilden var opstillet en Blok, hvori der i Tidens Løb skal være kommet rigelige Gaver. Fra 1728 brugtes Blokkens Indtægter til Lærerens Løn.

Ved Tybjerg Kildemarked var der Dans. I Handelsboderne forhandlede Legetøj og Nürnbergerkram. Pottemageri var der ogsaa. En Meddeler til Thorkild Gravlund fortæller, at hans Far kunde gaa til Kildemarked og nøjes med at sætte en Otteskilling til! Ligeledes havde den 70aarige Meddelers Far set en Mand ikklædt Nationaldragt: Knæbukser og hvide Strømper ved dette Kildemarked. Sidst i 1880erne holdt Tybjerg Kildemarked op, da det blev forbudt af Tybjerggaards Ejer, General Steinmann (Kommandant paa Als 1864), der døde 1894.

Ved *Hovby* i *Fakse Sogn* (Fakse Herred) fandtes en hellig Kilde, der maaske har heddet *St. Hans Kilde*, da Markedet, som holdtes derved, hed *St. Hans Marked*. Dette Navn kan ogsaa være fremstaaet, fordi Markedet holdtes *St. Hans Aften*. Kilden, som dette Marked holdtes ved, var indtil 1838 en almindelig stensat Brønd med Brøndværk omkring, men dette Aar blev en Kildebygning rejst faa Favne derfra. Denne Kildebygning findes der endnu. To Mejerier og Fakse Vandværk suger al Vandet fra Kilden, der indeholder klart, rindende Vand. Ved Siden af Kildebygningen var en Egeblok, hvori Markedsgæsterne ofrede Penge, som bagefter uddeltes til Sognets fattige.

Syge Folk, som rejste langvejs fra for at besøge en „klog Kone“ i Præstøegnen, gjorde gerne Ophold ved Kilden i Hovby og nedlagde „ulige Penge“, indpakket i Papir, omvundet med Traad, i Blokken. Ved *St. Hans Markedet* stod en Mand og skænkede Vand i et Glas og tjente gode Penge paa den Forretning. Markedet var meget stort med en Del Kram og Gøgl. For Børnene, som ikke kunde komme med til Hovby, lavedes et lille Marked i Karise.

Om Hovby Kildes helbredende Evne haves ingen fyl-dige Beretninger. En Optegnelse fra 1914 meddeler, at i gammel Tid laa Folk og drak Vand af Kilden mod Sygdomme præcis Kl. 12 *St. Hans Nat*.

Navnet Hovby menes at have sin Oprindelse af et hedensk Hov, og saa er det ganske naturligt, at her findes en hellig Kilde. Ved de hedenske Hovsteder var nemlig en hellig Kilde eller Lund, hvor religiøse Ceremonier holdtes med Bønner, Ofringer og lignende. I den kristne Tid er det gamle hedenske Kultsted ganske stille blevet kristnet, uden at den store Befolkning har paaagtet dette, og fra en hedensk Offerkilde (?) har vi faaet en kristen Helgenkilde (?). Sikkert er det, at Kilden i Hovby og dens Marked har sin Oprindelse i ældgammel, hedensk Tid. Nu er Kilden, som nævnt, taget i den moderne Tekniks Tjeneste, og Markedet er nedlagt. Kun Stednavnet Hovby vidner om Stedets Old og Hellighed.

I *Karise Præstegaardshave* (Fakse Herred) findes *Den hellige Fru Marthes Kilde*, hvor der ogsaa holdtes Kildemarked i gamle Dage St. Hans Aften. Mangfoldige Mennesker kom til Stede, drak af Vandet, vaskede sig i det og ofrede til Sognets fattige i en Blok, som var opstillet ved Kilden, meddeles 1755. Sagnet beretter, at da Absalons Frænke, den i Livet saa haardt prøvede Fru Marthe (eller Merthe), blev baaret til Graven, satte Munkene Kisten paa Jorden et Øjeblik for at hvile. Hvor Kisten (Baaren) sattes, fremsprang et Væld, der fik hendes Navn. Det blev dog ogsaa kaldt *Karise Væld*. Fru Marthe blev senere kanoniseret af Absalon, og Kilden blev følgelig saa kaldt *Den hellige Fru Marthes Kilde*.

Saa findes der ikke flere hellige Kilder i Præstø Amt — saa vidt jeg véd — hvor der holdes Kildemarkeder. Da Helligkilder med Markeder er de Kilder, som har spillet størst Rolle i Egnens Folkeliv, er det naturligt, at de omtales først og saa udførligt, som Materialet har tilladt det. Folk fra de respektive Kilders Egne vil maaske undre sig over, at der ikke findes mere om de berømmelige Kildemarkeder, som de har hørt saa meget fortælle om i deres Barndom, og som mange selv har været med til. Men der findes ikke trykt Litteratur af Betydning om disse Markeder, og utrykt er det lige saa smaat med, væsentligt Optegnelser

fra de senere Aaringer. Det var da i høj Grad ønskeligt, om en Lokalhistoriker fra Sydsjælland vilde optegne, hvad der endnu kendes om Emnet i Folkemunde, for saa af dette Materiale at skrive en Skildring af de gamle Kildamarkeders Betydning for det sydsjællandske Folkeliv. Det vilde være et meget nyttigt Arbejde. Man kan formode, at der i Tybjerg Herreds gamle Retsprotokoller maa findes Retssager om Slagsmaal og andet sligt hidrørende fra Kildemarkeder. Maaske en Lokalhistoriker ved en Gennemgang af dem *alle* kan finde lidt vedrørende Kildemarkederne. Jeg har undersøgt tre Retsprotokoller uden Resultat. En Gennemgang af alle Retsprotokollerne for et Herred er et mægtigt og møjsommeligt Arbejde.

Af andre hellige Kilder i Præstø Amt skal i det følgende nævnes nogle, hvortil der knytter sig ret karakteristiske Sagn. Det er ogsaa rimeligt, at disse Kilder har været en Del kendte og søgte af syge og svage.

Nord for *Magleby* (Stevns Herred) findes *St. Hans Kilde*. Nu er den en velholdt Brønd med Karm om. Tidligere besøgte den St. Hans Aften. Folk vaskede sig i et Trug, som Kreaturerne ellers drak af. Vandet toges med hjem i en Flaske, og det brugtes til Vaskning, saa længe det varede. Fra 1890erne meddeles, at der en Vinter blev hentet Vand til en syg ved Kilden. Gamle Folk kan ellers ikke huske andet, end at der blev hentet Vand fra Kilden i tørre Somre. Om St. Hans Kildes Oprindelse fortæller Sagnet: En blind Mand gik engang ud paa Marken, fandt et Hestefjed med Vand i, vaskede Øjnene deri og fik sit Syn igen. Da man gravede paa Stedet, sprang en Kilde frem.

I samme Sogn findes ogsaa *Andrese-Kilden*, der blev bekendt, da en Mand, Andreas, vilde aflive sig paa Grund af en Sygdom, men ved „Badet“ i Kilden blev han rask. En Variant fortæller, at en Kone, der var syg, vilde drukne sig i Kilden, men jo længere hun rullede sig i Vandet, des friskere blev hun. Kilden blev mest brugt mod daarlige Øjne, og mange Mennesker fandt Helbredelse ved den. St. Hans Aften og Vor Frue Aften ($\frac{2}{3}$) var Besøgstiden. Ejeren

lod den engang kaste til, men fik Uheld med sin Bedrift, indtil han atter satte den i Stand.

Hellig Svends Kilde i Smerup Sogn er omtalt i nærværende Aarbog 1920, 94 f., saa den skal blot nævnes. St. Hans Kilde var ogsaa omtalt i samme Aarbog, men knapt saa udførligt som her.

Ved *Næbbetorp* i *Sværdborg* Sogn (Hammer Herred) var forhen en Kilde med en Fattigblok ved. 1755 meddeles, at Præsten kunde efter eget Skøn uddele de indkomne Penge til Sognets fattige. Indtægten var aarlig 16 Sletdaler. Et Fond paa 80 Rigsdaler var samlet i 1774. Kilden kaldtes *St. Olufs Kilde*. Ved Næstvedvejen og Sydgrænsen af Sognet ligger Hellevads Mølle. Navnet tyder paa, at der enten har været en Helligdom paa Stedet eller et Vadested over Aaen, som førte til en Helligdom.

Korskilde (*Snesere* Sogn, *Baarse* Herred) ligger Syd for Brøderup Højskole, omtrent 50 Meter Vest for Hovedlandevejen. 1911 blev den stensat. I den katolske Tid har den sikkert været søgt som Helligkilde, og paa *Korshøj* har vistnok været rejst et Kors med den korsfæstede paa.

Kirkekilden (*Kallehave* Sogn, *Baarse* Herred) laa faa Meter fra Strandbredden tæt Nord for Kirken. I 1870erne besøgte den endnu som Lægedomskilde. I gammel Tid var der opstillet en Fattigblok ved den. Vandet i Kirkekilden bliver straks ferskt igen, naar Saltvand fra Havet ved høj Flod har oversvømmet den.

Møn.

Paa Møn fandtes i gammel Tid en meget berømt Helligkilde i *Keldby* Sogn. Navnet Keldby er afledt af Kilde. Det er et Munkeforsøg at sætte Helgennavnet St. Ketil eller Kjeld i Forbindelse med Kilden. Kirken er indviet til St. Andreas. Kilden i Keldby var vidt berømt som Helsekilde, men da St. Søren's Kilde i Kippinge paa Nordfalster i det 15.—16. Aarhundrede blev en landskendt Kilde, aftog Besøget og Berømmelsen i Keldby¹⁾. I en *Beskrivelse over*

¹⁾ Se denne Aarbog 1914, 44 f.

den Insul Møen, forfattet 1679 (paa Latin) af Johan Wiborg, Præst i Stege, oversat ca. 1701 af Pastor Jens With i Keldby, trykt (paa Prosa) første Gang 1902 i Møens Folkeblad, findes følgende Linier, der hentyder til den fordums berømte Kilde, hvor nu syge ofrer Gaver St. Hans Dag paa Grundvolden af et Kapel:

„Paa samme Rødsten-Mark, et helligt Sted der findes,
Men bare Grundvold kan nu ikkun agtes mindes,
Der ofred Stodre til, ved hver St. Hanses Tid,
De kunde Helbred faa, de derpaa slog sin Lid,
Nu andre fare til St. Sørenes Sted Kippinge
Og mener alting vel for Sygdom skal gelinge.“

I *Elmelunde Kirke* fandtes 1886 et overhvidtet Krusifix, som Professor Magnus Pedersen satte i Forbindelse med Kapellet i Keldby, da Elmelunde, saa vidt vides, intet Kapel har haft, men derimod Keldby, hvor der baade fandtes Kapel og Kilde. Krusifixet har saa oprindeligt haft sin Plads i Keldby Kapel, men da dette blev nedbrudt, blev Krusifixet flyttet til Elmelunde.

I lange Tider synes Kilden i Keldby at være glemmt; men saa blev den fundet paany 1750 af Præsten *Ludvig Stoud*. Adgangen til Kilden er vanskelig at finde. Vandet i den er udtømmeligt.

En anden Kilde var *Fruer Kilde* eller *Præstekilden*, der blev fundet ca. 1800 af Præstefruen, meddeler Frede Bojsen i: *Af Møens Historie I*, 106.

I *Fanefjord Sogn* ved Foden af Præstebjerg fremvælder en Kilde, der er meget kold om Sommeren. Om Vinteren skal den forhen have været varm, saa at Is, der kastedes i den, straks smeltede. Kilden søgtes af Kvinder, som led af Modersyge. Naar de drak af den, fandt de Lindring. Navnet paa Kilden var *Blaakilde*, hvilket Paludan i sin *Beskrivelse over Møen*, 110, udleder af *Blotkilde* 3: *Offerkilde*. Denne Tolkning er vel ikke usandsynlig; maaske kan Navnet ogsaa betyde „Blodkilden“.

Græderen.

Paa de to Klinter i Præstø Amt: *Stevns Klint* og *Møns Klint* findes Væld, der flyder ud af den haarde Kalksten øverst paa Klinterne. Da Vandet, idet det løber ned ad de respektive Klinters Side, minder om Taarer, som løber ned ad et Menneskes Kind, naar det græder, har man billedligt skønt kaldet Vældene hvert Sted *Græderen*. Vandet paa *Møns Klint* kaldes ogsaa *Maglevandet*. Vandet i *Græderen* paa *Stevns Klint* er godt og velsmagende, og i gammel Tid rejste Folk langvejs fra til Klinten for at drikke af dens Vand. Orlogsskibe — baade danske og fremmede — hentede Vand fra begge *Græderne*, naar de led Vandmangel.

Vandet i *Græderen* paa *Møns Klint* blev brugt af Mennesker, som plagedes af Feber. Naar Vandet blev kogt og blandet med Ribssaft, var det en meget behagelig Drik, meddeles i Resens Danske Atlas III, 103. I Danske Atlas I, 520 f., skildres *Græderens* Vand paa *Møns Klint* som *usundt* Vand. En Magister J. Dysel smagte af Vandet, men fik bagefter en slem Hovedpine samt Kuldegysninger, saa han faldt i en hidsig Sygdom. Da han kom til Stege, maatte han holde Sengen i otte Uger. En Bonde, som var med, og ogsaa blev syg, fordrev Ondet med et „got Glas Brændeviin.“

Troen paa de hellige Kilder, samt Skikkene, Markederne og hvad andet, der knytter sig til dem, kan give Nutidsmennesker et lille Billede af tidligere Tidens Folketro og Folkeliv. Og for dem, der i Tanken prøver at leve sig lidt ind i hin Tids Folkelynne, kan Billedet blive præget af Mørkhed og oprindelig, enfoldig Tro paa den rige Giver, som Naturen altid har været for Menneskene; men Billedet kan ogsaa blive præget af hine Tidens fornøjelige Folkefester, som de i den taagede Sommernat maa have udfoldet sig ved Helligkilderne. I det naturskønne Sydsjælland, har Kildefesterne fundet Sted i forholdsvis stor Udstrækning, som det foregaaende har søgt at paavise. Flere af vore Digtere har ogsaa foreviget Kilderne med deres Rislen og Fester i skønne Digterværker. Af Digtere, som har behandlet dette Emne,

kan nævnes: Oehlenschläger, Chr. Winther, H. C. Andersen, Ludvig Bødtcher, Valdemar Rørdam og Jeppe Aakjær.

Foruden de i foranstaaende Fremstilling nævnte Kilder, har der i Præstø Amt været flere Kilder, som har været mere eller mindre „hellige“. Da der kun findes lidet til Belysning af disse, skal de vigtigste blot nævnes. Ved *Næstved* fandtes: *St. Eilers Kilde*, *St. Karens Kilde* og *Slavs Kilde*. Ved *Vordingborg*: *Prinsen af Würtembergs Kilde*, *Fruens Kilde* og *Valdemarskilde*. I *Gørslev Sogn*: *Helvedeskilderne*. I *Kongsted Sogn*: *Mettes Kilde*. I *Roholte Sogn*: *Fru Merthes Kilde*. I *Kastrup Sogn*: *St. Klements Kilde*. I *Everdrup Sogn*: *Evers Kilde* og i *Ø. Egesborg Sogn*: *Olai Kilde*.

Oplysninger om Helligkilderne i Præstø Amt fra lokal-kendte Folk modtages med Taknemmelighed af *Dansk Folke-minde-samling*, kgl. Bibliotek, København.

Erindringer fra min Barndom og Ungdom.

Skildringer fra Sydstevns i 1860erne.

Af Hmd. Chr. Olsen, St. Torøje.

Byggeskik paa Landet.

De ældste Bygninger, som jeg kan erindre fra min Barndom (jeg er født 1848), var opført af Bindingsværk, *Stolper* med *Løsholter*, hvori var indsat Vægge. Stolperne og Løsholter var her paa min Egn næsten altid savskaaret Egetræ. De var tidt skæve og krogede og var i Reglen rejst paa en Sten. Egentlig Grund under Husene kendtes ikke, men som sagt en Sten under hver Stolpe, og disse var forbundne ved Løsholter, der var indtappet midt i Stolperne. Imellem Stolperne var lagt en Række Sten og oven paa dem igen en *Syld*, ogsaa af Egetræ; denne var ikke fastgjort i Stolperne, men laa løst paa Stenene. Afstanden mellem Stolperne var i Reglen fra $2\frac{1}{2}$ til 3 Alen; det kaldtes *et Fag Hus*. Syldstykkerne var ofte skæve og uregelmæssige. Jeg har endog set en Syld, der paa Midten havde en vældig Krumning paa ca. $\frac{3}{4}$ Alen, der spændte om en Sten, som nøjagtig fyldte Aabningen i Krumningen. Løsholterne var indtappet i Stolperne og fastgjort med en Trænagle.

Foroven var hele Siden i et saadant Hus samlet med et Stykke Træ, der kaldtes *Læden*. Under den nyere Bygningsmaade kaldes dette Stykke Træ *Remmen*, hvilken Betegnelse ogsaa bruges, naar dette Stykke anvendes i grundmurede Huse. Der var den Forskel, at i Bindingsværkshuse var Stolperne tappet i Remmen, hvorimod denne i grundmurede Huse lægges ovenpaa Muren. Stolperne var i Reglen 3 Alen høje. Paa tværs i Huset var anbragt *Bjælker*, der var indtappet i den øverste Ende af Stolperne og naglet af udvendig med 2 Trænegler.

Tavlene, der fremkom mellem Tømmeret, blev udfyldt med Ler. Dette skete paa den Maade, at der blev hugget smaa Huller i Tømmeret øverst i Tavlene og en Rende nederst. Der blev saa indpresset Træstaver, som kaldtes *Hæle*, og imellem disse blev indvunden tyndere Træpinde, der kaldtes *Vender*. Naar en Væg var *hælet* og *vunden*, blev den *klinet* med æltet Ler. Dette blev klasket paa med de bare Hænder. Bedst var det, naar der var to Mand om det, saa stod de ved hver sin Side og klaskede paa engang; saa blev Venderne godt udfyldte, og der spildtes ikke noget. Naar kun een Mand udførte Arbejdet, kunde han jo kun klaske paa fra een Side ad Gangen; derved røg en stor Del af Leret igennem, og naar han skulde kline den næste Side, slog han let det først paaklinese løst igen.

Saadanne klinede Vægge kunde være ret holdbare. I de fleste Tilfælde blandedes der lidt Halm i Leret, thi denne gjorde det sejt. Væggene blev først jævnedes med Hænderne; man dyppede dem godt i Vand, og efterhaanden som Væggene tørrede, oversmurte man dem med Vand eller hellere med *Svom*. Denne tilberedtes af gammelt æltet Ler, der blev knust og maset ud til Støv og udrørt i Vand. En saadan Svom tætnede Revnerne, der fremkom, naar Væggen tørrede. Naar saadanne Vægge blev hvidtede med Moler eller Kalk, kunde de staa i mange Aar, hvis de blev vedligeholdt med Hvidtning; i hvert Fald saa længe Træet i dem kunde holde, indtil det blev saa ormstukket, at det faldt sammen. Jeg var en Gang i Sommeren 1922 paa

Besøg i en gammel Bondegaard, der for en stor Del bestod af saadanne klinede Vægge, der nylig var hvidtede. Jeg lagde Mærke til, at der paa en saadan Væg var malet med sort: 1783, og spurgte Manden, hvad det skulde betyde. Han førte mig tæt hen til Væggen, og det viste sig, at det ikke alene var paamalet, men ogsaa indgravet i Leret. Det vil altsaa sige, at denne Væg har været klinet i Aaret 1783. Væggen har altsaa holdt sig nu i snart 140 Aar, men jeg maa bemærke, at Aarstallet sad oppe under Tag-skægget, og naar Taget har været holdt godt vedlige, har Regnen ingen Skade kunnet gøre. Dersom Regnen kunde naa ind til Væggene, saa skete det tidt, at de regnede ned; men naar Hæle og Vender var gode, blev den blot klinet paany. Men da Væggene ikke var ret høje, og da Tag-skægget hængte et godt Stykke ud over, var de ofte ret godt beskyttede.

Dørene i Husene var i Reglen de saakaldte *Halvdøre*, det vil sige, at Døren var delt i to Dele, en *Overdør* og en *Underdør*, der lukkedes op hver for sig.

Vinduer var der kun faa af, undertiden slet ingen i Udhusene; men i Stuerne var der dog i Reglen altid et Dobbeltvindu i hvert Fag — deraf Betegnelsen „et Fag Vinduer“ — der, saavidt muligt, vendte mod Syd. Gaardene var næsten altid byggede saaledes, at Stuelængen laa enten i Syd eller Nord.

Taget var altid af Straa. Rug- eller Hvedehalm blev gjort til *Langhalm*; det vil sige, den blev tærsket uden at *spejres*, og blev saa trukket igennem en *Revlé*, saaledes at man trak de smaa og krøllede Straa ud, saa man kun fik de lange rede Straa tilbage; disse blev saa bundet op i smaa Kærv. Senere, da Hestekraft og Maskinkraft kom i Brug, lavede man Langhalm paa Maskine.

Straatag bruges endnu meget paa Landet; det er ogsaa langt det bedste at bo under baåde Sommer og Vinter, da det er en slet Varmeleder, hvorimod de haarde Tage baade er tynde og gode Varmeledere, og derfor alt for varme om Sommeren og alt for kolde om Vinteren, navnlig over Stalde,

og slemme til at samle Fugtighed, fordi Varme og Kulde her har saa let ved at mødes.

Taget var dengang, som nu, tækket paa *Lægter* og *Spær*, men da man ikke havde de ranke Naaetræer til Bygningsmaterialer, gik Taget tidt en Del i Bølgegang. Man rettede Spær og Lægter, saa godt det lod sig gøre, og fyldte undertiden dygtig med Halm i Hulningerne, men helt undgaa Ujævnheder kunde man dog ikke. Da Spærne stod ovenpaa Læden, og Bjælkerne var tappet igennem Stolperne, saa fremkom der en Aabning mellem Væg og Tag. Denne blev i Reglen fyldt med Halm; senere fandt man paa at mure den til med Lersten. Denne Aabning kan endnu vises enkelte Steder, blandt andet paa Nationalmusæets Ejendom, den ældste Landsbyskole i Danmark, beliggende i *Store Torøje* ved Vemmétofte.

Overgavlene var næsten allevegne *Dukkegavle*, det vil sige, at Halm blev snoet sammen i smaa *Dukker* og lagt i omtrent paa samme Maade som Lervæggen. Først *hælede* man Gavlen, og for hver Lag *Dukker* vandt man en tyndere *Kæp* i, saaledes at *Dukkerne* ikke kunde glide ud. Ja, var det lavet rigtig godt, saa kunde en *Dukke* end ikke trækkes ud med Vold, uden at man rev hele Gavlen ned.

Gulvene i Stuerne var altid af Ler, der var banket sammen, først med en trekantet og bagefter med en flad *Gulvslette*. Logulvene ligeledes, hvorimod Ladegulvene var den bare Jord, der naturligvis blev haard, ved at der blev trampet paa den. I Staldene var for det meste Stenbro, undertiden af toppede Sten, der blev udfyldt med Halm eller gammel Gødning, da de ellers var altfor ubehagelige for Dyrene at ligge paa.

Saadan var de ældste Bygninger, som jeg kan erindre, men allerede i min Barndom begyndte man med en bedre Byggeskik, som det nu hedder. Der blev lagt en ordentlig Grund under Husene, og Væggene blev murede i Stedet for klinede, men Murmaterialet var for det meste raa Sten (Lersten, der ikke var brændte). Det skal forøvrigt bemærkes, at raa Sten var daarligere end klinede Vægge. De kunde ikke

saa godt modstaa Regnen, og naar de faldt, saa faldt hele Væggen, hvorimod de klinede kunde staa, selvom der skylledes nogle Dele af dem bort ved Regnvejr. I Stedet for Syld blev der lagt en ordentlig *Fod* paa Grunden, og Stolperne blev tappet ned i Fodstykket. Atter senere, da Cementen kom i Brug, blev der støbt Cementfod paa Grunden, og Lerstenene blev erstattede med brændte Sten eller Kridtsten. Dette gode Materiale havde vi jo her paa Eggen ikke saa svært ved at faa, da vi ikke har saa langt til Stevns Kridtbrud.

Det var først henad 1870erne, at man byggede helt af Grundmur, nu er det sjældent at se et Bindingsværkshus blive opført. Men naturligvis, der staar jo endnu mange af disse gamle Bindingsværkshuse, da de tidt var bygget ret solide. Ja, selv klinede Lervægge paa Syld findes endnu.

Husflid, Tekstil og Klædedragt.

Klæderne var næsten udelukkende Husflidsarbejde, endskønt man næsten ikke kendte Ordet Husflid.

Paa Bøndergaardene holdtes der Faar, og disse blev klippede 2 Gange aarlig. Paa en almindelig Bondegaard holdtes der 10 á 12 Faar. Man regnede, at hvert Faar gav ca. 6 Pd. Uld aarlig. Den Uld, der blev klippet om Foraaret, kaldtes *Lod*; det var den længste og bedste. Ulden anvendtes dels til Beklædning for Familien, dels til Løn til Tyendet.

Linnedet indvandt man ogsaa selv. Man saaede Hør i Marken, og naar den var tjenlig, blev den rusket op af Jorden. Frøkapslerne blev revet af i en *Revle* omtrent lig en Langhalsrevle, kun noget tættere i Kammen. Den var fastgjort i en Væg; i en Stolpe ved Loen var lavet et Hul, beregnet til Langhalsrevlen eller *Hørknevlen*. Man kaldte det at *revle Langhalsmen*, men at *knevle Hørren*. Naar Hørren var knevlet, blev den bredt ud i et meget tyndt Lag paa Marken, hvor den henlaa en Maanedstid for at skørne det træagtige Stof, der var i den. Naar den havde faaet

nok *paa Bredden*, som det kaldtes, blev den taget op, og der blev foranstaltet *Brydegilde*; det vil sige, der blev skaffet 5 á 6 kraftige Mandfolk og et Par Kvinder. Saa var der gravet en Grav i Jorden, ca. 1 Alen bred og 3 Alen lang, 2½ Alen i Dybden; over Graven blev lagt 3 á 4 Stænger paa langs, hvorpaa Hørren blev bredt i et passende Lag, saaledes at den kunde blive godt gennemtørret og varmet. Der blev fyret Ild i Graven, der havde en passende Dybde, saaledes at Varmen kunde naa at tørre Hørren, uden at der gik Ild i den. Naar den saa var varmet og tørret godt, hvilket Arbejde Kvinderne besørgede, blev den af et Barn bragt hen til Mændene, der var forsynet hver med en *Brydebrage*. Dette var et Redskab med 3 Vanger i Underdelen og 2 i Overdelen, saaledes at man løftede Overdelen og lagde Hørren i Bragen; saa klemte man den sammen ligesom et Par meget stærke Kæber, hvorved Træstoffet i Hørren blev knust og for den største Del faldt til Jorden, og den egentlige Hør blev tilbage. Denne var dog endnu langtfra ren, meget træagtigt Stof hang endnu ved den, det kaldtes *Skæver*. Disse Skæver blev senere banket af, og saa foranstaltede man *Skættegilde*. Det var væsentlig Kvinder, der blev samlet sammen, og man indrettede sig i et Portrum eller Vognskur, som det nu kunde passe, hvor der blev anbragt en lang Bænk, hvorpaa Kvinderne sad, hver med sit *Skættetræ* og *Skættehaand*. Saa tog man af Hørbrøderne fra Brydningen, hver en Haandfuld, som man kunde holde om, hængte det over Skættetræet og daskede løs med Skættehaanden, saaledes at Skæverne røg væk. Der faldt naturligvis noget af Hørren med, men dette blev samlet op og kaldtes *Skættefald*.

Naar Hørren var *renskættet*, saa skulde den *hegles*, det var at trække den igennem en *Hegle*. Denne var et lille fast Stykke Træ med en Masse Jernpigge. Naar man trak Hørren igennem disse Pigge, blev det daarligste redt fra og kaldtes *Blaar*. Den rene Hør, der saa blev tilbage, gav det fineste og bedste Linned, men ogsaa *Blaar* og *Skættefald* blev spundet til Garn.

Naar saa Vinteraftenerne kom, fik Kvindfolkene deres Spinderokke frem, og baade Uld, Hør, Blaar og Skættefald blev spundet til Garn. Det kunde være en ren Idyl at overvære et saadant Aftensæde, naar hele Familien samledes om Tranlampen eller Tællepraasen, der hængte ned fra Loftet i sin *Lampe-* eller *Lyseskagle* lidt fra Bilæggerkakkellovnen. Konen havde i Reglen sin Plads i Kakkellovnskrogen, det varmeste Sted i Stuen, og alle de andre flokkedes udenom det sparsomme Lys med hver sit Arbejde. Kvinderne med deres Rokke, Karter eller Garnvinde og Mandfolkené med deres Arbejde, f. Eks. med at lave Træskeer, Sleeve, Skuffer og lignende, reparere Tøjr og Seletøj eller et eller andet Stykke Værktøj. Man tog det ikke saa nøje, om der faldt lidt Spaaner eller andet Affald paa Gulvet, det fejede man ud Morgenen efter. Og saa blev der i Reglen fortalt Historie, Æventyr og Anekdoter, eller der blev sunget Viser, undertiden Salmer.

Paa denne Maade tilvirkede man sine Klæder og adskilligt Husgeraad, som nu maa købes.

Naar Ulden, Hørren, Blaaren og Skættefaldet var spundet og *haspet op* i Garnstykker, blev det kogt og hængt til Blegning i Luften eller farvet. Mange Kvinder havde en stor Færdighed i at farve Garn, undertiden ogsaa det vævede Tøj; dog dette blev mest besørget af professionelle Farvere.

Naar Ulden var spunden, kom den til Væver, og der blev af det ukogte og ufarvede Uldgarn vævet *Vadmél*. Af det farvede vævedes *Hvergarn*, det vil sige at Rendegarnet var Hørgarn eller Bomuldsgarn. Naar Vadmelet var vævet, kom det paa Stampemølle og blev *stampet*. Hvorledes det gik til, har jeg aldrig set; men en Stampemølle var altid en Vandmølle, der tillige malede Korn.

Det var navnlig Mandfolkenes Klæder, der blev syet af Vadmel. Det kunde være graat og var da en Blanding af sort og hvid Uld, men for det meste var det hvidt og blev farvet efter Stampningen. Naar saadant Vadmel var farvet, overskaaret og presset, saa kunde det være nydeligt at se, og varmt var det jo.

Mandfolkenes Yderklædning bestod af *Frakke* eiler *Undertrøje*, et mærkeligt Navn, thi det var altid en Ydertrøje, der kun naaede til Hofterne, hvorimod en Frakke var forsynet med Skøder. De Frakker, som jeg kan huske, gamle Mænd havde, var langskødede og naaede ned over Knæene, hvorimod de, der blev syet i min Ungdom, var korte Frakker der naaede ned til Sædet. Vest af Hvergarn og Bukser af Vadmel var omtrent som nu; Knæbukser har jeg vel set, men aldrig saaledes at de var almindelig brugt. Overtrøje eller Overfrakke kendtes ikke hverken Vinter eller Sommer. Naa, Vadmelstøjet var jo ogsaa varmere end vor Tids tynde Klædningsstykker. Men Folk var ogsaa mere haardføre end nu. Var det varmt i Vejret, saa trak man uden videre Frakken af og gik med den over Armen i de bare Skjorteærmer og saa forøvrigt svedte man, saa det flød. Og om Vinteren, ja, Folk var den Gang nogle anderledes Kærnekarle end nu, Underbenklæder eller Uldskjorter kendtes ikke. Jeg havde aldrig haft et Par Underbukser, før jeg var voksen, og min gamle Fader havde aldrig haft Underbukser eller Uldskjorte paa; han døde 1884. Men at staa ude og save Brænde i et bidende Frostvejr det regnede han for Legeværk. Gaardmændene havde dog et Overstykke, en *Cenilie* med Slag, som brugtes, naar de skulde ud at køre længere Ture; men forøvrigt havde de ikke andre Klæder paa end Strømper og Støvler paa Fødderne, lidt ren Halm i Støvlerne og saa Vadmelbukser, Hvergarns Vest og Vadmels Frakke eller Undertrøje, en *Cenilie*, der kun bestod af et Lag Tøj og saa et Slag over Skuldrene, en laadden Hue paa Hovedet, og i den Mundering satte de sig paa Vogn, fik et Dækken svøbt om Knæene, og saa kunde de køre til København med et Læs Korn. Det varede næsten en hel Dag at køre ind, og naturligvis bedede de i Køge og maaske et Sted til i en af Kroerne der ind efter. Men fryse, Nej, det kendte de ikke noget til. Hvem vilde gøre det i vor Tid i 10 à 15 Graders Kulde? Nej, vi er nogle rene Skrædere overfor dem. Vi har forvænt os!

Det var sjældent, at nogen havde løst Kravebryst eller

Flip Til Stadsbrug havde man en pæn Hørlærreds Skjorte med udsyet Halslinning og Haandlinninger og saa et sort eller kulørt Halstørklæde, der blev knyttet i en pæn Sløjfe, og Halslinningen blev bukket ned over Tørklædet. Vor nuværende Halsbeklædning er vel egentlig kun et Surrogat for dette oprindelige, med Skjorten der kendte frem om Halsen og Haandleddene. Senere blev der syet Manchetskjorter af Hørlærred, med fint udsyet Bryststykke, og Manchetter og Halslinning. Med Hensyn til Halstørklædets Afløsning er det for Resten meget betegnende, at man kalder Sløjfen for Humbug; thi det er jo kun Humbug, naar en Sløjfe skal gælde for et Halsklæde.

Paa Fødderne havde man Sko eller Støvler, men de lignede ikke vort nuværende Fodtøj. Skoene var altid de saakaldte *Pløsesko*, det vil sige, der var to Lapper eller *Pløse*, som blev bundne over Vristen med en Læderrem. Støvlerne var altid med Skaft, der naaede et Stykke op ad Benet. Enkelte havde stive Støvler; de var af stift Læder i Skafterne, og naaede foran op over Knæene, bagtil var de nedringede, ellers kunde man jo ikke bevæge Knæet.

Silkehatten er et Klædningsstykke, der har været kendt fra gammel Tid. Lidt Forandring i Façonen har den undertiden undergaaet, men ellers er det vel det Klædningsstykke, der har holdt sin Popularitet længst. Høje Filthatte var ogsaa kendte; de havde omtrent samme Façon som Silkehattene. Ellers havde man Kasketter, der var syede omtrent som vore nuværende Huer; dog var der altid en Skygge af Læder, senere af Pap.

Hverdagstøjet for Mandfolkene var for det meste, og vel altid om Sommeren, af Lærred. Det var oftest hvidt, bleget Lærred, og kunde være ret smukt, naar det var rent; men det siger sig selv, at det hurtigt blev snavset, naar man gik med det og arbejdede.

Kvindernes Klæder blev i Reglen syet af Hvergarn. Her paa Egnen var det sjældent, at man kunde væve i Hjemmene; her var professionelle Vævere. Disse kunde væve f. Eks. Hvergarn i mangfoldige forskellige Mønstre,

der hver havde sit Navn. — Det var dog sjældent, at en Landsbyvæver kunde væve Damark-Mønstre — men lige Mønstre kunde de udføre i mangfoldige Variationer.

Af saadant Hvergarn, der ogsaa var af forskellige Kulører, navnlig grønt, sort, brunt eller rødt, blev Kvindernes Klæder syet, navnlig Stadstøjet.

Kvindernes Dragter til Stadsbrug var altid Hvergarnskjoler. Dengang kaldte man det ikke Livstykke eller Nederdel, nej, det var *Trøje* og *Skørt*, og naar det var sammensyet var det en *Kjole*. De havde altid Sko til Fødderne, under Tiden med Sølvspænder paa. Kvindestøvler kjendtes ikke. Paa Hovedet havde de altid, baade til daglig og til Stads, en *Hue*, der naaede fra Baghovedet midt hen over Hovedet, og var fastbundet under Hagen med et Hagebaand. Til Stadsvar de pyntet med Silkebaand, et Nakkestykke af Fløj, der oftest var prydet med Sølv- eller Guldstads. Jeg erindrer fra mine Drengaar, at min Moder syede saadanne *Huenakker*. Hun havde en Ramme, som min Fader havde lavet, i den udspændte hun et Stykke Fløj og udklippede forskellige Mønstre i Karton, disse blev overtrukket med Sølv- eller Guldtraad, og Felterne blev saa udfyldt med Cantille eller Pailletter. Den Slags Stads købtes hos Købmændene. Det meste af det var jo kun uægte, men var heller ikke ret kostbart. Dog syede hun ogsaa ægte Nakker, men de var jo dyre. En saadan ægte Huenakke kunde koste ca. 5 Rigsdaler, hvilket dengang var mange Penge; de blev aldrig syet uden paa Bestilling. Men de gik altid under den rigtige Betegnelse ægte eller uægte.

I Stadshuerne havde Kvinderne altid en lang og bred Sløjfe af Silkebaand, der naaede dem midt ned paa Ryggen, og en Hagesløjfe, der naaede dem midt ned paa Brystet og bredte over hele Brystfladen.

Under Huen havde de gifte Kvinder i Reglen et linned Stykke, *et Lin*. Til Stads bar de et *Korsklæde*. Linet blev lagt rundt om Hovedet og Huen blev trukket over det, saaledes at det hvide stak frem helt i Linie med Ansigtet. At gaa med flettet Haar eller Haarnet kendtes ikke, og da det

begyndte at blive Mode, saa vakte det, som alt andet nyt, Forargelse blandt ældre.

Foruden Huepynten havde man enten Hat eller *Kyse*; de var ligesom Huerne lukket i Nakken og trukket ud over Huen og det hele og fastbundet under Hagen.

Til Hverdagstøj brugtes slet Hvergarn, saakaldt *toskaftet Hvergarn*, vævet i een Kulør. En Kjole bestod af en sammenhængende Trøje og Skørt. For at spare paa Stoffet, var der indsyet en halv Forbred af et billigere Stof end det, Kjolen ellers var af, og de gik altid med Forklæde, saa Forbredden i Kjolen var jo dækket. Forklæderne var ogsaa Hvergarn, og Væverne vævede dem afpassede med meget brede Borter forneden.

Trøjerne var syet forskelligt, dels med Poseærmer, dels med lige snævre Ærmer, men altid korte Ærmer, der kun naaede til Albuerne. Paa Forarmene havde de lange hvide Vanter eller Handsker, der naaede til Albuerne tæt op til Trøjeærmet. Til daglig *Mammelukker*, der dækkede Armene, ikke Haanden. Da de langærmede Trøjer kom i Brug, kan jeg erindre, hvorledes de ældre Kvinder raillerede over Ungdommens Daarskab — som de ældre ofte gør over det nye, der bryder frem i Tiden.

Uldgarnet brugtes ogsaa til at strikke Strømper og Halstørklæder af, ogsaa til uldne Trøjer til Kvindfolkene. Baade Mandfolk og Kvindfolk gik altid med Uldstrømper. Mændenes var hvide, Kvindernes sorte.

Det var en absolut Fordring til enhver Kvinde, at hun kunde strikke Strømper (*binde Hoser*), og man saa aldrig en Kvinde gaa eller sidde ledig. Havde hun ikke andet Arbejde for, saa havde hun sin Bindehose i Haanden, baade naar hun sad, kørte eller gik, baade i Lys og i Mørke. At hækle eller brodere kendte man ikke ret meget til. — Kvinderne havde et Klædningsstykke, der nu er gaaet helt i Forglemmelse, en *Spændseltrøje* eller *Spændetrøje*. Den var ligesom vor Tids Jaketter til at tage paa over det øvrige Tøj, altsaa en Overtrøje. De velhavende havde ogsaa Kaaber at have paa, naar de var ude at køre i Stads. Saa-danne Kaaber var i Reglen forsynet med ægte Sølvhager til

at hefte dem sammen med. Der eksisterer endnu mange af disse Smykker, der er gaaet i Arv, og undertiden opbevares som en Relikvie.

Sengeklæderne var naturligvis udelukkende hjemmegjort Arbejde, der vel blev vævet af professionelle Vævere, men Garnet var spundet af Kvinderne. Overdyne og Hovedpuder bestod af saakaldt *uldent Dynevaar*, d. v. s. Rendingarnet var Hørgarn, men Isletten Uldgarn, hvorimod Underdynerne var linned efter begge Leder. For det meste blev det vævet udelukkende af Hørgarn, fordi Blaargarn sjældent kunde spindes saa jævnt, at det blev fjærtæt. En Del af Garnet blev farvet rødt eller sort, og naar det blev vævet i sribede Mønstre, kunde det være ret smukt.

Fjerene skaffede man sig ogsaa selv, idet man holdt Gæs, slagtede dem om Efteraaret, solgte Kroppene, men beholdt Fjerene. Man fik naturligvis ogsaa Fjer af Høns og Ænder, men Gaasefjerene var ubetinget de bedste.

Lagenerne var i Reglen af Blaargarn, dog havde man ogsaa Hørlagener, men de var i Reglen for gode at bruge til daglig.

Fødemidlerne

var ogsaa i langt højere Grad end nu Genstand for Hjemmetilberedning.

Naar Kornet var høstet, tærsket og rensat — hvilket skete paa en langt mere primitiv Maade end nu om Dage — saa blev det, der skulde bruges direkte til Fødemidler, ført til Mølle og malet til Mel.

Af Melet blev der bagt Brød. I hvert Hus eller Gaard var der en Bageovn, der var bygget op til Skorstenen og fyredes fra denne. Det var Kvindernes Arbejde at besørge Bagning af Brød, Brygning af Øl, ja, i det hele Tilberedning af Føden. I hvert Hus var der derfor de nødvendige Redskaber. Til Bagning var det et Dejtrug, hvori Melet blev udrørt i Vand og tilsat Surdej; Dejgen blev lagt om Aftenen og stod Natten over i Truget, hvor den næste Morgen blev æltet og formet til Brød. Man havde saa en *Gresel*, et

fladt Stykke Træ, stort nok til at der kunde ligge et Brød paa den, med en Stage paa, der var lang nok til at naa ind bag i Ovn. Naar Ovn. var fyret, til den var *klar* — varm nok — saa blev Ilden raget ud med en Rage, og der blev fejlet af med en Kludekost, som blev dyppet i Vand, og Brødene sat ind med Greselen; en Trædør blev sat for Ovn. og klinet til med Ler, og saa henstod Brødet der en Time. Naar Timen var gaaet, skulde Brødet være bagt færdig, var det ikke det, saa blev det *tungbagt*. Af Dejgen levnedes en lille Klat, der blev samlet op, lagt i et Klæde og henstod som Surdejg til næste Bagning.

Brødkornet var dengang, som nu, for det meste Rug, men det skete sommetider, at Rugen ikke slog til, saa maatte man dengang, som nylig under Krigen, blande den med andre Kornsorter, af hvad man havde i Huset eller kunde skaffe sig. Byg var det bedste næst efter Rugen, Havre gav sødt Brød, og Ærter gav ramt Brød. Forøvrigt kunde Korneerne godt fremstille godt og velsmagende Brød.

Hvedekage fik man som Regel kun to Gange om Aaret, nemlig paa Bøndergaardene til Høstgildet og til Julen. Ved *Hvedekage* forstod man et stort Brød (ca. 4 Pd.), ved *Hvedebrød* derimod Smaabrød. I min Tid har man kunnet faa fint Hvedemel fra Møllerne, men efter hvad de gamle fortalte, var det ikke saa langt tilbage, at man selv *sældede* eller sigtede Melet. Det gik til paa den Maade, at man havde en stor bred Halmbakke — en *Sælde* — ca. 1½ Alen i Tværmaal med en lav Karm udenom; denne Sælde blev lagt paa Gulvet, og der bredtes et rent Klæde, for det meste et Lagen, over den, og saa sigtede man Melet der udover igennem et Sold eller en Sigte.

Men, som sagt, i min Tid havde Møllerne som Regel altid et Sigteværk, hvorpaa de kunde fremstille fint Mel, baade Bygmel, Hvedemel og naturligvis ogsaa Rugsigtemel, men dette sidste brugtes kun sjældent. Jeg erindrer saaledes aldrig at have set eller smagt et Stykke hjemmebagt Rugsigtebrød.

Det var almindeligt paa Bøndergaardene, at alle Tjenestefolkene, Karle, Piger, Dreng. og Daglejere, fik hver

sin *Julerente*, der bestod af et stort Rugbrød og en Hvedekage, som de tog med sig hjem til deres Familie, Forældre eller bekendte. Desuden fik de jo paa Gaarden, hvad de kunde spise. Ligeledes blev der tildelt hver et Antal Æbleskiver, ca. 10 à 12 Stk. Endelig var der en Del Haandværkere, navnlig Smeden og Væveren, der fik *Julerente*, hvortil ogsaa hørte et Svinchovede og en lang Medisterpølse. Denne Skik med *Julerente* holdt sig mange Aar efter, at Hjemmebagningen var ophørt. Man bestilte hos Bageren saa mange Julebrød og Kager, som man havde Brug for, og Bageren leverede det til vedkommende Haandværker eller andre, som skulde have det, hvorimod Tjenestefolkene fik deres udleveret til dem selv.

Foruden Brødmelet brugte man ogsaa andre Melsorter, navnlig groft Bygmel, det vil sige usigtet Bygmel, der anvendtes meget til Melgrød. Mange Steder paa Bøndergaardene fik man Melgrød to Gange daglig, om Aftenen til *Nadver* nykogt og om Morgenens, hvad der var levnet fra om Aftenen; det blev opstukket i Klumper og opvarmet i Mælk og kaldtes da Mælkegrød. Det var rent utroligt, hvad man kunde konsumere af denne Mad. Jeg erindrer, at vi var to Drengene paa 10 Aar, som tjente paa en Gaard, og holdt Væddemaal om, hvem der kunde gøre det største Indhug i Grødfadet, og det var ikke Smaating. I min modnere Alder har jeg sommetider tænkt, at det var underligt, man kunde fordøje saa store Portioner, men jeg tænker, at det kom af, at der maaske den Gang manglede nogle Næringsstoffer, som vi nu med vor langt bedre Levemaade faar mere af.

Man spiste i Reglen 5 Gange daglig. Man stod op om Sommeren Kl. 3¹/₂ à 4, røgtede Kreaturerne og spiste *Davre* Kl. 5 à 5¹/₂. Før end Grøden kom paa Bordet, fik man i Reglen et Stykke Spegesild med Brød til, men der var ikke som nu Smør eller Fedt paa Brødet. Kl. 6 gik man i det egentlige Arbejde, og Kl. 8 à 8¹/₂ spistes *Halvgaaenmiddag* (*Halgemiddag*). Kl. 12 var Formiddagen til Ende, saa spistes der Middagsmad, der bestod af 2 Retter,

til Formad Søbemad og til Eftermad Sul med Brød. Saa holdt man Middagshvil til Kl. 1¹/₂, fik Kaffe med et Stykke Kandis. Saa gik man igen i Arbejde. Kl. 4 spistes der *Midaftensmad*. Kl. 8¹/₂ à 9 var Dagen til Ende og naar Kreaturerne var *systede*, spistes der *Nadver*. Saadan omtrent var Livet paa Bøndergaardene om Sommeren. Arbejdede man i Marken, blev baade Halmiddagsmad og Midaftensmad bragt ud, og man spiste det i fri Luft. Var man hjemme ved Gaarden, blev Maaltiderne indtaget i Dagligstuen.

Om Vinteren maatte man jo væsentlig nøjes med det Arbejde, som kunde udføres ved Dagslyset. Kreaturerne rygtedes dog i Reglen ved Lygte.

Foruden Brødet, der som nu var det vigtigste Fødemiddel, lavede man jo ogsaa selv Smør, Ost, bryggede Øl og slagtede et eller to Svin til Husholdningsbrug. Man havde i Reglen 10 Køer paa en Bondegaard. De malkede ikke meget i Forhold til, hvad vi nu regner af Malkekvæget, men det nødvendige til Husholdningen havde man dog baade af Mælk, Smør og Ost. Undertiden kunde der dog ogsaa sælges lidt eller betales Arbejdsløn dermed — Penge var det jo smaat med —. Senere begyndte man at sælge Smør til Handelsmændene, der førte det til København. Der var dog neppe Tale om Eksport til Udlandet før henad 1870erne. Smørret var vel tilberedt rent og godt, men den Behandling det fik var ikke videre appetitlig. Det gik an, naar Bønderkonerne satte det i deres egne Smørbøtter og sendte dem med Handelsmanden, men undertiden kom denne med et Kar i Vognen, hvori han styrtede Smørret, og naar han saa kørte rundt fra Sted til Sted og blandede alt dette sammen, saa kan man godt forstaa, hvilket Produkt det maatte blive, før det naaede Hovedstaden og blev spist. Lad os saa tænke paa, hvor omhyggeligt man nu behandler det paa Mejerierne.

Flæsket tilberedtes omtrent som nu. Man opfødte de nødvendige Svin til Husholdningen, paa en Bondegaard et Par Svin aarlig og hos Husfolk i Reglen en Gris om Aaret. Slagtetiden var om Efteraaret, og Flæsket hensaltedes

til Brug for hele Aaret. Det skulde slaa til. Den Kone, der ikke kunde faa sit Sul til at slaa til, ansaas ikke for nogen god Husmoder.

I Forhold til vor Tid var Levemaaden yderst tarvelig, dog vist neppe saa tarvelig, som den efter de gamles Forklaringer har været i første Halvdel af 19. Aarhundrede; men jeg vil nøjes med at skildre, hvad jeg selv kan huske.

Jeg har allerede nævnt, at man bryggede Øllet selv. Maltet lavede man paa den Maade, at man satte Byggen (helst seksradet Byg) i *Støb* en Dags Tid, saa blev det taget op af *Støbekarret* og lagt ud over et Logulv i et Lag, tykt nok til at det kunde varmes ved sin egen Varme. Der laa det saa, til Rodspiren kom frem. Dette kaldtes, at Maltet var *komet*. Saa blev det bredt ud i et tyndere Lag, Lag, hvor det afkøledes; Bladspiren maatte jo ikke komme frem. Derefter blev det tørret paa en *Malkølle*. I næsten alle Landsbyer havde man en eller to Malkøller. Det var et enligt beliggende Hus, der kun var indrettet til at tørre Malt paa. Bønderne slog sig sammen om disse Køller.

Naar Maltet blev tørret, blev der holdt Vagt baade Dag og Nat for at passe Fyret og røre Maltet en Gang imellem; det Arbejde besørgede Gaardens Tjenestepige. Varme og Røg tørrede Maltet, det var altid *Røgmalt* man brugte til Øl, til Forskel fra hvad Bryggerne nu kalder *Hvidmalt*, der er tørret ved Varme uden Røg. Deraf Navnet Hvidtøl. Naar Maltet var tørret, blev det pakket i Kasser eller Tønder og henstod til det efterhaanden skulde bruges. Det blev da malet paa en Haandkværn — senere paa Møllen — saa meget som man hver Gang skulde bruge. Naar man saa skulde brygge Øl, havde man til dette Brug et stort Kar med et Hul i Bunden. Der blev sat en Stage i Hullet, saa det blev aldeles tæt, lagt en Visk Halm omkring Stagen og Maltet blev lagt ned paa det; saa blev det overhældt med kogende Vand, der henstod en Tid *paa Mæsken*, som det kaldtes. Derefter blev der sat en Spand under Tappestangen, denne blev losnet og Urten løb ned fra Karret og blev omstyrtet i andre Kar. Bagefter blev Humlen behandlet paa

samme Maade, og naar Malturten var kølet tilstrækkelig af, blev der sat Gær paa, og det henstod urørt til næste Dag. Gæren blev da skummet af og gemtes til næste Brygning. Saa blev Øllet blandet til den Styrkegrad, det skulde have (Gradestokken var Tungen). Humleurten blev sat paa Øllet, der blev fyldt paa Anker og var færdig til Brug.

Den aandelige Horisont.

Af det foregaaende vil det forstaas, at Bondebefolkningens Levevis i min Ungdom, har været yderst tarvelig, og i Forhold til Nutiden ogsaa træls. Dens aandelige Horisont var snæver og indskrænket. Religionen fik man fiks og færdig fra Præst og Lærer, og ingen havde Lov til en selvstændig Tanke. I Børneskolen lærte man at læse og og skrive saa nogenlunde rigtigt, men det var smaat med at tilegne sig det læste. Efterhaanden blev det dog almindeligt, at man holdt Aviser, og man fik ogsaa fat i Bøger.

Jeg har allerede fortalt om Aftensæderne, naar man samledes om Tranlampen og over Arbejdet fortalte Eventyr og Anekdoter. Disse var for det meste spækkede med haarrejsende Fortællinger om Troldtøj og Genfærd, i en saadan Grad, at man næsten kunde kyse Livet af unge godtroende Mennesker, der ikke havde Forstand paa at vejle Sandheden i disse Fortællinger. — Spøgeri og Genfærd stod for de fleste som noget uomstødeligt; og det var ikke saaledes, at de ældre, som fortalte, selv var klar over deres Fortællingers Upaalidelighed. Nej, de troede som Regel selv paa dem. Men naturligvis, en voksen Mand kunde jo ikke være bekendt at være bange, og saa maatte man jo stramme sig op, men dette havde ogsaa sin gode Side, thi ad den Vej fik man ofte Vished for, at Spøgeri-Overtroen kun var, hvad man nu kalder Bluf.

Der var næsten ikke den Del eller Gerning, som ikke var Genstand for Overtro, og adskilligt deraf er endnu tilbage. Saaledes maa man ikke begynde et bestemt Stykke Arbejde paa en Mandag; denne Overtro er ikke helt forsvunden

endnu, ofte ser man, at Folk, som har besluttet at begynde Høsten f. Eks. med Begyndelsen af næste Uge, dog gør nogle smaa Forberedelser om Lørdagen. Mange vogter sig endnu for at være tretten tilbords; ligeledes skal det være slemt at have Nr. 13 i et eller andet. — Men i mine unge Dage var det dog meget værre med Overtroen. Havde man Uheld med Smaakreaturer, som Kyllinger eller Ællinger, saa var det et godt Middel at begrave et levende Dyr under Indgangen til det Rum, hvor Dyrene holdtes. Dersom Koen ikke kunde faa kælvet, skulde man lade en klog Kone læse over den. Nu vil man vel hellere hente Dyrlægen.

At der var adskilligt Spasmageri med i Spillet, viser et Par smaa Tildragelser, som jeg ikke kan holde tilbage.

En Mand havde faaet en Hest, som han syntes var noget utrivelig, og spurgte en Dyrlæge, om der dog ikke var noget Raad for dette. Dyrlægen undersøgte Hesten nøje. „Jo,“ sagde han, „du skal give den saa meget knust Havre, at den hver Morgen levner en lille Haandfuld i Krybben, saa tager du det og gnider den over Ryggen med.“ Og det hjalp virkelig; men om det var den knuste Havre, som Hesten aad, eller om det var den, den blev gnedet paa Ryggen med, det fik man ingen Rede paa. Men samme Dyrlæge var ogsaa en ren Spasmager. En anden Mand spurgte ham til Raads om en Ko, der efter hans Mening ikke kunde faa kælvet. Tiden var efter hans Beregning ude, men Koen viste stadig ingen Tegn til Kælvning. Dyrlægen, der nok kunde se, at Koen snart skulde kæleve, gav ham det Raad, at han hver Morgen i 3 Dage efter hverandre skulde *fodse* (d. v. sparke) Koen under Knæene paa Forbenene, og da dette var sket 3 Morgener i Træk, saa kælvede Koen og fik en stor Kalv.

Ja, dette var vel ikke egentlig Overtro, men jeg nævner det for at vise, hvor naive Folk kunde være.

Præsterne, især dem der havde gaaet i den sorte Skole, havde man en voldsom Respekt for. Vi havde her i Sognet en saadan meget lærd Præst. Han var ikke alene klog, han var alvidende. Jeg skal nævne nogle Træk fra hans Tid.

En Dag kørte han til Anexkirken for at prædike. Som han kørte ude paa Vejen, gav han sig til at le. Kusken spurgte: „Hvad ler Far af?“ „Jo,“ sagde Præsten, „i Gaar bryggede Maren, og saa satte hun en Kande godt Øl ud i Køllen til sin Kæreste, og nu væltede den.“ Og virkelig, da Karlen kom hjem, gik han ud i Køllen og fandt en væltet Ølkrukke. En anden Gang kom Præsten kørende hjem ud paa Aftenen. Et Stykke Vej hjemmefra kørte han i Staa. „Hvad er der i Vejen?“ spurgte han. Ja, Kusken vidste det ikke, men Hestene kunde ikke trække Vognen. „Staa af,“ befalede Præsten, „og tag det fjermer Baghjul af og smid det op i Vognen, saa kan han, der holder Vognen, faa Lov at bære Akselen hjem.“ Og det hjalp. — Utallige er de Fortællinger, der gik om denne Præst og hans Bedrifter. Min egen Farmoder var konfirmeret af ham. Det var dengang Skik, at Børnene forud for Konfirmationen gav Præsten et lille Pengebeløb — i min Konfirmationstid kaldte vi det *Præstpenge*. — Min Farmor havde været hjemme hos sine Forældre, og de gav hende en Rigsort (50 Øre) til dette Brug. Et lignende Beløb fik hun af sin Husbonde. Paa Vejen til Præsten satte hun sig paa en Sten og talte sine Penge. Saa tænkte hun: „Ja, en Rigsort er nok til Præsten, for den anden Rigsort kan jeg faa Baand til en ny Hue.“ Og hun knyttede den ene Part af Pengene ind i Hjørnet paa sit Lømmetørklæde og beholdt den anden til Præsten. Da hun saa fik afleveret sin Skærv, udbrød Præsten: „Tak! Tak! Thrine, ja en Rigsort er visselig nok til Præsten, du er en fattig Pige, og for den anden Rigsort kan du faa Baand til en ny Hue.“ Hun blev naturligvis betuttet, fordi han kendte hendes lønligste Tanker.

Efter Konfirmationen rejste hun til Frederikssund. Før sin Afrejse gik hun op for at sige Farvel til Præsten. „Ja,“ sagde han, „du bliver jo ikke i Frederikssund over højst 3 Aar, men naar du kommer tilbage, saa er jeg død.“ Og begge Dele slog til, som han havde forudsagt.

Fortællingerne om denne Præst levede i Folkemunde i min Barndomstid, deriblandt ogsaa min Farmors Oplevelser.

Følgende lille Fortælling om en anden Præst kunde jeg have Lyst til at nævne, da det viser, hvilken umaadelig Tillid man havde til de lærde Folk: Det var en meget tør Sommer, og vi trængte haardt til Regn. Saa gik Bønderne fra en af Landsbyerne ned til Præsten og bad, om Far dog ikke kunde skaffe dem nogen Regn. „Jo,“ sagde Præsten, „det kan jeg saa godt, I kan bare sige, hvad Dag I vil have det, men I skal være enige allesammen.“ Saa en Dag troppede de alle op i Præstegaarden og bad Præsten om nu at skaffe dem den lovede Regn. „Ja, er I nu alle enige?“ „Ja, saa nær som Per Hansens Enke, hun har ikke faaet sine Tørv ind.“ Præstens Klogskab bestod altsaa i, at han godt vidste, at Bønderne ikke kunde blive enige.

Ellekongen (Elverkongen) var kendt her paa Egnen; det vil sige, der er naturligvis ingen, der har set ham, men hørt om ham det har alle ældre; de unge Mennesker, som vokser op nu, kender dog vist ikke meget til ham.

Hans Majestæt, som ogsaa kaldtes *Klintekongen*, boede i *Storchedinge Kirke*, hvorfra han gjorde sine Udflugter. Han var en Skytsaand for hele Stevns Herred. I hvert Fald paastodes det bestemt, at det var ham, der standsede de engelske Tropper i at komme ind i Stevns 1807. En Kendsgerning var det, at Engelskmændene ikke kom længere end til *Prambroen*, der danner Indgangen til Stevns over *Tryggelvælde Aa* ved dens Udløb i Køge Bugt.

Endnu et Par smaa Træk af Overtroen. *Smerup Kirke* har fra først af været bestemt til at staa ved Landsbyen *Store Torøje*. Byen har oprindeligt sit Navn af to Høje, der har ligget tæt ved dens nordvestre Hjørne. Sikkert er det, at der har været begyndt paa Kirken. Jeg har selv været med at bryde en Række store Sten op, der har været nedlagt som Grund tæt ved, hvor Højene har ligget. Men efter Sagnet kunde man ikke faa bygget Kirken der, da det hver Nat blev revet ned, hvad der blev opført om Dagen. Det var naturligvis Toldene, som boede i Højene, der ikke kunde taale en Kirke saa tæt ved, derfor vilde de ikke til-lade, at den blev bygget paa det Sted. Saa blev Planen

forandret, Kirken blev opført i Smerup, der tidligere har været et Herresæde, og lagt paa den Plads, hvor den ligger endnu. Det er sikkert nok rigtigt, at man havde begyndt paa Kirken der ved Højene, men hvem der har ageret Trolde er ikke let at vide.

Et andet Sagn om en Kirke, der bliver flyttet, er det kendte om *Højerup Kirke* paa Stevns Klint. Den ligger helt ude paa Kanten af Klinten, der paa dette Sted er meget høj og stejl, ja, er vel endogsaa underhulet. Men da det er et helligt Hus, kan der jo ske Underværker med det, og derfor flytter Kirken sig tre Hanefjed ind i Landet hver Juleaften.

Ved Familiefester, som Bryllupper, Barnedaab, Konfirmation og Begravelser, var der en Masse Ceremonier at iagttage, der for en stor Del grundede sig paa Overtroen. Nu synes det meste af den Slags at være glemt. Bryllupper burde altid holdes i *Ny* — den første Halvdel af Maanens Omløbstid — hvorfor? Jo, for naar et Bryllup blev afholdt i *Næ* — eller Fuldmaane — saa vilde Brudeparrets Børn blive mørke i Huden og matøjede.

Naar Børnene blev døbt, saa gjaldt det om, at Gudmoderen holdt Barnet stille under Daabshandlingen — imedens Præsten forrettede sin Oplæsning af Daabsritualet og Spørgsmaalene m. v. og selve Daaben. Vilde Barnet skrigte under Handlingen, da var det ingen Skade til, saa blev det en god Sanger; men dersom det blev rystet for at faa det til at tie, saa vilde det blive haardtslidende paa sine Klæder. Gudmoderen skulde læse efter Præsten, ellers blev Barnet tungnem. Naar en Pige første Gang skulde bære et Barn til Daaben, skulde det være en Dreng, ellers vilde det gaa galt med hendes første Forlovelse. Naar hun skulde ofre til Præst og Degn, maatte hun naturligvis passe, at Barnets Fødder var fremadvendt ellers gik Barnet jo paa Hovedet, og naar hun ofrede Offerpengene, burde hun huske ikke at række Pengene frem med den Haand, hvorpaa Barnet hvilede, for saa ofrede hun jo Barnet, men derimod række Haanden ud over Barnet; for det var jo Barnet, der ofrede.

Juleaften og Nytaarsaften burde man lægge Staal — enten en skarp Kniv eller Le — i Kornbunkerne for at forhindre onde Aander i at gøre Fortræd med Kornet.

Frygten for de døde var i min Ungdom meget stor, og maaske er der noget deraf tilbage endnu. F. Eks. er det ret almindeligt, at naar et Menneske dør, flytter de øvrige Beboere ud af Huset om Natten, indtil man faar Liget bragt ud. Nu er der jo ogsaa de fleste Steder Lighuse ved Kirkegaardene, saaledes at Liget hurtigt kan bringes ud af Huset.

Aarets Festligheder.

Af alle Aarets Fester var *Julen*, som nu, den største og fornemste. Den begyndte Dagen før Juleaften. *Lillejuleaften* blev Æbleskiverne bagt; man smagte paa dem og begyndte saa smaat at mærke, at der var Fest i Luften. Lillejuledag var nok Arbejdsdag, undertiden en streng Dag, men Arbejdet var mest Rengøring og Tilberedelse til den store Højtid. Naa, saadan er det vel omtrent endnu, og forsaavidt ikke noget at skrive om. Men Julen var mere langvarig end nu; *de tolv Juledage* blev om ikke just betragtet som Helligdage saa dog tildels som Fridage.

Overtroen var stærkere i Julen end paa nogen anden Tid af Aaret. Alt, hvad der gik rundt, maatte staa stille. Kvinderne satte deres Rok og Garnvinde til Side. Dog kunde det gaa an at køre, endskønt Vognhjulene løb rundt. Ellers havde man jo ikke ret mange Redskaber, der gik rundt, da Maskinerne saa at sige ikke var kendt. Nissetroen havde man forladt, men Troldeøj og Genfærd spillede en stor Rolle i Folks Tanker. — Jule-, Nytaars- og Helligtrekongerfesten var jo indbefattet i Julehøjtiderne, og naar man havde, som man kaldte det, *ruttet Helligtrekonger Aften*, saa var Julen forbi. Den 7. Januar kom Knud og drev Julen ud. Man kendte ikke den Gang saa meget som nu til Julevisitter. Festlighederne var mere Hjemmets Fester, hvor kun Husbonden og Gaardens Arbejdsfolk hørte til. Man gik vistnok

meget flittigere i Kirke dengang end nu, og det hele var mere alvorsfuldt.

Om *Fastelavnen* slog man Gækken løs. Det var vel nærmest Ungdommen, der rasede, men de ældre var ogsaa godt med. Fastelavns-gildet begyndte for de ældre Fastelavns Søndag og for Ungdommen om Mandagen. Hele Vinteren holdt de Gilder omkring i Gaardene; man havde jo ikke Forsamlingshuse som nu, men skiftede paa Gaardene. Og den Gaard, hvor man holdt Fastelavns-gilde, maatte være forberedt paa, at Gildet varede hele Ugen. Saa begyndte de Mandag Morgen, Karlene samledes maskeradeklædte i Gildesgaarden. I nogle Landsbyer var de ridende, i andre gaaende. De tog ud fra Gildesgaarden Kl. 9 og gik eller red fra Sted til Sted med Musik i Spidsen og blev saa budt „Velkommen og gaa ind til vor Mor“. Nu blev de trakteret med Æbleskiver og Snaps, undertiden i lidt for høj Grad, hvad let kunde ske, naar de i nogle Byer skulde besøge 15 à 16 Gaarde. De sørgede dog for at være tilbage i Gildesgaarden henad Eftermiddagen. De havde to Kurve med dem. Var de ridende, saa var der en Vogn med til Kurvene, og var de gaaende, var nogle store Drengs sat til at besøge Kurvene bragt om. Disse Kurve blev spækkede, den ene med Æg, den anden med Flæsk, og naar man kom hjem til Gildesgaarden, blev der bagt Flæske-Æggekager. Mandag Aften spistes altsaa Æggekage, Tirsdag Aften kogt, varmt Flæsk med Sennop. De andre Aftener spistes der ikke. Men alle Aftener blev der drukket tæt. Det var dog ikke almindeligt, at Karlene var hvad man kalder fald-om-fulde, derimod gik mange i en stadig let Rus hele Fastelavnsugen. Karlene betalte altid Gilderne, Pigerne gik frit med, men efter Fastelavnen gav Pigerne en Aftens Gilde, det saakaldte *Pigegilde*. Den Aften bød Pigerne op til Dans, ellers var det altid Karlene. Fastelavnen var den mest støjende Højtid Aaret igennem.

Paaske og *Pinse* fejredes mere stilfærdigt. Paasken falder ofte i en meget travl Tid for Landmændene, og det var meget tidt at man maatte i Marken baade Skærtorsdag,

Langfredag og anden Paaskedag. Selve Paaskedag var det dog sjældent, at man udførte Arbejde som Pløjning, Harvning eller Saaning.

Pinsen falder jo paa en mindre travl Tid. De Dage blev der Tid at holde helligt, som det kaldtes. Ved at *holde hellig* forstod man kun, som for det meste endnu, at holde fri fra Arbejdet.

Lidt om Hestgarden paa Møen

1685—97.

Ved *I. T. Rohde.*

Det har næppe været med Glæde, at Møens Beboere i Maj 1685 saa de store Transporter med Hans kongelige Majestæts Garde til Hest ankomme fra Kallehave til Koster Færgegaard. Fra tidligere Tid, ikke mindst fra Krigen 1658—60, havde de i friskt Minde, hvor trykkende en saadan Indkvartering var, baade i Fred og Fejde. Rigtignok havde Kong Christian den Femte, da han bestemte Møen til Ryttergods for sin Hestgarde og Obersten, v. Plessen, til Øens Amtmand, ved Reskript af ¹⁴/₃ 1685 paalagt Amtmanden „dazu zu sehen dass die Bauern gehörigermassen im allem geschützt werden,“ men da samtidig udstrakt juridisk Myn- dighed var lagt i hans Haand, kunde han skalte og valte efter Behag, og en Bondes Klage havde lang Vej den Gang. Det viste sig da ogsaa gennem de 12 Aar, Garden laa der- ovre, at Plessen og hans Folk handlede som det passede dem og i Overensstemmelse med gammel Soldaterskik be- nyttede Bonden til Malkeko, saaledes som der staar i en datidig Vise:

Sobald ein Soldat wird geboren
Seyn ihm drey Bauern auserkoren,
Der erste, der ihn ernährt,
Der andere, der ihm ein schönes Weib beschert,
Und der dritte, vor ihn zur Hölle fährt.

Men et meget uheldigt Forhold i de Tider var ogsaa den uregelmæssige Udbetaling af Sold, der blev Officerer og Mandskab til Del. Garden var ofte flere Kvartaler tilbage. Og naar Soldaterne ingen Penge havde, benyttede de det til Undskyldning for, hvad de med Vold eller List bemægtigede sig.

Overalt hos Rytterbønderne saa man nu den statelige Hestgarde, ingen Rytter maalte under 68", iførte Uniformer rigt prydede med Guld- og Sølvbesætning, fjerbesatte Hatte og lange Ridestøvler, holde sit Indtog. Foruden Staben var der 4 Kompagnier à 81 Mand, men med dem fulgte deres Kvinder og Børn, vel i det firdobbelte Antal. Ogsaa gamle Gardere paa 60—70 Aar, ofte Invalider fra den skaanske Fejde, fulgte med. Nogle kunde hverken trække Støvler paa eller stige til Hest, men efter Tidens Skik blev de vel-tjente Folk ved Garden til de døde eller Kongen afskedigede dem med en Naadepenge.

Indkvarteringsforholdene ordnedes i det væsentlige saaledes, at Bøndernes Hartkorn, 2812½ Td., blev inddelt i 450 Portioner, hver paa 6 Td. og 2 Skp. Af hver Portion skulde aarlig svares, dels in natura, dels i Penge, det Beløb 20 Rdl. 84 Sk. Herunder var dog beregnet for Ildebrand, Standkvarter og Græsning, for hver Portion 6½ Rdl.; men af 150 Portioner, for den Del af Garden, der laa til Vagt-tjeneste i København, blev der betalt i rede Penge 4 Mk. 8 Sk. à Portion maanedlig. Al fri Jord blev til Græsning for Garderhestene inddelte i 20 Koper, og 450 Garderhuse skulde bygges, dels paa fem, dels paa ti Fag. Den Herregaard, som havde været i Borre siden Slottets Ødelæggelse 1510, blev da nedbrudt og saadanne Huse opbyggede der. Endvidere var det ved Forordn. af ²/₃ 1685 bestemt, at Bonden midlertidig skulde give Kvarter og Seng eller betale aarlig 2 Rdl., hvoraf 1 Rdl. regnedes for Sengen. Men Bonden maatte i Sengpenge betale 4 Rdl. aarlig for hver Portion.

Den Amtmand, Møen havde faaet, var, som sagt, Gardens Chef, Samuel Christopher v. Plessen, en Meklenborger,

den Gang en Mand paa 45 Aar. Efter først at have tjent i den svenske Hær kom han under den skaanske Fejde i dansk Tjeneste og opnaede stor Yndest hos Christian den Femte. Han avancerede efterhaanden til Oberst for Hestgarden, Generallieutenant og Inspektør for de nationale Tropper. Ogsaa blev han hvid Ridder og tog til Motto: Alles was Gott will. Han var uden Tvivl en energisk og i visse Maader dygtig Mand, men raa og hensynsløs. Sin Garde gjorde han sig Umage for at holde i god Stand, men samtidig var han brutal overfor sine Undergivne og beskyldtes for at skaffe sig Fordele paa deres Bekostning. Hvorledes han saa paa Bønderne, hvis Tarv han som Amtmand burde have haft for Øje, viser hans Fremfærd overfor dem, og da han senere blev stævnet til Møde paa Møens Ting for at forsvare sig mod Bøndernes Klager, vilde han ikke møde: „Thi der fandtes ikke en Bonde, som jo ikke vilde sværge paa, hvad der forlangtes.“ — Plessen, der iøvrigt i sin Amtmandstid havde fast Ophold i Kjøbenhavn, valgte til Amtmandsbolig paa Møen Nygaard, og Bonden Henning Christophersen satte han derfor fra den. Han omlavede Gaarden til et Herresæde paa 150 Fag med 68 Fag Vinduer og 8 Skorstene. Ved Arbejdet paa Bygningen maatte Bønderne, foruden at levere Materialet, slæbe og trælle under Mishandling af Garderne. I deres egne Byer og paa Markerne maatte de bl. a. opgrave hele Asketræer ved Roden og føre dem til Gaarden. Han udskrev Forspandsheste og Vogne og lod Hestene jage saa stærkt, at de ødelagdes. Klager derover resulterede i Prygl, og til at straffe Bønderne brugtes yderlig Træhesten og Skubkarren. Endvidere befaledes dem at levere Mælk til Ost til Amtmanden, Ridefogden, Herredsfogden, Officerer og Underofficerer. Tredingsfogderne og Skovfogderne maatte aarlig, hver to, fede en Stud for Amtmanden. Overalt plagedes de med ulovligt Hoveri og andre Udsigelser. Stege og Ermelunde Ladegaarde, som Plessen havde faaet i Forpagtning af Kongen mod en aarlig Afgift af 1000 Rdl., bortforpagtede han for en højere Sum til Ridefoged Chr. Arentzen og Herredsfoged Henrik Petersen,

og de udsugede Bønderne ganske paa Plessens Vis. — Ja, i Stege lod de daglig møde 4 Holstensvogne, som de saa benyttede til Udflugter med deres gode Venner.

Som Herren er, saa ogsaa hans Svende. Major Lüttau brugte den samme Trafik ved Opførelsen af sin Gaard i Mandemark, som Plessen med Nygaard, og Garderne var ikke bedre ved Opførelsen af de Nybygninger, der var bestemte til dem. Allevegne drev de Bønderne med Hug og Slag til Arbejde. End ikke i Kirkerne, hvorhen Bønderne maatte køre Garderne, siges de at have haft Fred. De blev jagede ud af deres Stole, spyttede i Øjnene, udskældte og huggede i Benene af Gardernes Sporer. Og ved Fourageleveringen maatte de læsse paa, til det behagede Garderne at sige Stop. — Plessens Vilkaarligheder gik ogsaa ud over Agerdyrkningen. Paa flere Steder maattes der i mange Aar paa den halve Jord saas med Havre for at svare Afgifterne til Garden, der af en Gaard paa 6 Tdr. 2 Skp. Hartkorn var 12 Tdr. Havre. Endvidere bestemte Plessen, at ingen Kreaturer eller Fødevarer maatte føres ud af Landet uden hans Pas, og slet ingen Fourage. Stege Borgere var forpligtede til at bringe saa mange Ladninger Staal, Salt, Jern, Tjære, Humle, Vin, Bygningsmateriale m. m., som Landet og Garden havde nødig; Priserne bestemte Garden.

Naturligvis maatte Møen lide ved en saadan Fremfærd, og efter 4 Aars Forløb var den da ogsaa saa udpint, at adskillige Portioner ikke længere formaaede at svare Afgifterne. Bogø blev da lagt under Møens Amt for at hjælpe. Uagtet dette kun skulde ske ved Afgifter i rede Penge og Havre til Magasinet, toges ogsaa Græsningen, som Beboerne om Vinteren under Livsfare og jagede af Garderne maatte føre over Isen til Nygaard. Dertil kom i 1689 en hæftig Feber, som, hvad Plessen skrev til Kongen, alene til Medikamenter til Bønderne havde kostet Feltskæreren 71 Rdl. At samme Feltskær, der havde 3 Svende til Hjælp, ogsaa har forstaaet at udnytte Bønderne, kan maaske fremgaa af, at en stakkels Bonde, der havde faaet sin Arm brækket ved Arbejde paa Koster ny Færgebro, skyldte ham 100 Rdl. og

16 Sk. Klager over Plessens Fremfærd kom jo nok Kongen for Øre, men Plessen var i saa høj Gunst, at de længe forblev helt upaaagtede. Dertil bidrog Plessens idelige Skrivelser til Kongen, hvori omtales alt, hvad han gør for Gardens Konservation, og tillige, hvad han maa undlade at gøre for „de stakkels Undersaatteres Skyld.“ Han glemmer ikke at omtale sin egen lille Gage til at afholde de Repræsentationsudgifter, der paahviler ham, og udtaler det uheldige i, at Garden stadig er tilbage med Udbetaling af Lønning. Et Par af hans Folk var døde af Sult, Gardernes Børn tiggede og Bonden havde intet. Selv var han overløben af tiggende Gardere.

En anden Gang beklager han sig over, at der ikke kunde faas et ordentlig Glas Øl paa hele Møen, et Savn baade for Garden og Bønderne, ikke alene for de syge som Medikament, men ogsaa for de raske Folk, der gerne vilde have noget til Nydelse og Livets Ophold. Han opnaaede da ogsaa at faa Bemyndigelse til at oprette nogle Skænker og Kroer i hvert Kompagnis Kvarter, hvor der var et godt Glas Øl, Brændevin, Tobak og Lys at faa. Og for at hans Gardere ikke skal have for megen Ulejlighed med deres Giftermaal, faar han ved Kgl. Reskript udvirket, at de maa lade sig vie i Husene, uden foregaaende Troløvelse og Lysning, og deres Kvinder være fri for at indlades.

I Længden kunde Kongen dog ikke henlægge de idelige Klager, der indløb fra Bønderne paa Møen. Høsten mislykkedes derovre, de formaaede ikke at betale Afgifterne til Garden, intet Korn havde de at sælge, intet til Brød og Sædekorn, Græsningen var indtaget til Garderkoplerne o. s. v. Mange maatte gaa fra deres Gaarde, andre blev ved Dom sat fra dem, andre igen straffede med Fængsel. 1694 udnævnte Kongen da en Kommission til at undersøge Forholdene og foreslaa, hvad der burde gøres for at ophjælpe Øen. Da Sagen kom til at berøre Plessens Virksomhed som Amtmand, optraadte Kommissionen til hans store Fortrydelse meget hemmelighedsfuldt, afslog at bo paa Nygaard og give Oplysninger. Kommissionens Erklæring kom til at lyde paa,

at overalt var Møens og Bogøs Bønder „meget forarmede og i en utrolig slet Tilstand“. Bøndergaardene saa overalt usle ud. Efter Jordebogen udgjorde de gennemsnitlig to til tre Længer, tilsammen en Snæs Fag. 1306 nye Fag til Bøndergaardene var nødvendig. Besætningens Gennemsnit var 4 à 5 Heste, 2 à 3 Køer og 4 à 5 Faar. Følgen af Indberetningen blev, at Ermelunde og Stege Ladegaarde udlagdes til Bøndergaarde og Byjorder, og Bønderne fik Frihed for Skatter fra 1 til 6 Maaneder, enkelte i 1 Aar. Men det vigtigste var, at Kongen besluttede at forflytte Garden til København, inden den totalt havde ruineret Øen.

Plessen beholdt dog Kongens Naade, og den Kommission, der skulde ordne Forflyttelsen af Garden, fik Ordre til at konferere med ham. Han strittede vel imod Forflyttelsen og gjorde gældende, at Opholdet paa Møen var langt billigere, baade Kvarter og Fourage var dyrere i København, men Kongen fastholdt sin Beslutning. I sin Helhed havde jo den hele Indretning paa Møen været en forkert Spekulation, der, foruden 30,256 Rdl. i Forstærkning til Bønderne af Heste, Kvæg og Korn i de 12 Aar 1685—97, havde kostet 59,908 Rdl.

Endelig i April 1697 blev Møen befriet for sit 12aarige Soldaterherredømme. Den 25. April overførtes til Kallehave Gardens 4 Kompagnier med Kvinder og Børn, ca. 1500 Personer. Med dem fulgte 23 Vogne samt 2 Rustvogne med 6 Heste for hver, indeholdende en Del af Plessens Bagage. Søværts gik dog den meste Bagage, og at den har været betydelig fremgaar af, at ikke mindre end 799 Vogne rekvireredes til at føre den fra Kvartererne til Stege Skibsbro. Plessen selv benyttede 82 Vogne. Garden efterlod 395 Garderhuse til de efter dem til Møen forlagte konglige Baadsfolk.

Da nu Garden var borte fra Øen og Plessens Amtmandskab hævet, var Beboerne ikke ængstelige for at indsende Klager over den Behandling, der var bleven dem til Del, og de indkom i Hundredvis til den Kommission, der var paa Stedet for at ordne Gardens Afløsning af Baadsfolkene. I Rigsarkivet findes en trykt Protokol, der ikke indeholder andet end: „Particulair Klagemaal og Besueringer

fra Bønderne paa Møen og Baagøe om ded som de af Amptmanden, Ridefogden, Herritsfogden og Forpagterne eller andre schal vere Graverit med imod Forordningen og Reglemented, indleferit Anno 1697.“

En klager over, at han sagesløst er bleven overfaldet af en Garder og derefter, ovenikøbet af denne, anklaget til Øvrigheden, der da ved Nattetid tager ham, hans Søn og Svoger og fører dem til Gevaltigeren i Stege. — Færgemand Peter Petersen ved Koster klager over, at da han overleverede sit Kongebrev paa Færgemandsbestillingen i Amtmand Plessens Hænder, fik han det ikke igen, før han indløste det med 3 Stude, og hver Gang han fik sin aarlige Løn efter Hs. Maj.s Brev, maatte han give en Stud, og fandtes denne ikke god nok da to. Men ikke nok hermed, fortsætter han, blev han, fordi han uden Plessens udtrykkelige Ordre havde overført en Kurér, som fremviste kongelig Ordre og Seddel fra Ridefogden, at han uhindret skulde passere, paa Plessens Befaling taget af 3 Gardere, sluttet i Jern som en Misæder og sat i Gevaltigerens Hus. „Dend Spot og foragt blef mig iche wederfarrit, der fienden Var her i Landit, da mand saadant og wærrer wel hafde kunnet Ventet sig,“ skriver han. — Fæsteren af Nygaard var af Plessen tvungen bort uden Erstatning. En Vandmølle, hvori han havde Part, bemægtigede Plessen sig ogsaa uden Vederlag. Istedetfor Nygaard fik han en brøstfædig Gaard og maatte endda opføre et Garderhus. — Andre Bønder beklager sig over, at have maattet forlade Ploven om Foraaret og under Hug og Slag arbejde i Haven paa Nygaard. Maatte forsømme deres egen Høst, saa de nu næsten var ruinerede. Nygaards Hoveri omtales at have været, som naar en Fange førtes til Retterstedet, intet andet havde de faaet for al deres Slid og Sved og mistede Helbred end Prygl af Kvartermester Rode. Andre igen var uskyldige satte paa Vand og Brød. Og saaledes oprulles Billedet paa Billedet af Plessens Herredømme paa Møen.

Da Christian den Femte d. 25. August 1699 lukkede sine Øjne, var Plessens Regnskabstime kommen. Garden

blev taget fra ham og for en Kommission skulde han aflægge Regnskab for sit Forhold paa Møen. Senere blev han belagt med Husarrest, bevogtet af 12 Musketterer, og hans Ridderorden taget fra ham. Til hans Angribere sluttede sig nu ogsaa hans tidligere Undergivne i Garden, der fremkom med allehaande Klager over brutal Behandling og Uredelighed i Pengeforhold.

Plessen holdtes saaledes i en Slags Varetægtsarrest, saalænge Sagen stod paa, men inden der kom endelig Dom i Sagen døde han 1704. Angaaende den Pengeerstatning, han dømtes til at betale, holdt man sig til hans Enke, der maatte udrede 40,000 Rdl. Men desuagtet led Enken og Børnene ingen Nød, idet Plessen til deres Eksistens i sine meklenburgske Godser efterlod 60,000 Rdl.

(Væsentlig efter trykte Kilder).

St. Knudslaug i Vordingborg.

Af Otto Smith.

Middelalderen kendte tre forskellige slags gilder: almindelige gilder, købmandsgilder og gejstlige gilder. De almindelige gilder — der dog i den ældste middelalder udelukkende var købmandsgilder, men som i den historisk kendte tid var aabnet for adgang af alle borgerne — var de oprindelige; men fra disse synes de to andre senere paa Grund af særinteresser at have udskilt sig. Inddelingen er dog ret vilkaarlig.

Lidt senere udskilte yderligere haandværkerne sig af gilderne og dannede faglige sammenslutninger, de saakaldte laug, der vel optog en række af gildernes skikke og bestemmelser, men som dog væsentligt karakteriseres af deres faglige interesser.

Datiden gjorde ofte ikke forskel paa udtrykkene laug og gilde, men det er nødvendigt at have forskellen for øje, ikke mindst naar forholdet er det, at det St. Knudslaug, der her skal behandles, i virkeligheden er et gilde.

Dette gilde har en ganske særlig interesse derigennem, at det overlevede reformationens ødelæggelse af gilderne, der i den grad var grundet paa katolicismens ideer og tankegang, at der skulde en særdeles radikal ændring af hele gildets tilværelse for at føre det frelst over under den ny religionsøvelse.

Det skal ganske vist indrømmes, at gilderne allerede kort efter, at de var traadt ind i historiens lys, maatte give afkald paa en del af det, der var deres oprindelige kerne og livsaarsag¹⁾ — et forhold som det dog bliver for vidtløftigt at komme ind paa her — men de florerede dog middelalderen igennem og fik først deres dødsstød ved reformationens indførelse.

Kun ganske faa overlevede dette blodbad, nemlig en række landsbygilder paa Bornholm, nogle ganske enkelte købstadsgilder, som førte en hensygnende tilværelse og hurtig forsvandt, samt endelig St. Knudsgilderne i Mølmø, Flensborg og Vordingborg.

Af middelalderlige spor har Vordingborgs Knudsgilde kun efterladt sig et segl; men da gildernes værdighed kendetegnedes ved deres segls størrelse²⁾, og dette er ikke mindre end 8 cm. i diameter, maa det have indtaget en fremskudt plads blandt landets mange andre Knudsgilder.

Man har hidtil ment, at det ophørte med reformationen og blev fornyet i 1630; men det beror paa en misforstaaelse. Ganske vist fik det i 1630 en ny skraa, men denne kan kun betragtes som et supplement til en skraa af 1599 (4. pinse-dag), som er vel kendt, og som sammen med den af 1630 er indført i en protokol i kvart³⁾, som er gildets eneste skriftlige arv til eftertiden. Og protokollen, der begynder i 1632, viser klart, at den kun er en fortsættelse af ældre protokoller.

Dets karakter af gilde (i modsætning til laug) understreges straks af den omstændighed, at folk af alle livsstillinger, ogsaa kvinder, kunde blive brødre og søstre i gildet.

Ganske vist optoges kvinderne ikke med navns nævnelse i protokollen ved deres indtrædelse, men i dødelisterne nævnes de stadig som laugssøstre. Og det var ikke blot de gifte kvinder, der ved mændenes indtræden blev anerkendt

¹⁾ Pappenheim: Die altdänischen schutzgilden pag. 434 f.

²⁾ Tidsskr. f. industri 1899, pag 10, fig 19.

³⁾ Landsarkivet for Sjæll. m. m.

som medlemmer; thi 1640 skrives Anders Mogensens kones søster i dødelisten.

Af et par tiltrædelseslister skal det ses, at det maa have været saa godt som hele den lille bys borgerskab, der blev medlemmer, noget der ogsaa understreges af den omstændighed, at sammenkomsterne ikke holdtes i et særligt gildeshus, men paa selve byens raadhus¹⁾.

Protokollen nævner for 1632 60 brødre, hvoraf der her ved et udpluk skal vises de forskellige leveveje, de repræsenterede: Borgmester Ejler Jacobsen, raadmændene Rasmus Laursen og Erich Nielsen (købmænd), Morten fergemand, Anders guldsmed, hører²⁾ Anders Jørgensen, Frantz murmester, Christoffer badsker³⁾, Rasmus bager, Mogens skreder, Hans kleinsmed, Andris skomager, Herman kremmer, Hans snedker, Johan smed, Jacob teglbrænder.

1637 ²⁸/₅ optoges: Johan bildensnider⁴⁾, Baltzer urtegaardsmand, Martinus bager, Jakob Andersen teglbrænder m. fl., og 1640 optoges sognepræsten Olaus Hansen, ridefoged Peder Jansen, slotsskriveren Laurits Jensen, Peder berider paa slottet m. fl.

Gildet viser den mærkelighed, at det praktisk talt styredes af et tolv-mands raad. Dette valgtes aarligt af hele forsamlingen og udtog derefter selv oldermænd og stolsbrødre; men om disse valgtes inden for tolvmandsraadet kan ikke ses. Yderligere samledes de tolv ved paasketide og bestemte, om det aarlige pinsegilde skulde holdes, og hvor meget der skulde betales af hver broder dertil (opskud). Inden for deres virketid var de tolv mand fritaget for afgifter til begravelse, ligesom de havde fri drik ved deres sammenkomster.

Der synes ikke at have været holdt mere end det samme pinsegilde aarligt, men til dette havde alle brødre og søstre *pligt* til at møde, naar det først ved trommen var blevet kundgjort. Og som en ganske øjensynlig rest fra

¹⁾ Kun 1648 ses der at være holdt stevne i oldermændens hus.

²⁾ latinskolelærer.

³⁾ badskær: læge, kopsætter.

⁴⁾ billedskærer.

den katolske tid var det under bødeansvar paabudt, at alle, der ikke var lovlig forhindret, skulde gaa til højmesse, førend de gik til gildehuset. Den, der paa Grund af sygdom var forhindret i at komme til gildet, hvad enten det var broder eller søster, havde — ligesom i de middelalderlige gilder — ret til at forlange sig tilbragt 3 potter øl.

Det protestantiske Knudsgilde havde ligesom sin katolske forgænger to formaal, det ene sigtende paa livet, det andet paa døden.

Selskabeligheden dyrkedes som sagt ved pinsegildet eller -gilderne¹⁾, men der er svage spor af, at der, i hvert fald til enkelte tider, har været afholdt andre. De synes alle kun at have været drikkegilder ligesom den senere middelalders.

Hver broder gav ved sin indtrædelse 1 tønne godt øl²⁾, og for hver begravelse indkom en sum, der i forbindelse med aarets bøder anvendtes til indkøb af øl³⁾. Desuden kunde hvem der vilde „indlægge“ (give) en tønne øl og havde da lov til frit at tage en gæst med.

Skraaens regler for den enkeltes opførsel ved gildet saasom for ølspild og klammeri, for banden og sværger, for at tale i munden paa oldermannen m. m., var ganske lig de middelalderlige. Gæster kunde medtages — dog kun to ad gangen — mod en afgift, men enhver svarede til sin gæsts handlinger og bødede for hans overtrædelser.

Ind i gildeshuset maatte kun brødrene og søstre komme tilligemed deres børn, dog saaledes at der betaltes afgift for sønner over 12 Aar, medens tjenestefolkene, drenge eller piger, havde at blive ved døren, indtil husbonden gik hjem.

Protokollen viser kun faa eksempler paa, at alt ikke gik sømmeligt til ved gilderne. Dog kunde det naturligvis

¹⁾ De katolske gilder holdt sammenkomster 3. og 4. pinsedag, hviiiket en del laug optog.

²⁾ Paa en senere tid 3 dl.

³⁾ Af ligklæde og kandelabre som ved adskillige laugs ligkasser ses intet spor, saa hertil gik pengene neppe.

hænde, at en broder omstødte „orgemesterens instrument och indtog en pige aff gaarden“, men saa maatte han ogsaa bøde en ort, ligesom Rasmus Madsen, der i 1641 bødede 1 ort „for hand tog en quinde at dantze med fra Bolcher.“

Lidt klammeri nu og da kunde jo heller ikke undgaas, men hver den, der slog sit passeglas¹⁾ itu, maatte straks betale det.

Men gav man saaledes livet sit, var gildets opmærksomhed ogsaa vendt mod døden.

Mange af den samme tids haandværkslaug gav sig af med ligbæring af brødre og søstre. Det var der dog ikke tale om i Knudsgildet. Men da det var en ære at have et stort ligfølge ved sine nærmestes begravelse, kunde man ved en bestemt afgift til gildet bevirke, at alle brødre og søstre fulgte, hvad de var pligtige til, saasnart oldermanden, efter at have modtaget afgiften, udsendte tilsigelse derom.

Dette med afgiften siger skraaen nu intet om; men af protokollens notitser fremgaar det tydeligt, og en tilføjet paragraf fra 1604 siger udtrykkeligt, at naar forældre eller slægtninge for oldermanden anmelder børns død, skal brødrene og søstrene følge disse til jorden „och iche derfor udi laugget nogitt at inlegge uden di dett friiwilligen wille giøre.“

Og ikke nok med ligfølget, men den afdødes familie kunde bede en hvilken som helst af brødrene om at vaage ved den afdødes baare indtil begravelsen, og denne anmodning skulde efterkommes.

Ligeledes havde enhver udpeget broder at deltage i ringningen over den døde; men til denne tjeneste kunde han dog sende sin tjener (karl), om han da havde nogen, eller betale en anden derfor.

Her som alle steder sløjedes der dog af i disse forpligtelser, og skraaen af 1630 ²/₅, der som sagt kun kan antages at være et supplement til den af 1599, indskærper

¹⁾ Et glas med afsatte mærker for rumindhold.

da ogsaa reglerne og fastsætter nøjagtige bestemmelser for den udeblevnes øjeblikkelige bødebetaling eller pantning.

Hvorfor gildet i 1657 afgik ved døden — protokollen slutter den 7. januar uden varsel, skønt den ikke var udskrevet, og en fortsættelse kendes ikke — er ikke godt at vide.

Det havde gennemlevet de trange krigsaaer under Christian IV, men tidens usikkerhed afspejledes tydeligt i protokollen, som naar det i 1643 bestemtes „at dersom gud allernaadigst forlener os med fred och rolighed, hvortil gud allermegte sin naade forlene, da skulle oldermanden indfordre hvis lauet tilstaar¹⁾ och derfor gjøre dennem gilde til pintze dag om gud vil.“

Det pinsegilde blev afholdt og de følgende sikkert ogsaa, men krigens udbrud i juli 1657 og den paafølgende oversvømmelse af svenske tropper bragte det daglige liv ganske ud af ligevægt.

Mægtige er de ødelæggelser, som svenskerne den gang bragte landet, og til et af de mindre ofre for deres besættelse af Danmark, kan man sikkert ogsaa regne det fredelige og gode borgerlige St. Knudsgilde i Vordingborg.

Bilag 1.

Skraa for Vordingborg St. Knudslaug 1599.

[I en protokol i kvart, indbundet i pergament, i Landsarkivet for Sjælland og tilhørende Vordingborg St. Knudslaug 1630 --57 findes paa 2. side og følgende en afskrift af disse skraaer].

Følger ord fra ord nogle serdelis laugs poster som ere

1.

Widtecht. Sambtøcht fierde pintz dag anno 1599 i Wordingborg i Knudtz brøedre laug.

For dedt fyrste skal saa holdis att icke nogen mandtz

¹⁾ hvad lauet har nødigt.

drenge eller piiger skal dennem tilfordriste, att indgaa i laugshusid men att bliffue for dørren indtil saa lenge att hosbonden eller hustruen hiemgaar. mens dersom noegen dannemand eller dannequinde haffuer børn. dett vere sig sønn eller dotter. da di taege dennem ind med dennem. da att giffue for sønnen som eldre er, offuer 12 aar gammel 4 sk. och døttrene att vere frii. och for svenden 4 sk. och tienestepigen att vere frii.

2.

Maa och ingen laugsbroeder. indbiyde flere gester. paa en tiid end 2 gester. och da att giffue for mandtz person sk. och quindis person sk.

NB. Denne post forandris. ligesom lejlighed och dyrtid paa øld er til.

3.

Ej heller maa ingen sidde lenger i laugshuesid end til klochen er 9. Mens dersom nogen sidder lenger offuerhøerig och kreever øld, da att bøde 1 tynde rostocher øld, med minde dett kand ske med oldermandens samtøche.

4.

Och skal huer broeder, som vil denn dag søege gildis strax møede nar der slas paa trommen uden forsømmelse.

5.

Och dersom saa skeer, att noegen laugs broeder eller laugs syster er siyg och iche kand gaa til gildit, da at vere hannem frii foere att bekomme af laugshusid af laugs øld 3 potter.

6.

Huilken som helst, der holder sig uskiklige i laugshuesid med skriigen och raaben, da for huer gang hand dett gjør att bøede 4 sk.

7.

Dersom nogen med sin vilge spilde mere øld paa borditt end man kan skiyle med hand eller foed, da att bøede for huer gang hand dett gjør 2 sk. dansk.

8.

Findis och nogen unøed och utvungen til att vannbruge Gudtz hellige navn med sveren eller banden, da att bøede for huer gang hand dett gjør 2 sk. d.

9.

Findis och nogen af druchenskaf att spii i laugshusid, da saa tiit som dett skeer att bøede 1 mk. dansk och skeer dett i gaarden da att bøede 4 sk. men dersom hand siden indgaar i laugshusid och dricher med sine laugsbrødre och dett skellige bevisis kand, da at bøde 1 tønde rostocher øld.

10.

Huilken och moettwilligen, det vere hand eller hunn, der fortrenger nogen af deris seede, dennem er forvist da att bøde en tønd rostocher øld.

11.

Hvilken somhelst, der indlegger en tønd øld i laugshusid, da maa dett være hannem frii fore denn dag att indbyde en gest och icke fleere.

12.

Och dersom saa skeer, att nar noegen laugsbroeder indbyder nogen gest, da hans neste naboe hoes hannem sidder att giffue hannem saa viitt rom, att samme gest der er indboeden, kand haffue pladtz och rom och bevise hans naboz giest som hand self wilde hende och haffue under en mark danskis bøede. Och dersom nogen af samme gester, der er indboeden, skicker dennem utilbørligen imod voris laugs ret og skraa, da den, der hannem haffuer indboden, efter voris laugs rett och skraa att staa til rette eftersom forskriffnid er.

13.

Och efterdi dette gildis holdis gemenlige i pintzedaege, da skal huer laugsbroeder eller laugssøster for det fyrste komme til højmesse førerend de søger laugshusid med dri-chen eller andit, men befindis noegen huem di kand vere formedelst druchenskaf att forsømme kirken eller dennem i andre mader uden nødvendig och billig aarsaege att forsømme predichen da skal den huis brøest i saa maade kand findis bøede 1 mk. danske.

14.

Befindis och noegen att udbere af laugshusid noget øld uden oldermandz eller stolsbrøderens samtøcke, da derfor att bøede 1 tønd rostochsøld, och huilchen der døel med anden i saa maade och dett hannem *offuer* bevisis kand, da att bøede 1 fiering rostocher øld.

15.

Befindis och nogen iblant laugsbrødrene eller laugssystemerne, der att yppe eller att begynde nogen trette eller uenighed i blandt huer andre med skendtzord eller gierning, da huilchen af dennem skylden findis hoes, att bøede til laugget 1 tønd *rostocherøld*, men dersom dett gielder deris ere paa, da att staa til rette derfor effter oldermandens och laugsbrøderens samtøche.

16.

Om nogen laugsbroder tager anden i sitt haar udaf galensskaf eller i andre maader slar hannem, da derfor att bøde 1 tønd *rostocher øld*.

17.

Befindis och nogen att staa for ner vid dørren att lade sitt vand eller besmitte rodhuesgaarden, da derfor att bøde 8 sk.

18.

Skeer dett ochsaa att nogen af laugsbrødrene eller laugssystemerne ved døden affgaar, da huilken af dennem igjen lever, dett vere sig husbond eller hustru, giffue oldermanden dett tilkiende, och oldermanden siden under høgste brøde forpflichtig att vere att befale och lade tilsiige, laugsbrøderne och laugssystemerne att di skulle følge denn døde til sit lejersted och huilche af dennem som ere hjemme eller i marchen, och iche paa deris sotteseng eller udi *højøffrigheds* bestilling och her udi findis forsømmelig att fylge den døde til sin lejersted skal bøde 1 tønde *rostocher øld*, och skald huer broder eller laugssystemer som blef befalid af oldermanden att hedenskiche deris tiennere att lade ringe for denn døde der til findis villig och huilken iche self *haffuer* tienere, da self forpflichtig att vere dett att giøre eller forskaffe en anden i sit sted under 4 sk. brøde som skal lejes en anden for i den sted att lade ringe for.

19.

(er overstreget)

Skal ochsaa holdis att naar nogen af laugsbrødrene eller laugssystemerne, vid døden affgaar, skal vere den offuerladendis person fritt fore att ombede huilken som helst af laugsbrødrene hand vil att vaage offuer denn døedis liig och huilken derudi findis forsømmelig da derfor att bøde 8 sk. til laugget och dersom der befindis nogen, eller nogen af hans hues imod denn for offuerladendis persons vilge och uboden att indkomme och indgaa i nogen vaagstuve eller ligstuve och dett skelligen bevisis kand, da derfor at bøde 1 mk.

20.

Skal hereffter saa holdis att huilken som helst der vil giffue sig udi s. Knudz laug skal hand giffue 1 tønd ro-stocher øld.

21.

Item dersom oldermanden formercher nogen uskickehighed med nogen som kand vere gud til fortørnelse och laugit til forargelse och oldermanden laster sodant af nogen och icke vil rette dennem effter hans siigelse och befaeling, da denn dett gjør bøde for huer gang 8 sk.

22.

Om nogen raaber i oldermandens taele eller stolsbroders da derfor at bøde huer gang 4 sk.

23.

Item huilken som helst nogit glas eller drichekar sønderslar, da strax att betale dett paa steden och dersom hand undskylder sig icke att haffue penge hoes sig da at lane af sin lausbroder.

24.

Anno 1604 Skt. Canuti dag blef af menige laugsbrødre samtøckt att dersom saa skeer, att nogen aff lausbrødrenis eller laussystemernes deris børn vid døden affgaar, da maa den hensovedis foreldre eller blodtz forvante vere fritt fore att lade bede aff lausbrødrene eller laugssystemerne eller nogen anden att fylge denn døde til sit lejjersted och iche derfor udi laugit nogitt at inlegge uden di dett friiwilligen wille gjøre, men huer att gjøre sin lausbroder eller laugssystemer som hand vil hende och haffue.

Skraa af 1630 ²/₅.

Anno 1630 den 19. mai holtis steune paa raadhuset her i Vordingborg.

Da blef *effterskrefne* forordnid och samtøcht att skal holdis i S. Knudtz laug effter denn dag.

1.

Skal giffuis aarlig til jord skyld af Hans Teglbrenders hoessted 1 mk. och ligesaa megit for huert aar tilbage for.

2.

Item huem uden loulig forfald iche følger di døede, nar de er tilsagt skal giffue for huert lig 1 mk.

3.

Och skal dennem der borte bliffner registreris och strax liget er begraffuid skal hand giffue oldermenden dett register *offuer*. Strax skal oldermenden med 5 laugsbrøedre gaa henn och pante den brøstholdne och de bøder att giøris regnskafoere til laugens beste, eller oldermenden att befale 4 brøedre eller stolsbroderen i hans fraværelse det at giøre og giøre de det iche da att self legge de bødder ud.

4.

Item skal giffuis for huer gest nu 12 sk.

5.

Och huilchen broder der byder nogen gest skal giffue oldermenden dett tilkiende før hand gaar ind i hoesid om dett er denn gest hand nøjes mede att indstede eller blifue sig rede.

6.

Huilche som findis muttvillig och iche vil udlegge, huis di ere skyldig til laugit til forordnid tid, da oldermenden friit fore med 4 laugsbrøedre att pante derfore och iche dermed enten att haffue giørt vold, ran eller hverche dett sambtøchte menige lausbrøedre.

Thomas Thomsen:
Et Soldaterliv.

Ved *H. Dragehjelm.*

I September 1921 døde Hus-Aftægtsmand i Havnlev *Thomas Thomsen*, 84 Aar gl. Han efterlod sig nogle Erindringer, nedskrevne paa Skudsmaalsbogens overflødige Blade, „Et Soldaterliv“ kaldte han dem. Det er en lille Dagbog fra Rekrut- og Manøvretiden og fra Krigsaaret 1864. Som for saa mangen anden jævn Folkets Mand var Soldaterlivet med Krigstiden det Midtpunkt, om hvilket T. T.s Tanker Livet igennem samlede sig. Erindringerne, som knyttede sig hertil, blev hans aandelige Arv til Efterslægten. Det er ikke Bedrifter, hvorom her berettes, men en jævn Mands selvstændige Opfattelse af Forholdene, klart og anskueligt udtrykt gennem en Række knappe Virkelighedsberetninger. 4. Infanteri-Bataillon (Regiment som det hed i Krigsaaret), der var T. T.s Afdeling, var ikke særlig med i Krigen før lige i dens Afslutning. Men hvad der sker fra først til sidst i Krigens Løb, afspejler sig dog paa sin selvfølgelige og mærkbare Maade i Regimentets Bevægelser, og det turde just være disse Krigsgangens daglige Dønninger, der vil give „Et Soldaterliv“ sin Interesse.

Oberstløjtnant *Jens Johansen* har i sin Bog „Fortællinger af 4. Bataillons Krigshistorie“ udførligt omtalt Afdelingens Deltagelse i 1864.

Da Hæren under General *de Meza* besatte Dannevirkestillingen, fik 4. Regiment overdraget Bevogtningen af dennes højre Fløj mod Vest bag Ejderen. Regimentet blev indkvarteret i Egnen omkring Frederiksstad og i Ejderstedt; Vagter oprettedes og Patrouiller udsendtes langs Ejderdiget. Den 30. December begyndte en knagende Frost, som varede ved til den 15. Januar. Ejderen og Oversvømmelserne, der udgjorde en væsentlig Del af Dannevirkeforsvaret, frøs til.

Da Krigen brød ud den 1. Februar, og den fjendtlige Hær paa henved 60,000 Mand overskred Slesvigs Sydgrænse, maatte Regimentet være særlig paa Post; Vandet ydede jo i paakommende Tilfælde ikke mere Forsvarerne den tiltænkte Hjælp. Fra den 3. Februar maatte alle Regimentets Kompagnier fra Kl. 6. Fmd., til det blev lyst, være samlede ved deres Alarmhuse; Resten af Døgnet kunde Halvdelen af Styrken gaa i Kvarter, men Folkene skulde stadig være i Klæderne og rede til hurtig Udrykning.

De forbundne fjendtlige Hære angreb Dannevirkestillingen, først ved Mysunde, hvor det mislykkedes, derefter i Centrum. Om Natten den 5. Februar iværksattes Hærens Tilbagetog dels mod Dybbøl og Als, dels mod Nørrejylland. Om Middagen den 5. indtraf Ordren til Tilbagetoget i Frederiksstad. Kl. 7 forlod 4. Regiment Egnen her og var paa Vej til Flensborg. Der indtraadte Isslag, som gjorde Vejen spejlglat, og Sneen føg Soldaterne i Ansigtet. Efter 60 km March uden Hvil naaede Regimentet Kl. 2 $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Mil sydvest for Flensborg. Da der hørtes Skydning i Retning af Oversø og Sankelmark, standsedes der. Men der indløb ingen Ordre til at deltage i Kampen. Efter et lille Hvil om Natten — under aaben Himmel i bidende Frost og uden Brændsel — fortsattes Marchen videre mod Als, hvortil Soldaterne naaede i den ynkeligste Forfatning.

Her fik 4. Regiment til at begynde med forholdsvis gode Dage. Først fra den 7. Marts deltog Regimentet i Tjenesten i Dybbølstillingen. Den 17. Marts fik det sin 1864-Ilddaab ved Ragebøl. I den følgende Tid deltog det efter Tur med de andre Regimenter i Besættelsen af Stillingen.

Afløsningen fandt Sted om Aftenen. Tavse og i Løb passerede Kompagnierne de mest udsatte Strækninger, hvorefter Mandskabet hurtigt fandt ned i deres Dækninger.

Efter at Prøjserne havde begyndt deres Bombardement den 2. April, blev Terrænet ganske oprodet af Granaterne, og i Skanserne kunde man efterhaanden ikke opholde sig om Dagen. Folkene dannede sig derfor Huler ind under Brystværnet i Løbegravene, hvor der ydedes en forholdsvis god Sikkerhed. Men Bombardementet blev efterhaanden heftigere, og særlig den 13. og 14. April led Regimentet betydelige Tab, da det havde besat venstre Fløj.

Den 17. April om Aftenen forlod 4. Regiment for sidste Gang Dybbølstillingen og gik i Kvarter paa Als. Her forblev Regimentet under den følgende Tids Begivenheder. Vaabenhvilen sluttedes jo den 9. Maj; men efter de bristede Forhandlinger i London begyndte Krigen igen den 25. Juni.

De Forskansningsanlæg, man havde faaet anlagt paa Als, bestod af en lang Løbegrav fra Arnkilsøre til Sønderborg, og desuden af nogle Batterier. Ved disse Midler skulde Prøjsernes Landgang paa Als forhindres. I en Haandevending udførte Fjenden imidlertid sin Erobring af Øen efter Landgangen den 29. Juni, og det blev 4. Regiments triste Lod sammen med 18. Regiment at skulle indlede og bukke under i et Haabløshedens Forsvar. Saa frygteligt var 4. Regiments Tab, at kun Halvdelen af Regimentet reddede sig over paa Fyn, Resten var Fanger, saarede eller døde.

Efter Ankomsten til Fyn blev Regimentet paa Grund af sin ringe Styrke inddelt i kun 4 Kompagnier, — ellers havde der været 8. Det deltog i Resten af Krigen i Kystbevogtningen ved Lille-Bælt, men kom ikke mere til at deltage i nogen Kamp. I August sluttedes Vaabenstilstand, og Regimentet blev da forlagt til Præstø, hvorfra det i November Maaned, efter Fredsslutningen, kom til København, — 4. Bataillons gamle Garnisonsby, fra regnet Tiden 1862 til 64 i Eckernførde.

Forinden T. T.s Krigsdagbog meddeles, skal der indledes med hans Optegnelser fra hans første Soldatertid.

Dog er en Del, Ligegyldigheder vilde man sige, strøget. Den i det flg. anvendte Retskrivning^{er} er Udgiverens. Stedsangivelsers Navne, ufuldstændige Sætninger o. l. er rettede, ellers er alt gengivet efter Forfatterens Haandskrift.

Et Soldaterliv.

Aar 1858 den 4. Oktober mødte jeg paa Sessionen og blev udskrevet til Soldat uden at have nogen Mening om eller gøre mig Tanke om, hvad det havde at betyde at være Soldat.

Henimod Foraaret 1859 fik jeg Pas og skulde melde mig den 30. Maj ved 4. Bataillon, som den Gang laa i København. Tiden kom, og jeg forlod min Tjeneste, hvori jeg havde været, siden jeg var 10¹/₂ Aar.

Den 31. Maj begyndte saa vore Rekrutøvelser paa Nørre Fællede; der mærkedes straks en Forandring paa at tjene Kongen i Stedet for at tjene Bonden. Tiden gik godt, efterhaanden som man levede sig ind i Soldaterlivet.

Jeg kom hjem den 31. August 1860; jeg rejste i min gamle Tjeneste og blev der til November, da jeg fik en Plads som Avlskarl. Vinteren gled hen; jeg gik og havde det godt . . .

Først i April fik jeg Pas at skulle møde til Tjeneste den 20. samme Maaned ved 4. Bataillon, som endnu laa i København. Der var intet andet at gøre, end at stikke af, enten det saa blev Krig eller Fred. Vi blev tæmmet godt med strenge Øvelser i de 6 Uger, inden vi atter permitteredes.

Foraaret 1862 blev 4. Battaillon forflyttet til Eckernførde i Stedet for 2. Bataillon, og det var uheldigt for mig, for da Efteraaret kom, skulde Manøvren være ovre ved Slesvig og Dannevirke.

Vi havde mejet og bundet Rugen og gik og mejede Byg den 30. August, da Lægdsmanden kom med Pas, at jeg skulde melde mig til Tjeneste ved Bataillon i Eckernførde. Jeg rejste hjemme fra den 2. September og kom til

Eckernförde den 3. om Morgenen. Samme Dag skulde vi marchere til Omegnen af Slesvig.

Det var lige drøjt nok, efter at være iført helt ny Klæder og have faaet et pakket Tornyster paa Ryggen, at skulle marchere paa Sandveje med Hegn paa begge Sider; vi, som kom hjemme fra, var vante til at gaa i bare Skjorteærmer. Det var knapt 3 Mil, vi havde at gaa, men det var tilstrækkeligt for os til at begynde med. Vi naaede Maalet Kl. 3 Efterm., og da vi saa havde spist til Middag og sovet et Par Timer, gik det igen.

Vort Kompagni blev indkvarteret i en Landsby, som hed Øvre Selk, noget førend man naar Slesvig, og vi var saa heldige, at det blev Samlingsstedet for Bataillonon, saa vi var i Kvarter, naar Øvelserne var forbi.

De første 5 Dage var der Kompagni-Øvelser, de næste 5 Bataillons- og Brigade-Øvelse, og de sidste 5 Dage var hele Stykken samlet paa Feltdod.

Vi drog bort en Dag og skulde efterligne Istedslaget. Vi laa i Bivouak paa Isted Hede om Natten. Vi havde faaet streng Ordre til at tage alt vort Tøj med, for vi kom ikke mere tilbage i Kvarteret der. Men vi var ikke saa enfoldige. Vi havde faaet at vide af Kvarterværten, til hvad Tid den næste Dag han var tilsagt at have Maden færdig, og vi behøvede ikke at frygte for, at det skulde gaa over Klokkeslettet, for vi havde Frederik den Syvende med . . ., vi løb derfor bare med de tomme Tornystre.

Den 19. September havde vi fri til at pudse i; den 20. havde vi Revue; den 21. marcherede vi fra Øvre Selk til Eckernförde; den 22. blev vi permittedede, og om Natten kom Dampskibet „Zampa“ og tog os om Bord med tilbage til Sjælland. Fra den Tur kom jeg hjem den 23. Septbr. Men nu kommer den sidste og alvorligste.

Om Krigen.

Sommeren 1863 gled hen med Uroligheder; en Del Fritrækkere kom ind at lære paa Centralskolen, og der gik

Rygter af alle Slags baade om Krig og Fred. Jeg vidste jo godt, jeg endnu var blandt de første, naar Turen kom. I November Maaned døde Frederik den Syvende. Urolighederne blev større, og ganske rigtigt, den 25. fik jeg Pas: ufortøvet at møde i København. Vi modtog Mundering, Vaaben og Amunition. Saa tumlede vi om til den 4. Decbr., da det gik ad Eckernförde til. Vi kom med Jernbanen til Korsør. Vi skulde stille om Natten Kl. 3, saa de kunde faa os i Banevogne og faa lukket for os, inden Københavnerne kom op. I Korsør kom vi om Bord i Dampskibet „Gejser“. Det blev en haard Dag med Regn og Storm. Vi ankom til Eckernförde Kl. 10 Aften og blev ført til Kasernen.

Ved Indkaldelsen af alt Mandskabet blev Bataillonet forandret til 4. Infanteri-Regiment med 8 Kompagnier i Stedet for 4. Det gik saaledes til, at alle de ulige Numre ved Kompagnierne traadte tilbage og kom til at danne de fire ny Kompagnier.

Fra den Tid blev min Adresse 4. Infanteri-Regiment, 6. Komp., Nr. 301, i Stedet for 4. Bat., 3 Komp., Nr. 301.

Efter al den Inddeling blev vi indkvarteret omkring i Byen. Vi var 10 Mand, der blev vist i Kvarter nede ved Havnen hos en Skipper Lorensens Enke. Der var god Lejlighed, et Soveværelse med 5 Senge og et Spiseværelse med Kakkelovn, saa der havde vi det meget godt. Men Indkaldelsen af Mandskab vedblev, og der blev stadig sejlet Tropper til Eckernförde, saa vi maatte bedre frem.

Den 16. December fik vi Ordre til at marchere ad Husum til, ca. 9 Mil. Vi stillede Kl. 8 om Morgenen paa Eksercerpladsen og begyndte vor Vandring. Efter en 3—4 Mils Gang blev vi indkvarteret i en By, som hed Sjuby. Vi var 7 Mand, der fik Husly hos Sognefogden. Der laa vi i Kostalden. Det var den første Nat i Halmen; men det skulde senere blive daarligere endnu.

Den næste Morgen begyndte vi Rejsen igen. Vi havde Regn og Blæst hele Dagen, saa vi var næsten omkomne (!), da vi naaede Ostenfeld, 1½ Mil fra Husum. Her blev vi indkvarteret. Men der var ingen Orden paa Stedet. Der

var to Brødre, og saa havde de en Pige eller Husholderske, hvad det nu var. Vi gav dem fulde alle tre. Da vi saa var kommen til Ro, fyrede Pigen i Kakkelovnen, saa den blev rød, og der brændte to Par Bukser. Hvis ikke en Underkorporal var vaagnet, havde vi vel indebrændt.

Den tredie Dag begyndte vi Marchen igen og naaede Husum Kl. 1½. Der blev jeg indkvarteret hos en Bager Petersen. Jeg fik et Kammer med Seng, Kakkelovn og Stueur. Der var en ung Kone, som kom hver Morgen med Ild fra Bageriet og fyrede i Ovnen et Par Timer, førend jeg stod op. Jeg fik min Kaffe paa Sengen hver Morgen og en varm Bolle til.

Det var den 18. Decbr., vi kom til Husum. Den 26. Kl. 10 Fmd. blev der blæst Alarm. Jeg var slet ikke belavet paa det; alt mit Tøj var i Uorden. Tre grædende Koner stillede paa Kammeret for at hjælpe mig, to Børn paa 3 og 5 Aar kom til, og to Mænd stod i Døren som et Par Stenstøtter. Endelig kom jeg afsted. Men saa træffer det sig saaledes, at vort Kompagni skulde blive tilbage, indtil det Regiment naaede frem, som skulde ligge der, saa jeg kom tilbage inden Middag. Der blev en rigtig Højtid, især med Børnene, for dem havde jeg altid hos mig.

Den 29. kom Afløsningen, og vi maatte frem til det yderste. Vi marcherede op igennem Frederiksstad. Der laa to af vore Kompagnier. Vi fulgte langs med Ejderen, til vi naaede en By ved Navn Norderstapel. Der var jeg paa Vagt Nytaarsaften og -dag. Min Nytaarsaftens-Mad var en Toskillings-Bolle med Svinefedt paa. Der var vi til den 4. Januar. Saa maatte vi tilbage til en By, der hed Seeth, en Mil fra Frederiksstad. Her gjorde vi Forposttjeneste ved Ejderen hver anden eller hver fjerde Dag.

Den 31. Januar var vi 30 Mand, der drog ud paa Forpost. Vi havde en ny, forladt Gaard at opholde os i. Det var Søndag Middag, vi drog paa Vagt. Da Klokken var 9½ Aften, lød Ordren, at vi skulde lade Geværerne og have alle Patroner løse i Taskerne. Det var en stjerneklar Frostnat med Blæst og Ejderen tillagt med Is. Paa den

modsatte Side af Floden laa en Jagt indefrossen. Den fik jeg skimtet straks, og jo mere jeg stirrede paa den, jo større syntes Genstanden at blive, og en Gang imellem saa det ud, som om den bevægede sig . . . .

Natten gled hen og Dagen med; der kom ingen Afløsning før sildig Aften. Da vi kom til Seeth, var Kompagniet marcheret til Süderstapel; saa maatte vi gaa bag efter og kom i Kvarter Kl. 12 om Natten. Men Kl. 5 skulde vi atter stille, saa da vi fik stillet Sulten og ordnet os lidt, var der ikke megen Tid til at sove i.

Da vi stillede Kl. 5, underrettede Kaptajn Rodin os om forskellige Dele, som vi ikke kendte. Saa fik vi Lov til at gaa i Kvarter og spise Frokost (det vil sige, om vi kunde skaffe os noget at spise). Vi drog saa paa Forpost i modsat Retning af Ejderen. Vejret var slaaet om til fugtig, taaget Luft, saa det begyndte at sjaske. Landet var sat under Vand, saa vi havde kun Volden at gaa paa.

Vi gik i Timevis. Endelig kom vi til et Sted, der laa paa Volden. Her boede en Ingeniør. Der var to Porte i Volden, 6 Alen brede; de stod aabne, og Vandet styrtede fra Ejderen ind i Landet. (Den Dag var det, Tyskerne forsøgte at gaa over ved Mysunde).

Natten var mørk. Lidt ud paa Aftenen blev udsendt en Patrouille, der en Times Tid efter kom tilbage og meldte, at Tyskerne var der. (Patrouillen havde været saa uheldig at støde paa en Flok Faar, der gik og græssede paa Siden af Volden). Meldingen vakte Opmærksomhed, og vi saa paa vore Geværer, men der kom ingen, og næste Dag fik vi opdaget, hvad det var for Tyskere . . . .

Fredag den 5. Februar skulde vi have haft Lønning og Brød, men vi fik bare ikke. Om Eftermiddagen Kl. 5 blev vi alarmeret og stillede; vi vidste ikke, hvad der var paa Færde; vi maatte kønt blive der; der stod vi net i det med tomme Brødposer og tomme Maver. Da det blev mørkt, marcherede vi til Seeth, hvor alt ogsaa var i Bevægelse, og gled med.

Vi tænkte, vi skulde til Frederiksstad; men drog ad

Vejen til Svavsted; det gik saa hurtigt, vi kunde, hele Natten og hele Dagen til midt paa Eftermiddagen, da vi naaede Oversø. Der blev vi stoppede, da vor Avantgarde sloges med Fjenden. Enhver Afdeling samlede saa mange, den kunde faa; men Redeligheden var meget daarlig. Kaptajn Bauditz, som var Regimentskommandør, stod paa Landevejen og raabte til os, at nu var det Alvor. Jeg tænkte i mit stille Sind — hvis det ellers var paa sin Plads: saa Gud hjælpe os for det alvorlige . . . !

Vi kom ikke i Berøring med Fjenderne der. Natten kom, og vi begyndte at liste af Sted igen; vi løb ikke mere.

Nu var Dybbøl Maalet for vor Vandring. Kl. 11^{1/2} blev vi lagt ind i en Bondegaard; men der var hverken Folk eller Mad eller Drikke. En Time efter blev vi jagede ud igen, da Kanonerne buldrede stærkt. Vi drev omkring til Dag.

Saa fortsatte vi vor Rejse ad Sønderborg til. Det var en streng Fastelavns Søndag med Frost og Snefog; Sult og Kulde tog Overhaand med os tillige med Søvn; forfulgte af Fjenden var vi, saa enhver kan tænke sig, hvor besværlig den Marchtur var for os.

Det var Søndag den 7. Februar, vi naaede Sønderborg. Men der var hverken Plads eller Mad til os. Jeg tillige med flere tog den første Søvn midt paa Gaden; men der blev vi snart purret ud, ellers havde vi vel nok sovet os ind i Evigheden.

Vi gik saa ned til Havnen og kom ned paa Bunden af et Skib den Nat. Mandag Morgen gik jeg ud paa et Dampskib, hvor jeg fik et Stykke Smørrebrød og en Kop Kaffe for 12 Skilling. Det var en god Forfriskning, da jeg ikke havde faaet noget i to Dage.

Kl. 8 marcherede vi fra Sønderborg til Peter Koks Gaard ved Rønhave, hvor vi laa den Dag og en Nat. Vi var godt 200 Mand, saa det var ikke nemt for dem at skaffe noget til saa mange. Nogle af os kom ind i Spisekammeret til Konen. Der stod to Fade kold Suppe; vi spurgte, om vi maatte spise den, og saa gik det lystigt med de blotte Næver, til Fadene var tomme.

Om Tirsdagen kom vi til Kær, hvor vi blev delt lidt mere omkring. Vi var 30 Mand hos en Husmandskone, der var Enke. Der laa vi i 4 Uger og gjorde Forposttjeneste ved Rønhave hver 8. Dag og var paa Skansearbejde et Par Dage mellem hver Vagt.

Søndag den 6. Marts fik vi Ordre til at rykke ud paa Dybbøl. Om Eftermiddagen drog vi ind til Sønderborg, hvor vi var Natten over. Den 7. drog vi ud paa Forpost og laa i Piket. Den 8. laa vi i Skanserne. Den 9. laa vi i Sønderborg til Reserve. Den 10. var vi i Forpostkæden, og den 11. blev vi afløst af 22. Regiment og drog tilbage paa Als til Byen Elstrup, hvor vi laa i 5 Dage og lavede Tøjet i Stand.

Den 15. Marts sendte Fjenden de to første Granater ind i Sønderborg. Den 17. Marts skulde vi atter ud paa Dybbøl. Vi marcherede fra Elstrup Kl. 5 Morgen ad Sønderborg til, og der mødte vi Folk med Flyttegods; flere Familier forlod Byen den Gang. Da vi mellem Kl. 8 og 9 Fmd. kom ud paa Dybbøl, lød Ordren straks at rykke frem paa højre Fløj, hvor 5. Regiment havde taget Kampen op. Vi stod med vor Reserve i Ragebøl. Fjendens Granater begyndte paa os; vi kom i Kæde; men det varede ikke længe, førend vi blev slaaet tilbage og tog Retræte ad Skanserne til.

Vi blev igen afløst af 5. Regiment og drog os ganske tilbage bag Skanserne og mente, det hele var forbi for denne Gang. Men det gik ikke saaledes. Da vi var godt samlede, lød Ordren at rykke ud mod Dybbøl By, som blev stormet flere Gange, og Slaget varede til sildig Aften. Om Natten maatte vi ligge i Løbegravene mellem Skanse 4 og 5. Ved Midnatstid fik vi udleveret Brød og Brændevin, og Kl. 5 om Morgenen kom der varmt Øl ud til os. Op paa Formiddagen blev vi afløst og kom ind paa Sønderborg Slot og laa til Reserve.

Vi gjorde Forposttjeneste til den 23. Marts, hvorefter vi kom ind paa Als i Byen Ulkebøl; her laa vi i tre Dage for at hvile os og lave Tøjet i Stand. Den 26. Marts om Eftermiddagen drog vi igen paa Forpost og kom i Kæde

om Natten. Dagen efter, Paaskedag, laa vi i Skyttegravene, begrundet paa, at Fjenden var os saa nær ind paa Livet, at vi ikke kunde have Kæde orde om Dagen. Da Aftenen kom, blev vi atter sat i Kæde 1 Time. Saa kom Afløsningen, og vi marcherede ind i Sønderborg og blev lagt ind paa et Kornmagasin. Det var næsten Midnat, og vi skulde først have noget at spise, førend vi gik til Ro. Men den Ro blev meget kortvarig. Kl. 3 blev vi purret ud i en Fart, da Fjenden gik haardt paa vor venstre Fløj.

Vi kom hurtigt paa Benene. Klæderne behøvede vi aldrig at lede efter, da de var paa Kroppen altid. Vi blev samlet hele Regimentet og kom ud og besatte Brohovedet. Nu kom Søbatteriet „Rolf Krage“ ind, og straks drev Fjenden fra venstre Fløj. Der var en alvorlig Kanonade; naar ikke „Rolf Krage“ buldrede, saa buldrede Broager-Batterierne løs paa den.

Nu forsøgte Fjenden at bryde igennem i Centrum. 17. Reg. kom fra Als og besatte Brohovedet, og vi maatte rykke frem til Skanserne til Forstærkning. Efter at Fjenden havde prøvet at storme et Par Gange, drog de sig ganske tilbage, og Slaget var endt; men deres Bombardement fortsattes heftigere Dag for Dag . . . .

Vi gjorde Forposttjeneste til den 1. April, da vi blev afløst. Men vi kom ikke længere tilbage end i Barakkerne ved Sundsmark uden for Sønderborg. Her laa vi den 3. April, da Fjenden rigtig bombarderede Byen. Det var grusomt at være Vidne til.

Den 4. April skulde vi ind gennem Ruinerne og ud paa Forpost. Vi ventede bestandig Overfald. Vi laa atter paa Forpost i 6 Dage uden nogen anden Forandring end den, at det kom til at se daarligere ud for hver Gang, da Fjendens Bombardement stadig tog til, og vi mistede Folk stadig væk.

Den 10. April om Aftenen blev vi afløst. Den Dag havde vi ligget i Barakken bag Dybbøl Mølle. Det var den Dag, Fjenden skød den „til Bunds“, saa vi havde Granatstumperne mellem os hele Dagen. Afløsningen kom først,

naar den kunde, saa vi kom ikke ind paa Als i Kvarter førend Kl. 12 om Natten. Ved Daggry blev vi alarmeret, da Fjenden truede med at storme Dybbøl; men det blev ikke til noget, saa vi fik Lov at blive i Kvarteret.

I de samme Dage kom 9. og 20. Regiment til Als for at lindre os Forposttjenesten. Saa skulde vi kun være paa Forpost i 4 Dage og hvile i 4 Dage.

Den 13. April drog vi atter ud paa Dybbøl; det var første Gang, vi skulde slippe med 4 Dage. Men da var det næsten umuligt at være noget Sted. Barakkerne var skudt i Brand, Huse og Gaarde afbrændt, saa vi havde ikke det mindste Ly eller Læ. Omkring ved Hegnene ned mod Allsund var lagt Tæpper, vi skulde lægge over os, naar vi ikke var paa Forpost.

Den 16. April kom vort Kompagni og skulde ligge bag et saadant Hegn. Der var slet ingen Vold, men kun nogle Pilekviste, saa vi maatte ligge ret ud. Jeg laa med Tæppet i min højre Arm og skulde passe Lejet til, da en Granat farer gennem Busken lige over min Næse. Den gik saa lavt, at den sprang imellem Støvlehælene; var den kommet et Øjeblik senere, havde jeg faaet svøbt mig ind i Tæppet, og begge Fødder var bleven klippet af mig.

Natten mellem den 17. og 18. April var vor Tur forbi, og vi blev afløst og kom i Kvarter Kl. 3 om Morgenen. Men vi saa ingen Ting der, for samtidig med, at vi kom dertil, var der en Ordonans efter os, og vi maatte med det samme vende om og gaa til Dybbøl igen . . . Alt var forbi, førend vi kom. Fjenden havde taget baade Skanser og Brohovedet.

Vi kom ud paa Arnkilsøre og laa i Piket en Dag og en Nat; men alt var bleven stille.

Der passerede ikke noget af Vigtighed fra den 18. April til Vaabenhvilen den 9. Maj. Vi var paa Forpost ved Allsund, da en Kaptajn Hyllested bragte Underretning om Vaabenhvilen. Vi blev afløst den 13. Maj og marcherede til Svenstrup.

Nu blev vi mere fordelt i Kvartererne, da vi kom bedre

tilbage paa Als, og en Del Regimenter tillige blev sejlet væk. Vi tænkte blot paa at rejse hjem; vi syntes at være sikre paa, at Krigen var forbi. Men vi forregnede os. Vaabenhvilen var sat til en Maaned, og den gled hen uden noget Resultat, og den blev forlænget, ... Prøjserne var formodentlig ikke færdige til at gaa over Alssund . . . .

Den 28. Juni kom vi paa Forpost ved Rønhave. Nogle Kompagnier kom i Kæde i Løbegravene ved Alssund, og de andre Kompagnier laa til Reserve bagved imellem nogle Smaaskove. Henad Daggry blev vi, som laa til Reserve, allarmedet og ført ned mod Alssund. Vort Kompagni blev sat i Kæde tværs over en Hvedemark, men maatte snart vende tilbage igen. Og da vi kom noget tilbage, kom vi lige i Møde med Prøjserne. De var sejlet op ad Augustenborg Fjord og gaaet i Land bag ved os, saa vi blev afskaarne og maatte gaa i Fangenskab.

Vi blev ført ned til Alssund. Der traf vi Kammerater. Vi blev sejlet over til Sundeved. Der stod vi, til der var samlet en Del. Saa drev de ad Graasten til med os. Vi blev lagt ind i Slotsgaarden. Vi spiste Vælling til Middag. Lidt efter maatte vi gaa til Flensborg, hvortil vi ankom om Aftenen. Vi blev puttet ind i den tyske Kirke, hvor vi laa i to Nætter og en Dag. Ingen Mennesker kan forestille sig et saadant Svineri i en Kirke, som Tilfældet var her.

Den 1. Juli kom vi ud af det Fængsel. Vi kom paa Toget og blev kørt til Hamborg. Der kom vi ind paa et Hotel, hvor vi fik grønne Ærter, Kartofler og Steg. Da Maaltidet var forbi, maatte vi bære Bordene ind i en Sal ved Siden af og bære ren Halm op at ligge i om Natten. Næste Morgen blev vi vækket. Saa bar vi Halmen ned igen, og der blev gjort rent, og saa satte vi Bordene ind igen.

Da vi havde faaet Frokost, stillede vi og blev sat i Toget og kørt ad Berlin til, hvor vi ankom Kl. 3 Eftm. Vi fik Vælling. Saa gik vi og listede om ved Vognene til Aften. Vi blev puttet ind igen og kørte hele den Nat og Dagen derpaa.

I Breslau fik hver Mand et Toskillings Franskbrød og hver 4 Mand et Ølglas Rom. Saa gled vi igen til sildig Aften. Da ankom vi til en Station, hvorfra vi maatte marchere en halv Mils Vej til Fæstningen Cosel i Øvre-Schlesien.

Der ankom vi den 3. Juli Kl. 11 Aften og blev ført ind i et stort Bræddeskur, hvor der var dækket Bord til os -- en Tallerken og Ske til hver Mand; vi spiste Ærter og Flæsk. Efter Maaltidet blev vi ført ind i et andet Bræddeskur, hvor der var en Halmsæk og et Tæppe til hver Mand. Der laa vi saa og kedede os til den 22. Juli, da Ordren kom, at vi skulde til Østrig.

Vi havde kun faa Mil med Jernbanen til den østrigske Grænse, saa vi var der længe før Middag den 23. Juli. Da vi var afleveret til Østrigerne, kom vi ud paa en Grønmark, hvor vi kunde forholde os, som vi selv vilde, til det blev Middag. Ved den Tid mødte Beboerne inde fra Byen med Krukker og Kurve, Øldunke og alle Slags Levnedsmidler til os. Der var dem, der kun havde 1 til 2 Mand at skulle bespise, og dem, der havde indtil 14—16 Mand. Vi nød en splendid (!) Middag. Det var et smukt Syn at se Herrer og Damer med Børn i alle Aldre, alle sammenblandede med Soldaterne.

Om Eftermiddagen kom vi paa et Tog og kørte til lidt op paa Formiddagen den 24. Juli, da vi naaede Byen Brünn i Mähren. Der var der stor Stads med os. Vi blev modtaget med Musik, som fulgte os det Stykke Vej, vi havde at gaa til Kasernen, hvor vi skulde ligge. Der var en Spadsere-Allé ved Siden af Landevejen, hvor vi gik. Der holdt Officerer til Hest med Front imod os og Haanden til Chakoen, mens vi marcherede forbi. Da mærkede vi igen, vi var Mennesker; det var vi ikke klog paa i Prøjsen.

Der laa vi og godtede os til den 6. August, da Ordren kom, at vi skulde hjem. Vi drog derfra med den samme Stads, hvormed vi var bleven modtaget. I Cosel Fæstning maatte vi blive til om Morgen den 16. August. Saa kørtes vi til Breslau, og derfra gik Vejen til Stettin og Swinemünde,

Der laa vore egne Skibe og modtog os. Vi sejlede baade Nat og Dag. Den 18. August om Morgenen Kl. 7 laa Dampskibet ved Gammelholm i København. Kl 1 om Eftermiddagen havde vi afleveret, og Kl. 7 Aften var jeg ved Stevns Klint igen, og dermed var Soldaterlivet forbi.

*4. Infanteri-Regiment,
6. Kompagni,
Nr. 301 — 1864.*

Studier over
Vejenes Udviklingshistorie
i Præstø Amt i Oldtiden.

Af Prof. *J. T. Lundbye*.
(Med et Kort).

Præstø Amt omfatter den sydøstlige Del af Sjælland, begrænset mod Nord af Næsby Aa og Køge Aa og mod Vest af Susaaen, samt Bogø og Møen.

Som Tegn paa Bebyggelsens Udstrækning i Oldtiden har man Gravhøjene, som ligger spredt over hele Amtet; men hvoraf desværre et meget stort Antal er sløjfede i Tidens Løb, hvorfor det nu ikke paa Grundlag af de endnu eksisterende Høje er muligt at tegne et Vejkort fra Oldtiden med den Sikkerhed, som det vilde kunne gøres, hvis alle Høje havde været bevarede eller i hvert Fald nøje kortlagt og undersøgt før deres Ødelæggelse. Højene har i sin Tid, som nærmere paavist af Dr. phil. *Sophus Müller* i „Vej og By i Sten- og Bronzealderen“ i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1904, S. 1 ff., været lagt langs Vejene, og for denne Egnns Vedkommende er denne Tanke allerede fremsat af *Franziska Carlsen* i „Noget om og fra Rønnebæk Sogn med Rønnebæksholm,“ hvori hun skriver S. 30: „senere hen har Indbyggerne banet dem Veje langs med Højderyggen, hvor ikke Vandløb og Sieninger og Uføre gjorde Vejen besværlig og ufremkommelig. En af disse

tidlig befærdede Veje skal have gaaet igennem Rønnebæk Sogns nordlige Hjørne. Den befares nu ikke mere, men skal have løbet langs med Højderyggen fra Fredsskoven over Brandløv til Dysted ved Sparresholm, og derfra over Faxø ind gennem Stevns Herred. Endnu ses enkelte Steder Spor af denne Vej med dybe Huller og store Sten, og Folk her i Egnen fortæller, at den en Gang skal have været en meget anselig Vej, som førte Øst paa ind i Landet til Stevns. At denne Vej har været meget tidlig befærdet, slutter jeg ogsaa deraf, at langs det Stykke af den, som jeg kender, ligger og har især ligget mange Kæmpehøje som strøet ud til begge Sider, hvilket jo ogsaa er Tilfældet med de andre i Oldtiden befærdede Veje, da de gamle Hedninger nok synes om at mindes af de Slægter, som levede efter dem og kom forbi deres Gravhøje.“ Paa Grundlag af Dr. phil. *Sophus Müllers* Arbejde siger *F. Bøjsen* i „Af Møens Historie. Den forhistoriske Tid“ S. 51—52: „Paa Møen vil allerede de korte afstande gøre det vanskeligere at udpege tydelige færdselsveje. Dog synes man at kunne skimte nogle sådanne med nogenlunde paralelle rækker af gravhøje både fra sten- og bronzealderen (flest fra den sidste). Et sådant bælte strækker sig tværs over øen fra Stege omegn over Frenderup til østenden ved Hjelm. Ligeledes kan man ved hjælp af gravhøje måske spore en oldtidsvej paa langs ad Vestmøn fra Fanefjorden til Stege Nor, og måske også en sådan færdselslinie langs vestsiden af Høje Møn fra Budsemark sø til Ålbækstrand.“ Paa Sjælland vil man paa samme Maade kunne paavise en Vejlinje fra Vintersbølle Skov mod Vest om Bælsskov til Viemose Skov; men dette er aabenbart kun korte Vejlinjer af lokal Interesse. Det er muligt, at naar det arkæologiske Materiale, der foreligger for dette Amts Vedkommende, bliver arbejdet sammen med de Betragtninger, jeg nu vil fremsætte her, det saa bliver muligt at skille Oldtidens Veje i forskellige Tidsgrupper, henholdsvis fra Stenalderen, Bronzealderen og senere Tidsperioder, og at det paa den Maade kan blive muligt at sige, hvilken Udstrækning forskellige Befolkningsstammer kan have

haft. Jeg har savnet Tid og Lejlighed til at gøre dette Arbejde og har kun villet forsøge at faa Hovedlinjerne i Vejenes Udviklingshistorie i denne Del af Landet frem; det er et Fritidsarbejde, hvor jeg ingenlunde har haft Tid til at arbejde alle Enkeltheder saadan igennem, som det kunde være ønskeligt, eller til at gaa alle Vejlinjer igennem i Terrainet, hvorfor mit Arbejde sikkert paa mange Maader baade kan korrigeres og suppleres; men jeg haaber, at dette nu maa blive gjort af lokalkendte Mænd rundt i de forskellige Egne, saa at alle endnu bevarede Vejspor maa kunne blive kortlagte og beskrevne, inden de forsvinder for Plov og Spade.

Indtegner man, som jeg har gjort paa det ene af de vedføjede Kort, efter Generalstabskortet de endnu bevarede større Gravhøje, vil man tydelig se, at de paa Sjælland grupperer sig om de to punkterede Linier, der gaar fra Tjustrup Sø mod Nordvest til Nordenden af Stevns Klint mod Øst og til Farvandene imellem Sjælland og Møen mod Sydøst. Disse Linjer følger i det væsentlige Vandskellene paa samme Maade, som man den Dag i Dag kan finde vilde Folkeslags Stier følge Vandskellene, for at de kan ligge tørre og fremkommelige paa enhver Aarstid. Begge Vejlinjer skærer imidlertid større Vandløb, idet den Vest—Øst gaaende Linje skærer Susaaen mellem Aversi og Testrup, og den Nord—Syd gaaende Linje skærer Fladsaa ved Mogenstrup Kirke. Begge Steder vilde Boring og Gravning sikkert kunne paavise de gamle Overgangssteder som Vadesteder med Stenpakninger; men ved Fladsaaovergangsstedet har der ligget flere Gravhøje, der nu er sløjfede, og ved Susaaovergangsstedet angiver Generalstabskortet et Vad lidt nedenfor Broen mellem de to nævnte Byer.

Ved Enderne af de nævnte Vejlinjer ligger endnu meget smukke velbevarede Samlinger af Gravhøje, nemlig i Næsbymholm Storskov ved Tjustrup Sø, i Gjorslev Bøgeskov, i Tjørnehoved Skov ved den lille Vig overfor Jungshoved og ved Langebæk, hvor der ogsaa er gjort flere Bopladsfund ligesom ude paa Langø. Der har saaledes utvivlsomt i

Oldtiden været større Bopladser ved Enderne af disse Vejlinjer, og man kan tænke sig, at Størstedelen af den Del af Sjælland, som nu hører under Præstø Amt, allerede i Oldtiden hørte sammen og blev beboet af den samme Stamme eller i hvert Fald af hinanden nærstaaende Stammer.

Følger man langs med disse Vejlinjer, da ser man, at tre af de Steder, som vi senere kender som Herredsting, netop ligger langs disse Vejlinjer, nemlig Hammer, Tybjerg og Fakse; da Hammer og Tybjerg begge ligger i Nærheden af de to nævnte Overgangssteder over Fladsaa og Susaa, er dette ogsaa et Tegn paa, at disse Overgangssteder gaar langt tilbage i Tiden.

Vil man forlænge den sydlige Vej over til Møen, da er det naturligt fra Langebæk Skov at tænke sig Overfart over Ulvsund mellem Langø og Tærø til Orchæld Landingssted, og derpaa kan Vejen føres mod Syd over Møen til Vindebæk ved Østersøen, hvorfra der igen kan føres en anden Vej paa langs ad Øen Syd om Noret til Terrainet med de mange Gravhøje i Klinteskovene. Den Nord—Syd gaaende Vej passerer „Lovbjerget“ i Vollerup, som formodentlig har været Tingsted for Øens Vesterherred (F. Bøjsen. Af Møens Historie. Den ældre Middelalder. S. 20), og den Øst—Vest gaaende Vej passerer Tinghøjen ved Gammelborg ved Østenden af Stege Nor, hvor Tingstedet for Østerherred formodentlig har været (F. Bøjsen. Af Møens Historie. Den ældre Middelalder. S. 20).

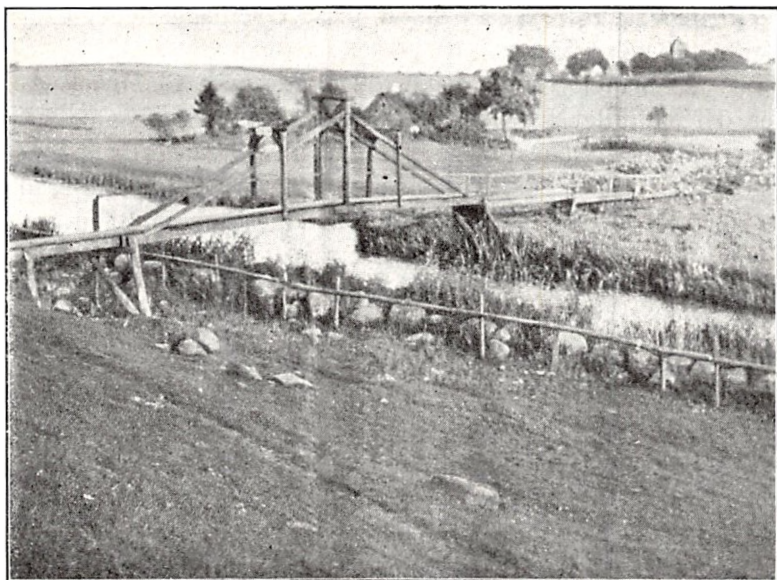
Beliggenheden af disse Vejlinjers Endepunkter ved Sø, Strand og Sund tyder jo utvivlsomt paa, at Datidens Mennesker havde Fiskeriet som et vigtigt Erhverv; men de har ogsaa fra disse Hovedfærdselslinjer søgt ned til andre passende Fiskepladser, f. Eks. mod Vest ned til Dybsø Fjord og mod Syd ned til Fakse Bugt; men Herredsbyen Hammer ligger netop ud for Dybsø Fjord og Herredsbyen Fakse ud for Fakse Bugt, saa at Valget af disse Steder til Herredsting kan forklares ved, at de har været gamle Færdselsknudepunkter. Tæt ved Kysten af Fakse Bugt ligger to Byer, Store og Lille Favrbø, og at dette har været to vigtige

Fiskerbyer kan ses deraf, at denne Del af Fakse Bugt kaldes Favrbj Bugt.

Det gamle Tingsted for Stevns Herred kendes ikke; men det har sikkert været ved Store Hedinge, som ligger paa en af de nævnte Hovedfærdselsveje.

Ved intet af de gamle Endepunkter af disse Vejlinjer er der bevaret større Bebyggelser, dog ligger Næsby ikke ret langt fra den gamle Bebyggelse i Næsbyholm Storskov, og her har Vejen fortsat sig videre ind i Sjælland, saaledes

Levninger af Vadestedet over Susaaen mellem Broby og Næsby.

som de to Kirkebyer Næsby og Broby lige ved Aaen, paa hver Side af den, ogsaa angiver, og endnu ligger nede i Aaen midt imellem disse Byer Stenene fra det gamle Vadested. Derimod ligger der langs disse gamle Hovedfærdselsvejlinjer flere Byer, hvis Navne tyder paa meget stor Ælde, Dette gælder de korte Enstavelsesord, f. Eks. Mern, idet disse dog mest forekommer i Sættning f. Eks. Glumsø eller med Endelsen e, svarende til den mere brede Udtale end i Jylland, hvor de korte Enstavelsesnavne har holdt

sig i større Udstrækning; Eksempler paa saadanne Navne er Fakse, Sprove og Damme.

Til de ældste Navne hører ogsaa de, der ender paa -inge (Gunnar Knudsen. Sydsjællands Stednavne. Aarvog for Historisk Samfund for Præstø Amt. 1917. S. 78). Af dem findes der en Del i Præstø Amt; men kun Røddinge og Bissinge paa Møen og Store Hedinge ligger paa de nævnte Hovedveje; derimod ligger de andre tæt ved disse. Paa Stevns ligger saaledes Klippinge Vest for Vejen og Skjørringe, Renge, Lille Hedinge og Skjørpinge tæt Øst for Vejen, og i Sydsjælland ligger, som vist paa Kortet, et ret betydeligt Antal af disse Byer ret nær ved Hovedvejen. Kun Halvdelen af disse Byer er senere blevne Kirkebyer, hvilket passer med, at de enten ligger ret tæt ved hinanden, som f. Eks. paa Stevns, eller ikke paa selve Hovedfærdselsvejen. Mærkeligt nok træffes ingen Byer med et saadant Navn i Fakse og Tybjerg Herreder; men dette skal maaske forklares paa den Maade, at der ganske vist har været Bebyggelser ud til Siden fra de gamle Hovedveje, men at disse Bebyggelser muligvis senere har skiftet Navn.

I det nordligste Herred, Bjeverskov Herred, ligger ogsaa nogle Byer med Navne paa -inge. Hidtil har jeg ikke omtalt Vejene her, da Materialet af Gravhøje er saa ringe, at det ikke er muligt paa Grundlag deraf at finde en gammel Hovedvej. Gaar man derimod ud fra en Vandskelsvej som den naturlige Hovedvej, kan en saadan tegnes fra Vejen imellem Tybjerg og Fakse, og man kan da omtrent følgende Vandskellet komme til Bjeverskov, hvorefter Herredet jo har Navn. Nogle Gravhøje netop langs denne Linje tyder jo paa, at det virkelig har været en Hovedvej i Oldtiden; men den synes i hvert Fald i den ældre Oldtid ikke at være gaaet helt til Bjeverskov, men at være bøjet mod Øst ud til Køge Bugt, men ikke til Mundingen af Køge Aa, men til Mundingen af Vidskølle Aa. Muligvis har Køge Aa den Gang ikke haft samme Udløb som nu, men er løbet ud i et lille Nor indenfor den store Strandvold, hvorpaa Køge Strandskov nu ligger, og dette Nor har da haft Udløb ved Billesborg, hvor

en Samling Gravhøje i Billesborg Indelukke tyder paa en gammel Bebyggelse. Bjeverskov maa da betragtes som opstaaet ved et gammelt Overgangssted over Køge Aa.

Betragter man nu de tre Navne paa -inge i Bjeverskov Herred, da kan de ligesom alle de andre Steder med en lignende Endelse let tænkes opstaaede fra disse Hovedveje; kun for at naa til Himlingøje skal man krydse et større Vandløb, Vidskølle Aa, og paa dette Overgangssted ligger Kirkebyen Sædder, hvis Navn jo nok kunde tyde paa, at det er en By med en betydelig Ælde.

I Følge den ovenfor citerede Afhandling af cand. mag. *Gunnar Knudsen* i nærværende Aarbøger for 1917 skal Navnene, der ender paa -lev, -løse og -sted, stamme fra Perioden før Vikingetiden (ca. 800 efter Kr.), og da disse Navne er rigt repræsenterede i Præstø Amt, er der særlig Grund til at lægge Mærke til dem.

Navnene paa -lev træffes, som jeg allerede har paavist i lignende Afhandlinger i Aarbøgerne for Ribe Amt og Vendsyssel, begge for 1923, langs nye Vejlinjer, der er opstaaede, fordi de forkorter Vejen eller fører direkte mod nye Maal. Paa Stevns ligger saaledes Havnelev paa den gamle Hovedfærdselsvej, medens Frøslev og Lyderslev ligger paa en ny direkte Vej mellem de to Herredstingsteder: Store Hedinge og Fakse. Denne Vej er ganske vist omtrent den gamle Vandskelsvej; men man synes at have forladt den i Anledning af de mange Byer paa -inge, som er blevne anlagt Syd for den, og nu er man saa vendt tilbage til den oprindelige Vejlinje. Paa Stevns ligger ligeledes Varpeløv paa en ny Vej, der fører direkte langs Østsiden af Stevns Aa fra Strøby og Landingsstedet der til Vejen mellem Store Hedinge og Fakse.

Paa lignende Maade var det en stor Omvej, naar man kom fra de sydligste Egne af Amtet og vilde til Fakse, at skulle helt om ad Tybjerg; her er da kommen en ny Vej over Brandelev og Størtinge. Paa denne Vej ligger Dysted og Kongsted, og paa samme Maade laa Hellested paa Vejen fra Strøby mod Syd. Det viser sig i det hele, at Navnene

paa -sted ofte følger med Navnene paa -lev, naar de ikke selv alene danner en Række, der betegner en ny Vej, som det træffes nogle Steder her i Landet; men i Præstø Amt findes der kun nogle faa af dem, og de følger som nævnt Navnene paa -lev.

Længere mod Syd ligger Grumløse, Dyrlev og Allerslev angivende en ny Vej mod Øst ud til Kragevig ved Vigen ved Jungshoved, et Sted der maa have haft Betydning i sin Tid, siden her anlægges en saadan Befæstning; og endelig ligger Ørslev paa en ny Vej, der er ført imod Syd til Stensby. Dette fortæller os, at man nu har forladt Hovedvejen til Langebæk og videre til Møn, og at Hovedvejen imod Syd nu bliver ført til Stensby, hvor der jo ogsaa ligger et Voldsted. Man har rimeligvis den Gang kunnet sejle mellem Farø og Bogø over til Falster ved Sortsø, thi her er Fortsættelsen af den nye Vej, der er betegnet med Navne paa -lev, idet Vejen over Gundslev og Skjerne er ført til Falsters nordre Tingsted ved Nørre Kirkeby. At Tingstedet for Falsters Nørre Herred har været i Nørre Kirkeby, har jeg søgt at paavise i Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog for 1920, S. 4. Nu er der ganske vist ikke meget Vand mellem Farø og Bogø; men meget tyder paa, at netop den Omstændighed, at nogle Lokalteter i disse Farvande, der før har haft megen Betydning, nu ingen har og omvendt, maa tilskrives en stadig Forandring af Grundene i disse meget snævre og krinklede Farvande. Da Grunden skød op mellem Farø og Bogø, saa at man ikke mere kunde sejle her, men maatte Vest om Farø i det ret aabne Farvand, har man flyttet Overgangsstedet hen til Gaabense og Vordingborg, hvorved det var muligt med de fremherskende vestlige Vinde at faa saa meget Læ af Masnedø som muligt, og herved kan denne fuldstændige Flytning af Overfartsstederne let forklares.

Paa Møen findes ikke et eneste Navn paa -lev; men det forklares jo let ved Øens forholdsvis ringe Udstrækning, saa Vejene har holdt sig paa de samme Steder, hvor de har ligget fra ældgammel Tid, det er i det hele taget ret

almindeligt, at der ikke findes Byer med Navne paa -lev paa de mindre Øer.

Oppe mod Nord i Præstø Amt ligger en stor Mængde Byer med Navne paa -lev, og denne Gruppe strækker sig langt ind i Sorø Amt; de kan forbindes med hinanden paa en saadan Maade, at Vejlinjerne peger ind imod samme Punkt, nemlig Mulstrup noget Syd for Ringsted, hvor Sjællands Landsting skal være holdt (Trap. Danmark. 3. Udg. II S. 654). Fra Glumsø fører en Vej over Veterslev hertil, og fra Herfølge og Sædder fører Vejen hertil over Gjørsløv og Volderslev, og denne Vej kan fra Sædder forlænges helt ud til Tryggevælde Aa over Enderslev og Haarlev; hvor denne Vej har passeret Vidskølle Aa, har Vadestedet været kaldt Taskevad, idet Broen her endnu kaldes Taskevad Bro, naar dette Navn stadig har holdt sig, tyder det jo paa Vejens Betydning; men det har ogsaa været Vejen til Landstingstedet fra Egnen om Tryggevælde Aa og rimeligvis fra hele Stevns, idet der synes at have været en Overgang over Tryggevælde Aa mellem Lille Taarnby og Varpelev, hvorfra Vejen saa har ført videre om Klippinge til Store Hedinge; en Undersøgelse i Aadalen ved Boring vil nok kunne afgøre dette Spørgsmaal. Endelig har der ført en Vej til Landstingstedet fra Fakse over Frerslev, Terslev, Ørslev og Farringløse, en Vejlinje der tydelig markeres, ved at Kirkerne langs den er opført af Faksekalk. Det synes saaledes, som Landstinget som Samlingspunkt paa Sjælland først er opstaaet paa den Tid, hvor man anlagde Byer med disse Navne. Lignende Forhold træffes andetsteds, hvilket tyder paa, at Landets Samling til Enhed netop skriver sig fra denne Tid, idet Navne paa -lev træffes hele Landet over, og overalt ligger de ved nye Vejlinjer, der saa direkte som muligt skærer igennem Landet og forbinder Tingsteder og Havnepladser med hinanden.

Byerne med Navne paa -løse skriver sig, som allerede nævnt, omtrent fra samme Tid, og de findes, som vi allerede har set, ogsaa i mange Tilfælde langs de Vejlinjer, der betegnes med Navne paa -lev; men de kan ogsaa danne

særlige Linjer, som ogsaa angiver nye Vejlinjer. En saadan Vejlinje forbinder Skjelby ved Susaaen med Broby, idet der langs med den ligger Træløse, Spragelse og Skuderløse. Endvidere ligger paa denne Vejlinje Herlufmagle, som oprindelig har heddet Herlevmagle; men denne By ligger lige paa Skæringspunktet med den gamle Vandskelsfærdselsvej, saa det er ikke let at sige, til hvilken af de to Veje den rigtigst skal regnes. Denne Vejlinje, der markeres af Bynavnene paa -løse, fører altsaa direkte fra Herredstinget ved Fakse til det gamle Overgangssted ved Susaaen, der markeres af de to Kirker, Gunderslev og Skelby, der ligger lige overfor hinanden; og paa den anden Side af Susaaen kan Vejlinjen fortsættes over en Række Byer med Navne paa -lev til en Havneplads. Vejlinjen fra Landstingstedet skal vist ogsaa fortsættes til den samme Vejlinje, idet den først skal forlænges til Bavelse ved Bavelse Sø, og herfra er man sikkert med Baad sat over Søen til Gunderslevlille, hvorfra Vejen saa har ført til den tidligere omtalte.

Det passer saaledes fuldstændig, naar Cand. mag. *Gunnar Knudsen* i sin ovenfor citerede Afhandling i nærværende Aarbøger for 1917 om Sydsjællandske Stednavne skriver, at Endelserne -lev og -løse i Beliggenhed paa en mærkelig Maade følges ad.

I den samme Afhandling sættes Navnene, der ender paa -torp og -by, til selve Vikingetiden. En Del af disse er selvfølgelig opstaaede langs ad de nu paaviste gamle Vejlinjer, f. Eks. Sandby paa Vejlinjen Vetterlev—Glumsø—Bavelse, Skjelby paa Vejlinjen Herlufmagle—Skjelby—Gunderslev, Lundby, Udby og Stensby paa Vejlinjen Hammer—Grumløse—Ørslev og Kokseby paa Vejlinjen Sprove—Damme—Haarbølle; men andre, som Kjeldby, Udby og Spejlsby paa den nordlige Del af Møen, indfører nye Vejlinjer paa Kortet. Alle disse Byer har jeg ikke indlagt, da det vilde gøre Kortet ganske uoverskueligt; kun er der Grund til at lægge særlig Mærke til de Byer paa -torp, som er blevne Kirkebyer, de ligger nemlig som Regel ved gamle Vejkryds. Paa Møen, hvor der, som allerede nævnt, ikke har fundet

nogen Omlægning af Hovedvejen Sted, findes ingen Vej-kryds, og derfor er ingen Torpby vokset op til Kirkeby. Det samme gælder til Dels Stevns; man paa Vestgrænsen af dette Herred ligger Spjellerup, hvor Vejen fra Strøby over Varpelev og Hellested møder Vejen mellem Fakse og Store Hedinge, og Smerup ligger paa den ene af disse Veje tæt ved Krydset. Hvad Højrup angaar, da er der her sikkert i Tidernes Løb forsvundet saa meget af Klinten, at det nu ikke er muligt at vide, hvorfor Kirken i sin Tid er bygget saa langt fra Byen. Naar den latinske Indskrift paa Korets Nordvæg fortæller, at den er indviet til St. Johannis Døberen og St. Clemens Martyr, tyder det ja paa, at den er bygget som Kapel for Søfolkene, hvis Skytshelgen St. Clemens jo netop var, og ikke fordi Byen betød noget i trafikal Henseende. Mod Nord i Tybjerg Herred ligger Vrangstrup ved et gammelt Overgangssted over Susaaen, hvor Veje fra Tyvelse og Sandby løber sammen, og Mogenstrup ligger ved det tidligere omtalte ældgamle Overgangssted ved Fladsaa.

De Vejlinjer, der saaledes er fremkomne i Slutningen af Oldtiden paa Folkevandringens Tid, har sikkert holdt sig meget langt ned i Tiden som de vigtigste Hovedveje, og det ligger da nær at spørge, om man ikke paa en eller anden Maade kan paavise dette, og det kan da f. Eks. gøres ved at se, hvorledes Forholdet er mellem disse Vejlinjer og de gamle Voldsteder og befæstede Herregaarde. Man vil da finde, at disse Befæstningsanlæg netop har dækket disse Hovedveje. Mellem Landstingstedet og Bjeverskov Herred har saaledes Voldstedet i Gjørslev ligget netop paa Grænsen af Herredet. I Stevns ligger der et Voldsted ved Frøslev, altsaa paa den direkte Vej mellem Store Hedinge og Fakse, og paa Grænsen mellem Stevns og Fakse Herreder ligger Vemmetofte som en gammel Gaard med Voldgrav, ligesom det gamle Gisselfeld, der laa lidt nordligere end det nuværende, laa tæt ved Grænsen mellem Tybjerg og Fakse Herreder, og begge disse Gaarde laa tæt ved de beskrevne Oldtidsveje. Paa Grænsen mellem Tybjerg og Hammer Herreder ligger Holmegaard, og endelig ligger paa Vejlinjen Brandelev—

Dysted—Kongsted og paa Grænsen mellem Hammer og Fakse Herreder den gamle Gaard Sparresholm, der i Middelalderen hed Paddeborg. Det var et fast Slot, der første Gang nævnes i Historien 1343 (Trap. Danmark. 3. Udg. II S. 910), da Bisp Svend af Aarhus og den roskildske Dekanus, senere Bisp Jakob Paulsen paa Tilbagevejen fra Varborg, hvorhen de var sendte af Valdemar Atterdag for at forhandle med den svenske Konge, blev overfaldne af bevæbnede og førte til Borgen som Fanger. Dette tyder jo ogsaa paa, at Borgen har ligget nær ved den alfare Vej. Paa Møen ligger Gammelborg eller Gamborgsvold, som Stedet ogsaa kaldes, ved Østenden af Noret lige ved Hovedvejen Syd om Noret, der har forbundet Møens Østerherred med Vesterherred, og Syd for Fanefjorden ved Grønsund ligger et andet Voldsted, som øjensynlig har dækket Endepunktet af den Nord—Syd gaaende Hovedvej og den Handelsplads, der sikkert har været lige ved Indløbet i Grønsund.

Af de 6 Købstæder, der nu ligger i Amtet, ligger Store Hedinge paa en af de ældste Vejlinjer, og Byens Ælde er rimeligvis meget stor. Beliggenheden af Vordingborg er ogsaa tidligere omtalt og Tidspunktet for Byens antagelige Opstaaen. Ligeledes er Lokaliteten ved Køge omtalt, og hvorledes det først er blevet muligt at benytte Munden af Køge Aa som Havn, efter at der havde fundet et Gennembrud af Strandvolden Sted. Man forstaar da let den Flytning af Køge, som man ved har fundet Sted fra Gamlekøge Gaards Jorder til det Sted, hvor Byen nu ligger. *Franziska Carlsen* siger i „Efterretninger om Gammelkøgegaard og Omegn“ I, S. 15: „den Plads, hvor Byen laa, var ikke mere, efter at Landet havde hævet sig, og Havet var traadt længere ud mod Øst, og Fjorden var bleven mindre med lavere Vandstand, saa bekvem for Handel og Skibsfart, som den tidligere havde været. Det er da vist efter denne Tid, man har faaet den Tanke at flytte Byen nærmere ud ved Stranden, og dette er da sket i Begyndelsen af fjortende Aarhundrede, og Byen er da blevet opbygget ved Havet paa en Grund, som tilhørte Sorø Kloster, og den gamle By med

sine tiloversblevne Steder og Jorder er bleven en Landsby, som ikke mere levede af Handel, men af Agerdyrkning.“ Det er altsaa ikke nødvendigt at tænke sig en Hævning af Landet som Aarsag til denne Flytning, men den ganske simple Vandstandssænkning, der fremkommer ved, at Aavandet skaffer sig direkte Afløb til Bugten i Stedet for først at løbe ud i en Sø, hvis Vandspejl holdes oppe ved gamle, spærrende Strandvolde.

Hvad Næstved angaar, da ligger denne By ved det Overgangssted over Susaaen, der fremkommer, naar man forlænger Vejen fra Fakse over Kongsted, Dysted og Brandelev til Nestelsø mod Vest; og man kan forstaa, at Kravet om en saadan Vejlinje melder sig, efterhaanden som Rigets forskellige Dele samles til en Enhed, idet Vejen om ad Skjelby og Gunderslev bliver for lang, naar man fra den sydligste Del af Sjælland eller de sydlige Øer vilde til Overfartsstederne ved Skjelskør og Korsør. Da Næstved er opstaaet, og der her er kommen en Overgang over Susaaen, føres der en Vej direkte til Braaby, og denne har sikkert eksisteret lige til den nuværende Næstved—Fakse Landevej er bleven anlagt. *L. Both* skriver i „Danmark“ I, S. 247: „I forrige Tid gik den alfare Vej mellem Næstved og Køge osv. Syd omkring Holme Mølle, Nord forbi Toksværd over Braaby videre mod Nord. I Skoven indenfor Braaby Skel, hvor nu Gaarden Duelund ligger, laa endnu i Midten af forrige Aarhundrede et Herberge kaldet Doblekro.“ Endvidere fortæller han, at det var i Doblekroen, at Biskop Svend og Dekanus Jakob Paulsen blev overfaldne og tagne til Fange, inden de førtes til Paddeborg.

Den tredje By, som synes opstaaet i Løbet af Middelalderen, er Præstø. *Both* fortæller i „Danmark“ I S. 213, at den er opstaaet som Ladeplads for Skibbinge, der tidligere var en Købing.

Rimeligere er det at antage, at Løbene ind til Rekkende og de andre Havnepladser, der kan have været længere mod Syd, er sandede til, og man har derfor maattet skaffe sig en Havneplads Nord for Jungshoved.

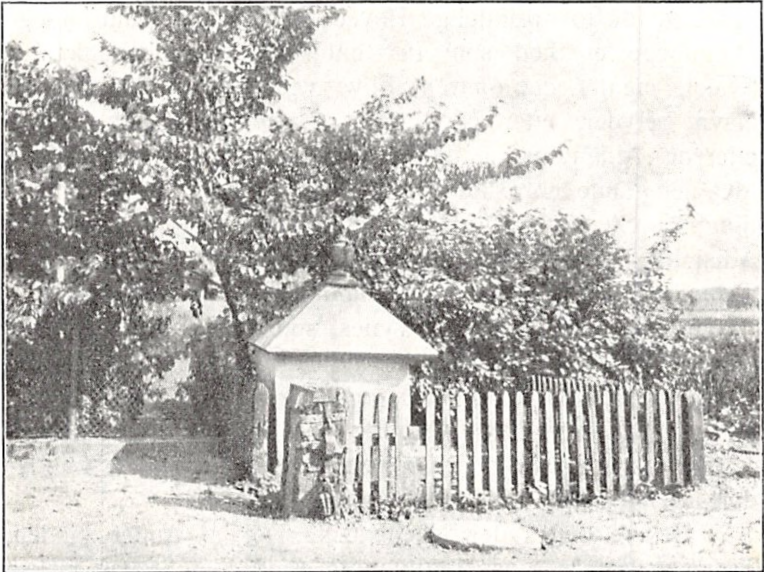
Endelig er der Stege, hvis Navn og Beliggenhed jo tydelig angiver, at det er et Værn ved Indløbet til Noret, man har søgt at skabe sig. Byens Anlæg har forsaavidt faaet Betydning for Vejene paa Øen, som det har bevirket, at Vejen langs Sydsiden af Øen har faaet mindre Betydning og Færdslen er flyttet Nord om Noret.

Præstø Amt udgjorde i sin Tid med Undtagelse af Møen Middelsysset; men der vides intet om, hvor Syssetinget har været holdt. Skulde man imidlertid efter Beliggenheden af de to oprindelige Hovedveje i Sydsjælland forsøge at udpege et Sted som det naturlige Samlingspunkt for Syslet, maatte det omtrent blive ved Tybjerg; men dette Navn betyder, efter cand. mag. *Gunnar Knudsens* oftere citerede Afhandling i nærværende Aarbøger, Folkebjerg, idet det gamle nordiske Ord Thiod betyder Folk. Paa Vordingborg Stenen, der findes i Nationalmusæet, staar: Efter Adisl fige (den djærve) gjorde Rud dette Vi (Gravminde) i Thiaathu 3: Ty (citeret efter Cand. mag. *Gunnar Knudsens* Afhandling), og det kan da synes, som den Skik, vi nu har, at rejse Mindesmærker for kendte Folk paa de højtliggende Samlingssteder, f. Eks. Skamlingsbanken og Himmelbjerg, allerede har eksisteret i Oldtiden, og at man til Minde om Afdøde har rejst Stene paa den Banke, hvor hele Landsdelens Befolkning kom sammen til Ting.

Senere deltes den sjællandske Del af Amtet mellem Tryggevælde Amt og Vordingborg Amt, idet Stevns, Fakse og Bjæverskov Herreder udgjorde Tryggevælde Amt, medens Resten udgjorde Vordingborg Amt. Denne Inndeling falder ret naturlig, naar der i Mellemtiden er kommen en direkte Vej fra Køge over Tryggevælde til Fakse.

Beliggenheden af de gamle hellige Kilder, som man valfartede til, plejer ogsaa at være langs de alfare Veje, og det passer ogsaa her i Præstø Amt. Ved Vejen mellem Ringsbjerg og Sædder findes en Kilde, kaldet „Helligkilde“, der før har staaet i Ry for dens Vands Lægedoms kraft (Both. Danmark. I, S. 222); men dette er netop lige paa Vejen fra Landstingstedet over Gjørlev, Vollerslev, Sædder,

Enderslev og Haarlev. Paa Stevns har der ved Hellested været en hellig Kilde (Both. Danmark. I, S. 229); men dette er jo paa Vejen fra Strøby over Varpelev ned imod Fakse—Store Hedinge Vejen. Lige Syd for Fakse ved Bækken ved Hovby, ligger Hovby Kilde, hvor Both fortæller i „Danmark“ I, S. 232, at der endnu, da denne Bog udkom, 1871 ved St. Hansdagstider holdtes Kildemarked, og Broen nordvest for Hovby skal iflg. samme Forfatter kaldes „Kongsvad“.

Kilde og Kildebøsse ved Hovby ved Fakse.

Fakse har jo meget langt tilbage i Tiden været et Samlingspunkt, og det er jo nok rimeligt at holde Markedet nede i en Dal med Læ ved Foden af den Bakke, hvorpaa By og Kirke ligger, idet der ogsaa nede ved Bækken var Vandingssted for alle de fremmede Heste; men forøvrigt ligger denne Lokaltet lige paa Vejen fra Fakse over Kongsted og Dysted til Brandelev og den Nord—Syd gaende Hovedvej; og Navnet Kongsvad hentyder maaske netop til, at Vejen gaar ud imod Kongsted. Endvidere findes Kilden og den gamle

Kildeblok bevarede i en Krog ved et Mejeri. Ved Tybjerggaard er der ogsaa i Nærheden af Gaarden en indhegnet Kilde, der før har staaet i Ry som Sundhedskilde (Both. Danmark. I, S. 242); men Tybjerg er jo ogsaa et gammelt Samlingssted, som det gentagende er nævnet. Mellem Lundby og Udby er der ved Nebletorp en hellig Kilde, der i det 18. Aarhundrede gav Sognets Fattige en god Indtægt ved sin Blok (Both. Danmark. I, S. 253), og dette Sted ligger ogsaa lige ved den Nord—Syd gaaende gamle Hovedvej i Sydsjælland. Paa Møen har der været en hellig Kilde ved Kjeldby, hvilket Sted jo ligger tæt ved det gamle Tingsted ved Østenden af Noret.

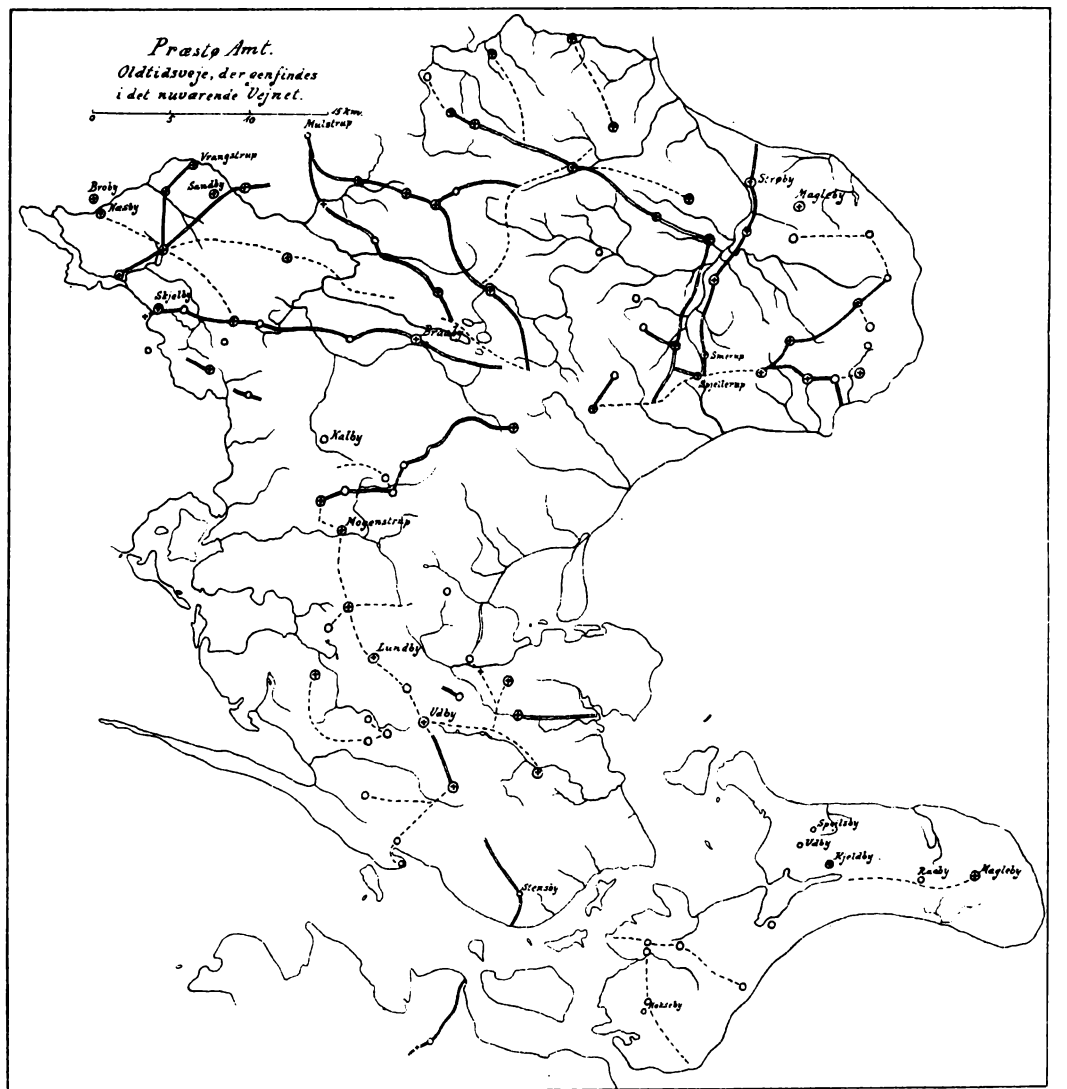
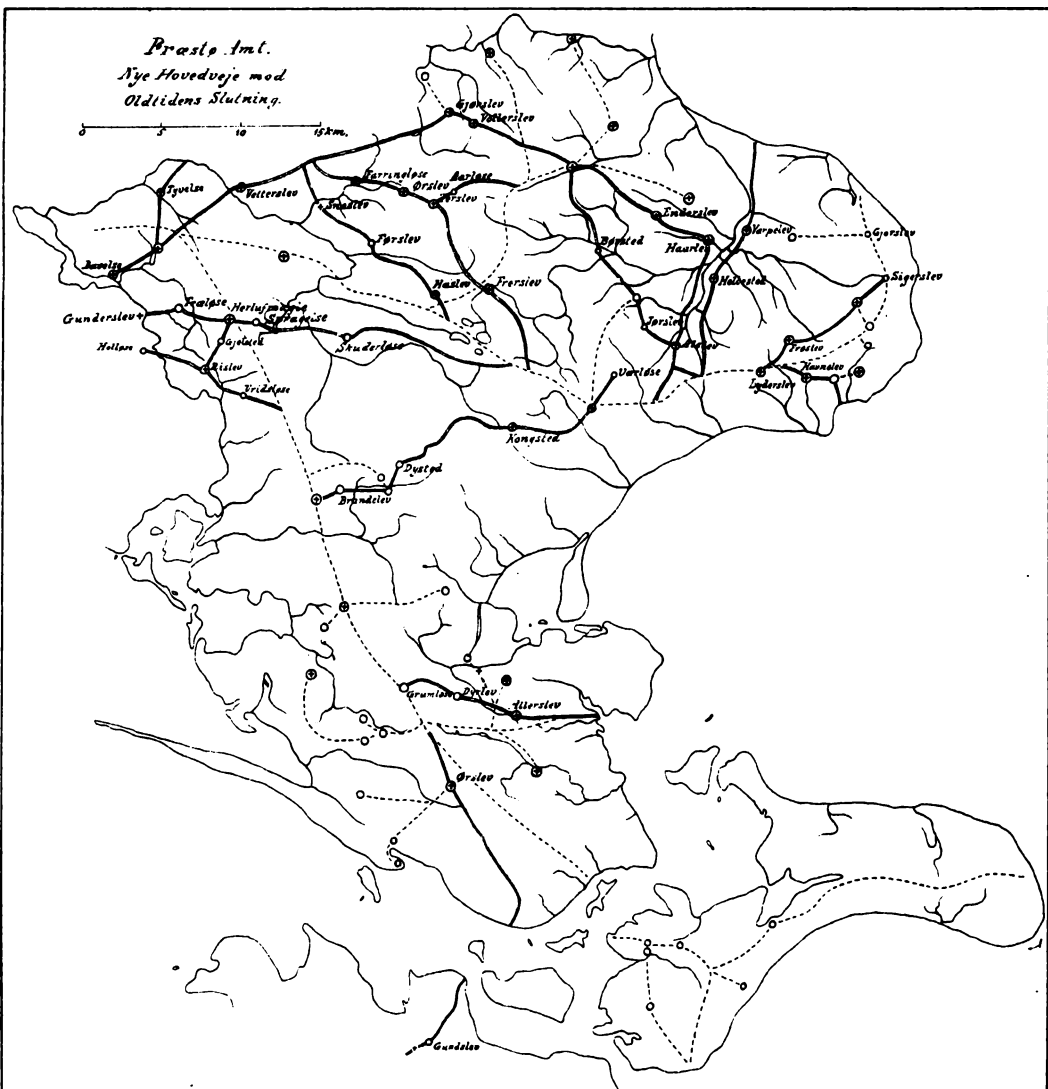
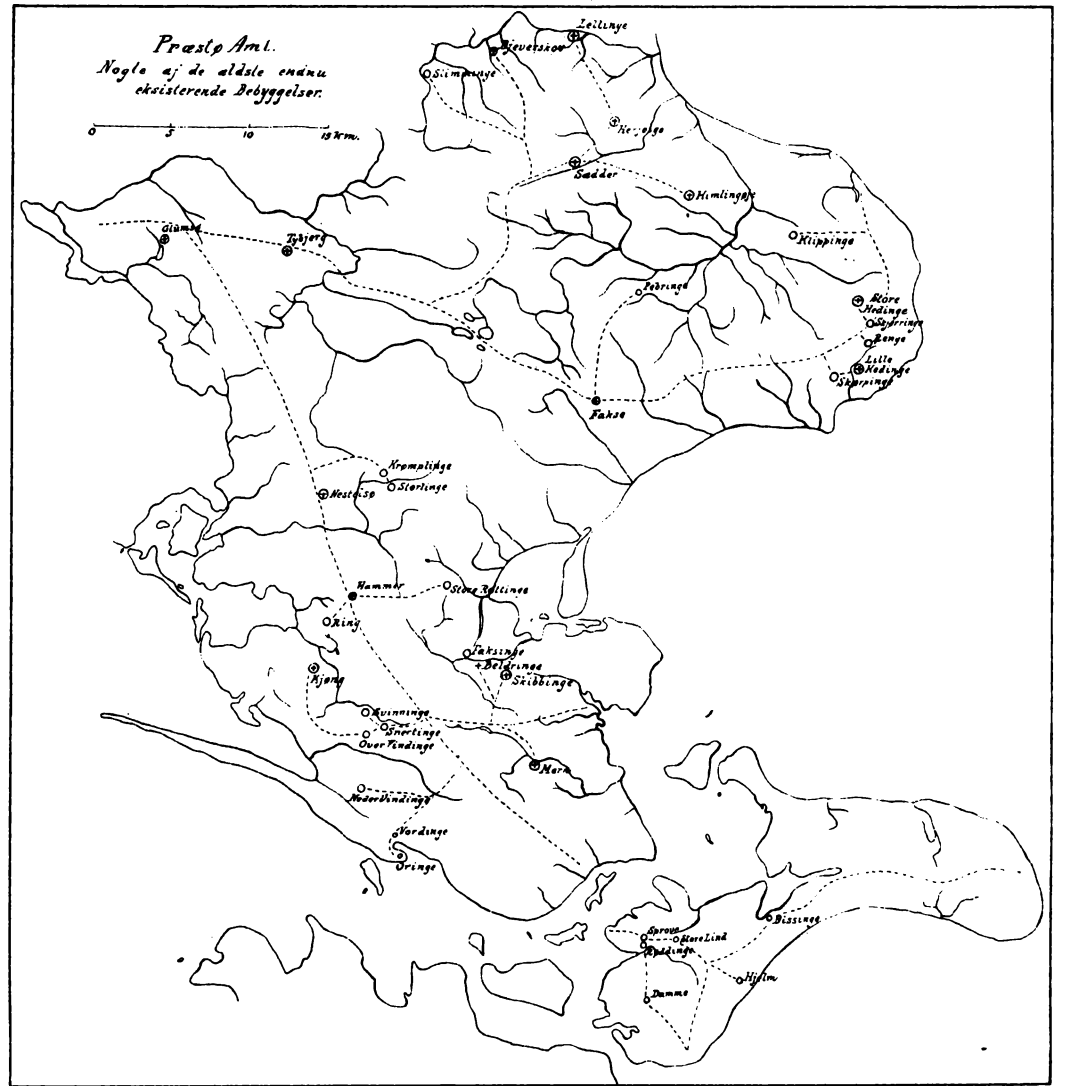
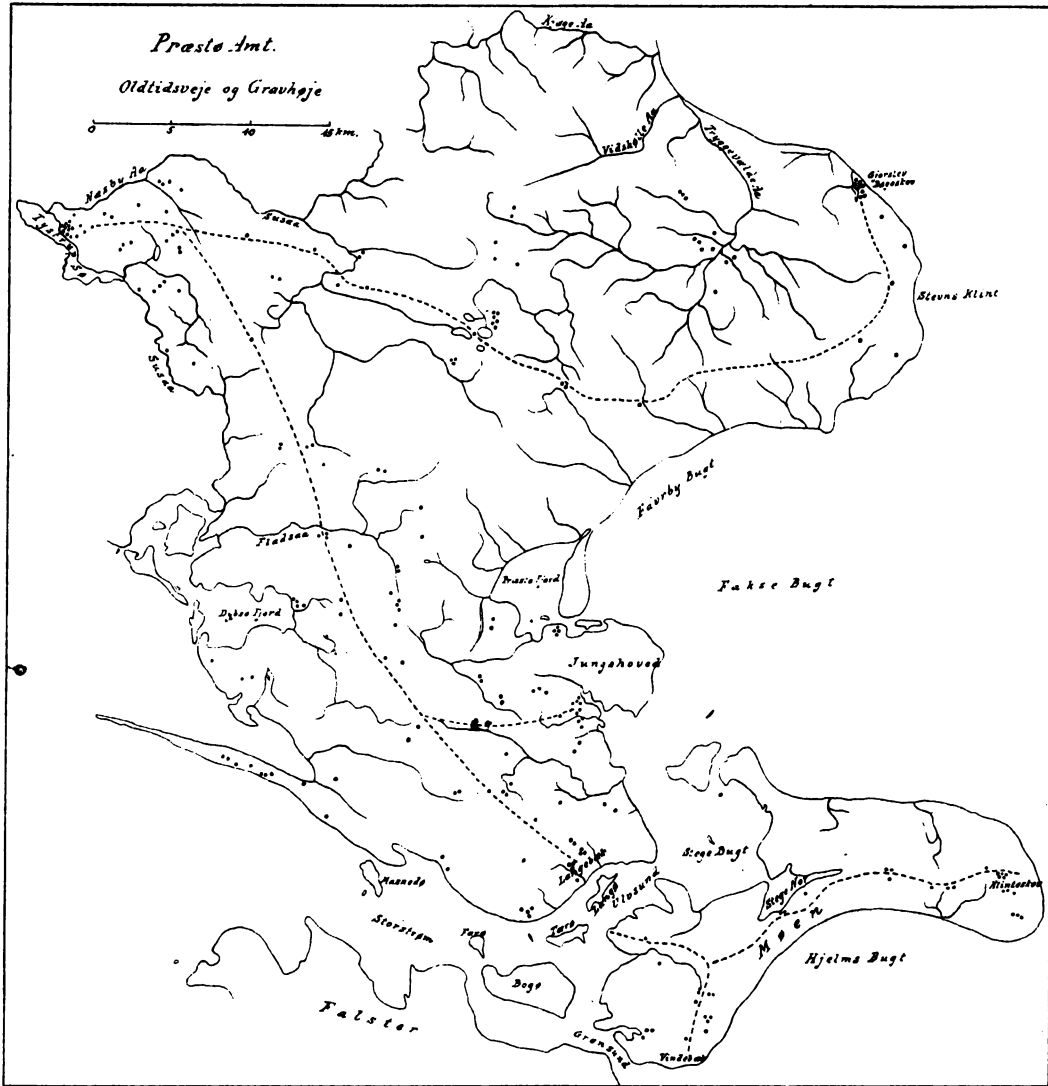
I Krigshistorien omtales et Par Gange Slag ved Næstved ved Overgangsstedet ved Fladsaa. Første Gang var 14. Juni 1259, da Hertug Jarimar af Rügen, indkaldt af den fængslede lundske Erkebiskop Jakob Erlandsøn, slog den opbudte Bondehær, og hvor der efter den laveste Angivelse faldt 1800 Bønder og Krigsmænd. Den anden Gang var 1345, da Holstenerne havde forskanset sig paa Bakkerne ved Aaen; men det lykkedes dog Valdemar Atterdag at erobre disse. At Kampen har staaet netop her, forstaas jo let, naar man ser paa Vejkortet, idet denne Overgang er den eneste Forbindelse med Egnene Nord og Syd for Aaen.

Der er saaledes meget, der tyder paa, at de optegnede Forskydninger i Vejnettet kan være de rigtige; men der kan anføres uden et Bevis herfor.

Mange Sogne er Anneks-sogne til Nabosognene, og ved Inddelingen maa der selvfølgelig være taget Hensyn til, at det skal være muligt ad saa gode Veje, som overhovedet findes, at komme fra Hovedsognet til Annekset. I Bjeverskov Herred er imidlertid Bjeverskov Anneks til Lidemark og Gjørslev Anneks til Vollerslev, medens Sædder til 1892 har været Anneks til Herfølge, altsaa netop en Inddeling passende efter de udfundne Vejlinjer. Paa Stevns er Varpelev Anneks til Strøby og Frøslev Anneks til Lyderslev samt Havnelev Anneks til Lille Hedinge, altsaa i Overensstemmelse med Vejen. I Fakse Herred er Øster Egede Anneks til Ulsø, i

Tybjerg Hered Tybjerg Anneks til Aversi, Rislev Anneks til Fensmark og Bavelse Anneks til Glumsø, i Hammer Herred er Mogenstrup Anneks til Nestelsø og Lundby Anneks til Hammer og endelig i Baarse Herred er Ørslev Anneks til Udby, alt ganske svarende til de gamle Hovedveje.

Dette Emne kan selvfølgelig uddybes meget mere endnu; jeg har kun forsøgt at trække nogle Hovedlinjer op og haaber nu, at interesserede rundt i Amtets forskellige Egne kan hjælpe med til dette Arbejde ved at paavise gamle forladte Vejspor, som endnu maatte være synlige i Skov og paa Bakkeskraaninger, eller andet der maatte staa i Forbindelse med Færdslen i tidligere Tid, saa at det efterhaanden kan blive muligt konstruere en hel Række Færdselskort for de forskellige Tider og derpaa, ved Studiet af Vejenes Forskydninger paa disse kunne søge at trænge ind i Spørgsmaalet om, hvilke Forhold der i sin Tid har givet Anledning til disse Forskydninger, hvorved det antagelig vil blive muligt at tilføre Historieforskningen nyt Stof.

Møntfund i Præstø Amt.

Ved *Georg Galster.*

Fra Arilds Tid var det Lov, at Skattefund, som ingen kendte sig ved, tilhørte Kongen. Disse Bestemmelser om „Danefæ“, d. e. død Mands Gods, fastsloges allerede i Landskabslovene. For Sjællands Vedkommende bestemte Eriks Lov (III 69): „Æn danæt fæ hörir konnungin enum, sum gull ællær silf, oc ængin umbutzman.“

Hvor farligt det var at tilegne sig denne Kongens Ejendom, viser et Tilfælde fra Møen. I et Brev „giiffuet oc screffuet wdj Stege szöndagen effther sancte Anthonj dag mdxxxiiij“ (18. Januar 1534), forpligtede Jep Lawerssen og 14 andre Møenboer sig til at betale „Erlig welburdig mandt oc strenge Riidder Her Anders Bilde, Höffuitzmandt po Stege“ 100 lødige Mark Sølv og 20 rhinske Gylden, Guldet inden Paaske og Sølvet inden Mortensdag. Det var Bøde for deres „ffrende oc szwager Morthen Bossen oc hans Hustrw af westwd ffor nogher szölf pendinge, szom the fwnde wdj iorden oc ycke skylde thennem lowlig wed thennem.“ Fundet udgjorde 11 Lod Sølv, det vil altsaa sige, at det hele kun var 5½. Speciedaler værd, hvorimod Bøden svarede til ikke mindre end 820 Speciedaler. Sandsynligvis blev de 100 Mark Sølv aldrig udredet; inden Mortensdag

1534 var Stegehus jævnet med Jorden, og den strenge Lensmand var nødt og tvungen gaaet i Grev Christophers Tjeneste. Det har ikke interesseret Datiden, hvad det var for gamle Mønter, der var fundne i Vestud; de er straks gaaet i Smeltediglen for at genopstaa som Grevefejdens undervægtige Fire- og Toskillinger.

Og saaledes har Møntfundenes Skæbne været i Aarhundreder; først i det 18. Aarhundrede fik man større Interesse for at sikre en videnskabelig Undersøgelse af Fundene, og i Overensstemmelse hermed fastslog Plakat af 7. August 1752, at Finderen skulde have fuld Godtgørelse af Værdien. I det 19. Aarhundrede føjedes hertil en Ducør, der sædvanemæssigt afpasses efter Fundets videnskabelige Betydning og den omhyggelige Indsendelse. Takket være disse Bestemmelser staar den kgl. Mønt- og Medaillesamling paa de middelalderlige Mønters Omraade næppe tilbage for nogen anden Samling i Europa, og næppe har man noget andet Sted saa forholdsvis godt rede paa Fundene som netop herhjemme. Dette Resultat skyldes ikke blot den gode Forstaaelse hos Præst og Herredsfoged, men ogsaa hos Bonden bag Ploven og Arbejderen i Tørvemosen. Selvfølgelig er der dog meget, man kunde ønske bedre oplyst, baade hvad den nøjagtige Angivelse af Findestederne og den fuldstændige Fremdragelse og Indsendelse af Fundene angaar; den kgl. Samling er derfor taknemlig for enhver supplerende Meddelelse til nærværende Oversigt over Fundene i Præstø Amt.

Der kendes f. T. c. 83 Møntfund, saaledes fordelt paa de enkelte Herreder:

Bjeverskov:	10	Fund	med	3993	Mønter.
Stevns:	14	—	—	3706	—
Fakse:	6	—	—	677	—
Tybjerg:	10	—	—	197	—
Hammer:	3	—	—	3755	—
Baarse:	16	—	—	1424	—
Mønbo:	24	—	—	2284	—
Præstø Amt:	83	—	—	16056	—

Ligesom i det øvrige Danmark samler Møntfundene i Amtet sig i visse afgrænsede Perioder.

Fundene af romerske Denarer, der danner den ældste Gruppe, indeholder hovedsagelig Mønter fra Kejser Nero til Septimius Severus (54—211); de er først naaet til Norden efter Midten af det andet Aarhundrede efter vor Tidsregning. Nordboerne har øjensynlig ligesom Germanerne paa Tacitus' Tid foretrukket Sølv fremfor Guld i Handel og Vandel. Under Septimius Severus blev Denaren stærkt forringet; man foretrak de gamle Mønter fremfor de nye, og snart efter er de gamle Handelsforbindelser med Romerriget blevet afbrudt, saaledes at Tilførslen af romersk Sølv mønt ophørte. Fra Præstø Amt kendes ingen samlede Denarfund, kun 2 eller tre enkeltvis fundne Mønter repræsenterer her denne Periode. Den ene Mønt frembyder den særlige Interesse, at den skal stamme fra den romerske Republik. Denaren indsendtes 1893 til Møntsamlingen, idet den opgaves at være fundet 1885 i Stevns. Forslidt, som den var, lod den sig ikke nærmere bestemme, og da heller ikke Findestedet kunde oplyses, tilbagesendtes den til Indsenderen. Paa nær et lige saa tvivlsomt Tilfælde fra Falster vides Republikens Denarer ikke at være naaet til Norden; udelukket er det naturligvis ikke, at et enkelt Eksempel kan have forvildet sig herop blandt de noget ringere Denarer fra Kejsertiden. — Den næste i Rækken er en Aureus fra Vespasian, præget Aar 70; den er fundet 1893 paa en Mark i Store Lind, Dams-holte Sogn, Møen. Tilfældet er sjældent, for saa vidt som ialt kun otte Guldmønter er naaet til Norden i de kendte Fund. — En Denar fra Lucius Verus, præget Aar 163, fandtes 1817 ved en Benrad blandt andre Oldsager paa en Gravplads i Gunderup, Bjeverskov Herred. Baade fra denne og den følgende Periode er Gravfund med enkelte Mønter ret almindelige.

Fundene af romerske Solidi indeholder Mønter prægede fra Trajanus Decius til Justinian (249—565), men de synes først i det femte Aarhundrede at være naaet herop i større Antal. Det er nu Guldmønt, der er næsten

eneherskende; hyppigere end før er Mønterne gennemborede eller forsynede med Øsken for at kunne bæres som Smykker. I de rige Gravfund fra Varpelev i Stevns fandtes 1877 en Solidus fra Kejser Probus (276—282); der var paanittet en Øsken, og den laa ved Øret af et Mandsskelet; midt i Forkrænkeligheden forkyndte Fremstillingen paa Møntens Bagside „Kejserens Evighed“ (æternitas augusti). — Paa en Mark i Herfølge fandtes 1859 en Solidus fra den østromerske Kejser Theodosius II, præget 444; den var indfattet i en dobbelt Perlering og havde baaret Øsken. — Det interessanteste Minde fra denne Periode er en Guldmedaille fra Valentinian I, der 1768 fandtes paa Fakse Bymark af Universitetsbonden Lars Jensen. De romerske Kejsere lod Medailler uddele som Hædersgaver, og saaledes har Valentinian, formentlig straks efter at han i 364 blev udraabt til Kejser, ladet denne Medaille præge i Antiochia, for at den til sene Tider kunde melde om hans og „Romernes Berømmelse“ (gloria Romanorum). Medaillen bærer Øsken og er stærkt medtaget af Slid og anden Overlast. — Af romerske Guldmedailler er kun to andre fundne i Danmark, hvad enten de nu har vandret fra Haand til Haand, eller de har fulgt deres oprindelige Ejer, den af Kejseren hædrede Høvding, hjem til Fædrelandet. Saa attraaværdige har disse Medailler været for Nordboerne, at de i vid Udstrækning er blevet efterlignede herhjemme, ganske vist yderst barbarisk og oftest kun lidet mindende om de antike Forbilleder. Disse Efterligninger, de nordiske Guldbrakteater, forekommer i ikke mindre end 7 Fund og 19 Eksemplarer i Præstø Amt (se Fortegnelse over disse Fund i Aarbøger for nord. Oldk. 1915 S. 194). — En Denar fra Kejserprinsen Crispus (317—326) fandtes for faa Aar siden i en Have i Frøslev, Stevns, og fik den mærkelige Skæbne at falde i Hænderne paa Spiritister, der med Mønten som Mellemed søgte at faa den forlængst afdøde unge Fyrste i Tale. Dette Eksperiment, der aabner uanede Perspektiver for Historieforskningen, er øjensynlig ikke faldet tilfredsstillende ud, og Mønten kom derefter (1920) til den kgl. Møntsamling.

Fundene af arabiske Dirhemer, der er ligesaa typiske for Vikingetiden som Solidusfundene for Folkevandringstiden, er i Præstø Amt kun antydede ved to Eksemplarer, der 1808 og 1814 indsendtes til Møntkabinetet som fundne et eller andet Sted paa Møen. Et andet Par af disse saakaldte „kufiske“ Mønter forekom dog som Efternølere i et Fund fra den følgende Periode.

Fundene af angelsaksiske, tyske og nordiske Penninge er i stort Omfang nedlagt i Tiden c. 1044—1064, de Aar, hvor Sven Estridsen kæmpede først mod Magnus den Gode, siden mod Harald Haardraade. De mange Penninge fra Ethelred den Raadvilde og Knud den Store er Arvesølv fra bedre Dage, Danegæld, udredet i England til danske Ledingsbønder. Fra denne Periode foreligger tre større samlede Fund. Det første fremdroges 1837 af en Husmand, der gravede Grøft i en Mose i Stolpehuse, Store Taarnby Sogn. Han fandt da foruden nogle smaa Sølvager 2253 Mønter og flere Brudstykker af Mønter. Heraf var kun 77 danske, fra Knud den Store til Sven Estridsen; en var norsk fra Harald Haardraade; 153 var angelsaksiske (og irske) fra Edward Martyr til Edward Bekender. Blandt de ældste var to Dirhemer. Resten var navnlig tyske Penninge, den yngste fra Erkebiskop Lupold af Mainz (1051—59). — Lige paa den anden Side af Tryggevælde Aa, i Strøby i Stevns, fandtes 1868 en lille Pengesum gemt paa en Skraaning ned mod et Engdrag. Af 52 Mønter var de 8 danske fra Hardeknud og Magnus den Gode; en Mønt var fra den svenske Kong Anund Jakob, 24 var angelsaksiske og irske, de yngste fra Edward Bekender, Resten var tyske. — Fra en anden Kant af Stevns, i Skørpinge, Havnelev Sogn, fremdroges 1863 et lille Fund af 17 hele og 17 itubrudte Mønter, heraf var 13 fra Sven Estridsen, en fra Edward Bekender og Resten fra Tyskland, den yngste fra Erkebiskop Anno af Köln (1056—75). — Det ligger nær at gætte paa, at et eller andet Hærtog omkring 1060 kan have foranlediget den samtidige Nedlæggelse af disse Pengesummer, men der er desværre intet overleveret derom.

Fundene af Svenssønnernes Mønt er paa Sjælland nedlagt i større Omfang under Kampene efter Knud Lavards Mord 1131—34, derom vidner de store Skattefund fra Haraldsborg, Græse, Allerslev og — indenfor Præstø Amt — Tesebølle i Herfølge Sogn, Bjeverskov Herred. Derimod kan de vendiske Plyndringstogter ikke spores i Møntfundene, hverken i denne eller i den følgende Periode. Indtil Sven Estridsens senere og fredeligere Aar gik Penninge fra Irland og England, Italien og Ungarn, Normandiet og Tyskland Side om Side med nordisk Mønt. I det 12. Aarhundrede er den hjemlige Mønt eneraadende, paa Sjælland gik endda hovedsagelig Roskildepemninge, saaledes at jydsk og skaansk Mønt har været for „udenlandsk“ at regne. Den forrige Periodes Møntfund spændte over hundrede Aar; denne og de følgende Perioders Mønter lever kun en stakket Stund, saa vandrer de i Smeltediglen for at genopstaa, bestandig ringere end før. Tesebølle Fundet fremdroges ved Grøftegravning 1878 og bestod af 582 Roskildemønter og 3 Lundemønter fra Kong Niels samt 5 Roskildemønter fra Erik Emune: 55 af Mønterne var overklippede (halve Penninge). Fundet var af mønthistorisk Betydning, idet det bragte hidtil ukendte Mønttyper for Dagen.

Fundene af Valdemarernes Mønt er af endnu mere ensartet Karakter. Det blev en Finansoperation for Kongen at forny sin Mønt hvert Aar, saaledes at de gamle Penninge ikke længere var gæve og gængse. Hyppigt findes denne Tids Mønter i Kirker og paa Kirkegaarde, enkeltvis eller i mindre Antal. Det ser ikke ud til at være Skatte, der er nedgemte i mer eller mindre urolige Tider. Fund af Mønter, der er ældre end Midten af det 12. Aarhundrede, fra kirkelig Grund er meget faa, og dette hænger vel sammen med Tiden for Stenkirkernes Tilblivelse Landet over. Lige fra Oldtiden til nyere Tid har man lagt enkelte Mønter i Graven med den døde, jævnlig har man fundet Mønter ved de gravlagtes Hoved eller Haand. Som bekendt var det Skik i Syden at give den døde en „Charons Obol“ med i Munden som Løn til Færgemanden i Dødsriget. Hos andre, især slaviske Folk,

har der til lignende Skik knyttet sig Forestillinger om derved at hindre den døde i at gaa igen; Mønten tjener altsaa her som Amulet. Men slige Forestillinger synes ganske ukendte i Norden, efter hvad Folkemindesamlingens Embedsmænd forsikrer. Maaske man da maa opfatte de nedlagte Mønter som en Art Affindelse med den døde, der i Stedet for hele sit Eje kun faar en lille, en ubetydelig Del med sig. Da Munden i gamle Dage var et ikke ualmindeligt Gemmested for Smaamønter, Portemonnaie om man vil, var det lige saa naturligt at lægge den døde Mønten i Munden som i Haanden. — Denne Art Fund er fyldigt repræsenterede i Gravene i Vordingborg Slotskirke, hvor der enkeltvis er fundet 8 Valdemarsmønter (den ældste fra Knud VI, Roskilde), 61 Borgerkrigsmønter og nogle faa Mønter fra senere Perioder ved de Udgravninger, der er foretaget 1895, 1897 og 1923. — Ved Restaureringsarbejder i Vordingborg Kirke 1897 fandtes i Gravene 8 Mønter fra Valdemar Sejr og 48 Borgerkrigsmønter. Paa Herfølge Kirkegaard fandtes 1902 paa to forskellige Steder en Roskildemønt fra Valdemar I og en anden fra Valdemar Sejr. Paa Kastrup Kirkegaard opgravedes 1914 en Roskildemønt fra Valdemar I. Paa Allerslev Kirkegaard fandtes 1922 en Roskildemønt fra Valdemar Sejr. I Holtug Kirke opgravedes 1922 en Ribemønt fra Valdemar Sejr; Mønten laa umiddelbart opad en samtidig Grav. — Af anden Karakter er et lille Fund fra Fensmark Kirke, der bestod af 22 Roskildemønter af to forskellige Aargange fra Valdemar I—Knud VI; de fandtes 1858, indmurede i Murværket. — Ved Nedbrydningen af det gamle Stenalder i Bjevskov Kirke fandtes 1856 en Mønt fra Sven Erikssøn sammen med en meklenborgsk Hulpenning fra det 14. Aarhundrede; formodentlig giver disse Mønter en Tidsbestemmelse for Alterets Bygning og Ombygning, ligesom man ogsaa i nyere Tid plejer at lægge gangbare Mønter under Grundstenen af Nybygninger. Af Markfund kan nævnes 39 Roskildemønter fra Valdemar I, der 1893 fandtes sammen med forskellige Smaasager i Glumsø Indelukke.

Fundene af Borgerkrigsmønter fra Tiden 1241—1340 (—1377) vidner rundt om i Danmark ved deres overvældende Mængde om, hvor ofte det var nødvendigt for Menigmand at gemme sin fattige Ejendom mod Røver og Ransmand og mod de haarde Herrer af Himlens Vrede, hvis Haand laa tungt over Bonde og Kotkarl. Det største Fund i Præstø Amt blev fremdraget 1827 i Taagerød Skov, Lidemark Sogn. Ved Grøftegravning omtrent 300 Alen Nord for det Sted, hvor Taagerød Hovedgaard skal have ligget, fandtes 1141 Borgerkrigsmønter, der vistnok for Størstedelen var fra Erik Menveds og Christopher II's Tid. Kun halv saa stor var den Pengesum, der fandtes 1829 ved Markarbejde i Vemmetofte: 571 Mønter overvejende fra Christopher II. — Denne Tidsalders Mønter forekommer som ovenfor nævnt i betydeligt Antal i Gravfundene fra Vordingborg Kirke og Slotsruiner.

Fundene af Turnoser, Sterlinge og Witten er betegnende for Hundredeaaret 1340—1440, Valdemar Atterdags, Dronning Margretes og Erik af Pommerns Tid. Den hjemlige Mønt havde naaet Lavpunktet, den var bleven en værdiløs Kobbermønt, som ingen Tvangskurs kunde holde oppe. Udmøntningen gik i Staa, paa Sjælland og i Jylland kort før 1340, i Skaane 1377. Samtidig vandt den fremmede Mønt Indpas, først franske Turnoser eller Groter og engelske Sterlinge, siden hanseatiske Hulpenninge og Witten. Først efter 1396 begyndte Udmøntningen af danske Sterlinge i Kong Eriks Navn. — Det ældste Fund, nedlagt c. 1340, fremdroges 1843 ved Brøndgravning i Knudsby ved Vordingborg. Det bestod af 6 Turnoser („gros tournois“) fra Filip IV den Smukke (1285—1314), 30 Sterlinge fra Henrik III—Edward III, 4 Efterligninger af Sterlinge, 126 Hulpenninge, hvoraf 76 fra Hamborg og 44 fra Lybæk, og en Mængde overklippede. — Et mindre Fund fra samme Tid, hvoraf kun indsendtes 2 Turnoser og 5 Sterlinge, opgravedes 1878 i en Have i Bakkebølle Fredskov. — I en Kælder i Stege, Ejendommen Matr. Nr. 112, Hjørnet af Torvet og Lille Torvestræde, opgravedes 1910 en Lerkande med en Ring, nogle Smykker og 26 Sterlinge. — Fra Tiden 1350—60 stam-

mer en Pengesum, der pløjedes frem 1859 i Maglemosehuse i Nærheden af Damsholte Præstegaard paa Møen; der fandtes 88 Hulpenninge, hvoraf 30 fra Hamborg, 15 fra Lyneborg og 36 fra Meklenborg. — Et større Fund gjordes 1879 ved Slaagaardshuse i Stevns; ved Grøftegravning langs Vejen Frøslev—Juellinge fandtes en Malmgryde, der indeholdt 3125 hele og 240 overklippede (halve) Hulpenninge samt 24 Witten, der synes nedlagte 1360—70; 22 af Wittenpenningene var fra Lybæk, af Hulpenningene var de fleste (1623 $\frac{26}{2}$) fra Hamborg. — Ved at rydde et Møddingssted i Roneklint, Jungshoved Sogn, fandtes 1863 en Krukke med 503 Mønter; deraf var 5 Sterlinge, en svensk Ørtug, Resten var Witten prægede før den hanseatiske Møntunion af 1379. — Ved samme Tid var nedlagt en Pengesum, der 1912 bragtes for Dagens Lys ved Grundgravning til Ejendommen Matr. Nr. 112 a i Vordingborg Hovedgade; i en Lerkrukke gemtes 381 Mønter, mest Witten, hvoriblandt en enkelt fra Ribe. — I en Gaard i Riddergade i Næstved (Matr. Nr. 107 a) opgravedes 1860 52 Mønter, overvejende fra Prøjsen og Pommern, nedlagte 1370—80. — Fra Aarhundredets sidste Aar stammer Møntfundet fra Kalby, Ølstrup Sogn; her fandtes 1858 ved Grøftegravning et hensmuldret Krus med 3773 Mønter, hvoraf 1214 var Hulpenninge og Resten Witten; 6 Witten eller Firepenninge var fra Flensborg og Ribe. — Ved samme Tid var nedgemt en Pengesum, der 1902 gravedes frem i en Have (Matr. Nr. 217) paa Hjørnet af Torvet og Raadhusstræde i Stege; i en Lerkande laa 252 Mønter, overvejende Witten, hvoraf to fra Flensborg. — Fra Tiden c. 1420 skriver sig to andre Møntfund fra Stege: Ved Grundgravning i Storegade fandtes 1898 en Lerkrukke med 1669 Mønter, hvoraf 973 var hanseatiske Witten og 692 danske Sterlinge prægede i Erik af Pommerns Navn i Lund og Næstved. Fundet var af mønthistorisk Interesse ved at bringe 4 Eksemplarer af en hidtil ukendt Firepenning fra Næstved. Et mindre Fund paa 59 Witten og 8 danske Sterlinge fremdroges ved en anden Grundgravning 1908.

Fundene af Hvide og Skillinger er betegnende for Tiden 1440—1536, saaledes at Skillingerne først efter 1500 kommer til og lidt efter lidt fortrænger de forringede Kors-hvide. Blandt de forholdsvis faa samlede Fund fra Vordingborg Slotsruiner er en lille Pengesum bestaaende af 14 Hvide fra Christiern I og Kong Hans samt en Malmøskillinger fra Christiern II, fremdraget i Bunden af Gaasetaarnet c. 1820. Iøvrigt var det navnlig Grevefejdens ubarmhertige Udskrivninger, der nødte Folk til at gemme deres Eje. Saaledes fandtes 1832 paa en Mark i Hyllede, Kongsted Sogn, 102 Mønter fra Christiern I til Christian III, over Halvdelen var Toskillinger fra 1535 og 1536.

Fundene af rhinske Gylden fra 14. og 15. Aarhundrede er i Almindelighed spredte og sparsomme. Det interessanteste af disse Fund er fremdraget ved ikke mindre end seks forskellige Lejligheder lige fra 1878 til 1917 i Stranden udfør Højstrup i Stevns. Mellem Rullestenene er fundet en Guldfigerring og ialt 11 Gylden, den yngste med Aarstal 1437. Mulig er dette Minder fra en gammel Stranding, og rimeligvis ligger der endnu mangan god gammel Gylden og venter paa sin Finder. — Fra senere Tider findes Dukater, men lige saa sparsomt; der har aldrig været megen Guldmønt i Omløb her i Landet.

Fundene af Speciedalere er i visse Egne af Danmark nedlagt i stort Omfang under det 17. Aarhundredes Krige. I Præstø Amt kendes kun et lille samlet Fund fra Bogø, der fremdroges 1864 og Aaret efter og indeholdt 18 tyske Speciedalere fra 1559—1652. Efter Mønternes Aarstal kan de meget vel være gemt ned under Svenskekrigene 1658—60.

Fundene af Smaamønter fra nyere Tid synes kun i færre Tilfælde at være forsætligt skjult; som Eksempel kan nævnes et Fund fra en Have i Magleby, Stevns, hvor der 1867 opgravedes 207 Mønter, mest To- og Enesteskillinger fra 1648 til 1771. Ofte er det Lompepenge, der tilfældigt er tabt, stundom med det tilhørende Kridthus. — Ogsaa fra denne Tid kendes Gravfund; saaledes opgravedes 1873 paa Lille Hedinge Kirkegaard et Kridthus med Toskillinger

fra Christian IV og Frederik III. Overhovedet kendes det paa Fundene, at man i det 18. og 19. Aarhundrede kun sjældent tyer til Jordens Skød med sit Liggendefæ. Det kommer vel af de lange Fredsperioder og den almindelige Retssikkerhed, hvor Speciedalerne kan ligge velforvarede i Strømpeskafte paa Kistebunden. For Mønternes Vedkommende sættes Grænsen mellem Danefæ og Hittegods naturligst ved 1873, da Kronemønten indførtes; men i Præstø Amt er der i al Fald ikke optegnet Fund af Mønter, prægede senere end 1815.

Betragter man Møntfundene fra Amtets Byer, er Vordingborg den eneste, der, takket være Kirken og Borgruinen, kan opvise Mønter, der gaar tilbage til Valdemars-tiden. I de mange Fund fra Ruinen er Mønterne fra Erik Menved og Christopher II fyldigst repræsenterede. — Bortset herfra er det først fra Midten af det 14. Aarhundrede, at Møntfundene fra Byerne gør sig gældende med de store Wittenpenningfund fra Vordingborg, Næstved og Stege. Derimod er Fundene fra Store Hedinge ubetydelige, og fra Præstø er der mærkelig nok ikke optegnet et eneste Møntfund.

Næstved er som bekendt den eneste By i Amtet, hvor der en kort Tid har været Møntsmedje. Den blev indrettet kort efter 1396 paa en Roskilde Bispestol tilhørende Grund mellem Byporten og Aaen, og en Tid lang forestod Møntmesteren Gerrit Comhaer fra Deventer Prægningen af de forholdsvis gode Firpenninge, Sterlinge og Hulpenninge. Møntergaarden i Næstved kappedes med den i Lund om at forsyne hele Riget med den nye Mønt. Henved 1422 slog Kong Erik ind paa en ødelæggende Møntpolitik; fra Næstved udgik nu ligesom fra Lund, Odense og Randers værdiløs Kobbermønt, der skulde gaa for Sterlinge. Da disse Udmøntninger var indstillede efter faa Aars Forløb paa Grund af Befolkningens og Hansestædernes Modstand, flyttedes Møntsmedjen til Gurre, og Møntergaarden var derefter igen i Roskildebispens Besiddelse, til den 1455 solgtes til Skovkloster, der atter afhændede Gaarden 1476. — Næstvedsterlinge er især forekommet i Fundene fra Stege, og Kobber-

sterlinge fra Næstved er jævnlig fundne i Vordingborg Ruiner; men særlige Spor har Virksomheden ikke sat sig i Møntfundene fra Amtet.

I Oversigten over Møntfundene er benyttet følgende Forkortelser:

S. Sogn, K. Kirke, Kg. Kirkegaard, Pg. Præstegaard.

Ant. T. Antiquarisk Tidsskrift; *Ann.* eller *Aarb.* Annaler eller Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.

*Hbg.*¹ P. Hauberg, Skandinaviens Fund af romersk Guld- og Sølvmynt før Aar 550. Aarb. 1894. S. 326—376.

*Hbg.*² Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. D. kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr. 6 Række, hist. og filos. Afd. VI 1. Kbhvn. 1900.

*Hbg.*³ Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146—1241. Sstds. V 3 1906.

*Hbg.*⁴ Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241—1377, Aarb. 1884. S. 217—374.

*Hbg.*⁵ Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377—1481. Aarb. 1886. S. 135—189.

*Hbg.*⁶ Gullands Myntvæsen. Aarb. 1891. S. 1—72.

Oversigt over Møntfundene i Præstø Amt.

Findested	Aar	Indhold
Bjeverskov Herred.		
Bjeverskov K.	1856	1 Sven Grade. 1 meklenborgsk Hulpenning ¹⁾
Haarlev Pg.	1867	1 Erik Plovpenning
— gl. Degnehave	1844	1 rh. Gylden. Køl'n (1414—63 ²⁾)
— Have	1872	1 Daler. Geldern 1649
Herfølge Kg.	1902	2 Valdemarsmønter ³⁾
— Mark	1859	1 Solidus. Theodos. II 444 ⁴⁾ .
— Gunderup Mark	1817	1 Denar. Luc. Ver. (161—9 ⁵⁾)
— Tessebølle Mark	1878	535 ⁵⁵ / ₂ Niels—Erik Emune ⁶⁾

¹⁾ Hbg.³ S. 20. 2.

²⁾ Ant. T. 1845 S. 162.

³⁾ Hbg.³ S. 23. 74.

⁴⁾ Hbg.¹ S. 345, 140.

⁵⁾ Hbg.¹ S. 329, 17, Aarb. 1873, S. 319, 1892, S. 297.

⁶⁾ Hbg.² S. 179. 178.

Findested	Aar	Indhold
Lidemark S., Taagerød Skov	1827	1141 Borgerkrigsmønter
St. Taarnby S., Stolpehuse Mose	1837	2253 Mønter fra 11. Aarh. ¹⁾
Stevns Herred.		
St. Hedinge Kg.	1898	3 Smaamønter 1563--1622
— Villa Runebo, Vesterg.	1920	1 Erik Glipping
Frøslev. Villa Bakkely	(1920)	1 Denar Crispus (317—26)
— Slaagaardshuse	1879	3125 ^{2) 10/2} Hulpen., 24 Witten ³⁾
Havnelev K.	1922	1 Chr. I Hvid
— Matr. Nr. 5 b	1922	1 Edward II Sterling
— Skørpinge Mark	1863	34 Mønter fra 11. Aarh. ³⁾
Holtug K.	1922	1 Valdemar II Ribe
L. Hedinge Kg.	1873	3 Smaamønter Chr. IV—Fr. III
Lyderslev S., Højstrup Strand	1878—1917	11 rh. Gylden c. 1400—1437
Magleby Have	1867	207 Smaamønter 1648—1771
Strøby Mark	1868	52 Mønter fra 11. Aarh. ⁴⁾
Varpelev Mark	1877	1 Solidus. Probus (276—82 ⁵⁾)
Ukendt Findested	(1885?)	1 Denar, rom. Republik ⁶⁾
Fakse Herred.		
Fakse Mark	1768	1 Guldmed. Valentinian I (364 ⁷⁾)
— Have	1843	1 rh. Gylden. Geldern c. 1400 ⁸⁾)
Kongsted S., Hyllede Mark	1832	102 Hvide og Skill. -- 1536
Vemmetofte Mark	1829	571 Erik M.—Christopher II ⁹⁾)
— —	1909	1 østrigsk Daler 1619
Ø. Egede Have	1858	1 Ethelfred, 1 Sven Estrids. 1 Daler fra Strasborg

¹⁾ Hbg.² S. 172. 110.

²⁾ Hbg.⁵ S. 145. 15, Aarb. 1890, S. 249.

³⁾ Hbg.² S. 174, 126.

⁴⁾ Hbg.² S. 169. 86.

⁵⁾ Hbg.¹ S. 344, 125, Aarb. 1877, S. 354, 1892, S. 297.

⁶⁾ Hbg.¹ S. 329. 7.

⁷⁾ Hbg.¹ S. 345. 138, Aarb. 1900, S. 102. A. W. Brögger, Ertog og Øre S. 47.

⁸⁾ Ant. T. 1843, S. 41.

⁹⁾ Hbg.⁴ S. 282, 36.

Findested	Aar	Indhold
Tybjerg Herred.		
Næstved St. Peders K. .	1885	11 Smaamønter 1634—1655
— Riddergade Nr. 4	1860	52 Witten (før 1379)
— -- Nr. 7	1921	1 Hans Hvid
— Gasværket . . .	1895	1 Chr. I Hvid
— Have	1890	61 Erik M.—Christopher II
Fensmark K.	1858	22 Valdemarsmønter, 1 Søsling 1524 ¹⁾
Glumsø Indelukke Mark.	1893	39 Valdemarsmønter ²⁾
Næsby Mark	1922	1 Hans Hvid
— Næsbyholm Mark	1840	1 rh. Gylden Deventer
-- -- --	1884	1 Kurantdukat 1716
Rislev S., Gjerdrup. . .	1874	4 Borgerkrigsmønter
Hammer Herred.		
Hammer Pg.	1908	1 frisisk Dukat 1609
Nestelsø Pg.	1923	1 Skilling 1536
Ølstrup S., Kalby Mark .	1858	3773 Hulpen. og Witten ³⁾
Baarse Herred.		
Vordingb. Slotskirketomt	1895—1923	8 Valdemarsmønt., 61 Borgerkrigsm., 1 Erik af P., 1 Sterl., 2 Witten, 1 Chr. II
— Gaasetaarnet. . . .	c. 1820	14 Hvide Chr. I—Hans, 1 Skilling Chr. II
— Vandtaarnet	1891	3 Erik M.—Christ. II, 1 Sterling, 1 Hulpenning
— Ruinen, andetsteds	1809—1912	2 Vald. II, 74 Borgerkrigsm., 20 Erik af P., 31 Chr. I—Fr. VI, 68 fremmede M.
Vordingborg K.	1897	8 Vald. II, 48 Borgerkrigsm. 10 nyere M. (—1677)
— Hovedg. Matr. Nr. 112 a	1912	381 Witten
— S. Knudsby	1843	6 Turnoser, 34 Sterl., 126 Hulpen. ¹⁾
-- Bakkebølle Fredskov	1878	2 Turnoser, 5 Sterlinge

¹⁾ Hbg.³ S. 22. 49.

²⁾ Hbg.³ S. 21. 26.

³⁾ Hbg.⁵ S. 148. 26. Hbg.⁶ S. 32. xxx.

⁴⁾ Hbg.⁵ S. 144. 8. Ant. T. 1843. S. 40.

Findested	Aar	Indhold
Allerslev Kg.	1922	1 Valdemar Sejv
— S. Ammendrup.	1921	7 Erik M.—Christopher II
Jungshoved S., Roneklint	1863	503 Witten (før 1379 ¹⁾)
Kastrup Kg.	1913	1 Valdemar I
Skibbinge S., Lundegaard	1851	1 flamsk Aignel d'or c. 1350
—	(1810)	En Del Sølvmonter ²⁾)
Udby Kg.	1902	1 Christopher II
Ørslev	1912	1 Daler. Mansfeld (1540—46)
Møenbo Herred.		
Stegge Kg.	1910	1 Erik af P., 4 Smaam. 1667—1815
— Torvet, L. Torvestr.	1910	26 Sterlinge (c. 1340)
— Torvet, Raadhusstr.	1902	252 Witten (c. 1400)
— Storegade 52 . . .	1898	1669 Witten og danske Ster- linge ³⁾).
— Raadhusgade 4 . .	1908	67 Witten og danske Ster- linge
— Farverstr., Hagesv..	1903	1 Chr. I Hvid, 1 Prager- groschen (c. 1300)
— Raadhusgade 25 . .	1906	9 Erik af P.—1549
— ved Mølletaarnet .	1901	1 Erik af P. Gros
— --	1894	1 Hvid 1448
— Storegade 74 . . .	1895	1 nederlandsk Dukat 1778
— Lands., Lindemark .	1861	1 Klippingmark 1663, 1 Dyt- gen Wismar 1600
— Tjørnemark	1899	89 Smaamønter 1619—1786
— Tøvelde. .	1840	1 rh. Gylden, Bonn c. 1475
Bogø	1864—1865	18 tyske Dalere 1559—1652.
Borre S., Vestud . . .	1533	11 Lod Sølvpenge ⁴⁾)
Damsholte S., Maglemose	1859	88 Hulpenninge ⁵⁾)
— St. Lind .	1893	1 Solidus. Vespasian ⁶⁾)

¹⁾ Hbg.⁵ S. 147. 19.

²⁾ Efterretn. om nord. Olds. S. 194 b.

³⁾ Aarb. 1899, S. 206.

⁴⁾ Ann. 1858, S. 175.

⁵⁾ Hbg.⁵ S. 145, 10.

⁶⁾ Hbg.¹ S. 329. 9.

Findested	Aar	Indhold
Kjeldby, Have.	1906	1 Erik Ejegod, 2 Valdemarsmønter
— Mark	1865	1 rh. Gylden. Utrecht c. 1400
— S. „Gammelborg“	1906	1 Erik Glipping, 1 Witten
— Oddermose	1849	Mange Smaamønter 1619—1671, 42 udenlandske
Magleby S., Budsene . .	(1809)	„runde og kantede Mønter“ ¹⁾
— Mandemark	1919	1 Søsling 1524
Møen. Ukendt Findested	1808, 1814	2 Dirhemer
— — —	1809	1 Magnus d. Gode

¹⁾ Efterretn. om nord. Olds. S. 121 m.

Af Bogø's Historie.

Ved *A. P. Andersen*, Lærer, Bogø.

I det smukke Farvand mellem Sjælland og Falster, det Farvand, som med Rette bærer Navnet Grønsund, „det grønne Sund“, som Saxo allerede kalder det, indrammet som det er af grønne Skove, ligger som Midtpunkt Bogø, ogsaa skovklædt, om end ikke i saa stor Udstrækning som tidligere, saa dog endnu med en herlig Bøgeskov mindende om det Sagn, der fortæller, hvorfra Øens Navn skal stamme.

Sagnet fortæller om Kongen paa Bogø, der var i Krig med Kong Hans af Vallisø (Vaalse). Da Bogøkongen faldt i Kampen, bad hans Enke, Dronning Margrethe, om Vaabenstilstand hos Vaalsekongen, til hendes Mand var begravet, og derefter til den Sæd; hun saaede, var bleven moden. Den snilde Dronning saaede da Bog, og derfra stammede Øens 2 Skove: Østerskoven og Vesterskoven, hvoraf imidlertid kun Østerskoven endnu staar. Kongen paa Vaalse holdt sit Ord, og Krigen betragtedes som afsluttet.

Til Bogø Sogn hører Farø med Kragetinget, Vest for Bogø, og Barholm, Øst for Bogø. Til Farø køres (fares) der over Melvig Strøm under almindelige Vandstandsforhold, og deraf kommer maaske denne Ø's Navn; men nogle mener, at det kan komme af Ordet „faare“, der betyder Plovfure. Barholmen er ganske flad og bar. Dens Navn kommer

formentlig af bar — ubevokset. Det kan dog ogsaa komme af Barskov — Naaleskov.

Bogø har tidligt været meget tæt befolket, hvad mange Mindesmærker fra Stenalderen, saavel den ældre som den yngre, vidner om. Tidligere har der været langt flere end nu, men mange er sløjfede af Beboerne. I Frede Bojsens „Møns Historie“, som bl. a. er lagt til Grund for denne Artikel, meddeles, at Dr. Henry Petersen og Tegneren Kaptajn A. P. Madsen i 1880 fandt 16 Dysser, 2 Kamre og 3 Stenkister. De fleste af disse findes endnu; dog blev en stor Jættestue, paa Matr. Nr. 106 b, med 2 Dyssekamre sløjfet i 1911 og Stenene slaadet til Skærver. Derimod er en smukt beliggende Langdysse ved Skaaningebroen paa Øens Nordside restaureret af Konservator Rosenberg i 1901 og fredet. Ligeledes blev i 1919 Jættestuen ved Festpladsen i Skoven undersøgt og restaureret af samme.

I Aarene 1872—81 undersøgte Musiker J. Olsen, Bakkebølle, senere Kustode ved Maribo Museum, Øen og sendte en Mængde Sager derfra til Nationalmusæet. Paa Farøs Sydvestkyst fandtes paa en Strækning af ca. 30 m Længde og 15 m Bredde tæt ved Stranden en Mængde Stensager: færdige og halvfærdige Redskaber, hvorfor mange mener, at der har været et Værksted her. Der er især opsamlet Skivespaltere, Flækker, baade med og uden Tilhugning, Flækkeskrabere med indbuet Skraberæg, Bor, Flintknuder, ildskørnet Flint og Trækul. Efter at man har fundet lignende Affaldsdynger ved Bopladsen andre Steder, fastholder man dog ikke, at denne Boplads har været særlig forskellig fra andre.

Rundt om paa Farø er ogsaa opsamlet Økser og Knuder, og ved en stor Sten paa Nordøstkysten er fundet en Boplads med Lerkarskaar og Ildsteder. Fra den ældre Stenalder er der ogsaa fundet en Økse. Bopladsen paa Farø, som er fra den ældste Stenalder, antages at være ca. 5000 Aar gammel.

Fra den yngre Stenalder findes mange Minder paa Bogø. Den fredede Langdysse ved Skaaningebroen ligger i

Nord—Syd tæt ved Stranden paa en lille Bakke med Udsigt derfra over Stranden. Der er to Gravkamre, et større og et mindre ved Siden af hinanden. Den vestlige, mindste Grav er i Bunden dækket med flade Sten, og det klinger hult, naar man støder med en Stok derpaa; der er muligvis en Grav derunder. Henry Petersen fandt her i 1880 i det ene Gravkammer tyndnakkede Flintøkser, Flækker, Flintesten med Skrabertilhugning, Pilespidser, Brudstykker af Ravperler og Skaar af Lerkar; i begge Gravkamrene fandtes et Skelet. Senere er her fundet to meget anseelige Økser, nemlig en tyndnakket, tilhugget Retøkse af Flint og en sleben tyndnakket Retøkse af Bjergart. Langdyssen har en Længde af ca. 30 m.

Paa Matr. Nr. 1 b (nuværende Ejer Johs. Klog) findes en Stendysse med en Overligger, som paa Undersiden har mærkværdige bølgeformede Fordybninger. I Kamret af denne Stendysse, der ogsaa ligger tæt ved Stranden, er bl. a. fundet 1 Flintmejsel og Lerkarskaar.

Rundt omkring paa Markerne og ved Stranden findes stadig Oldsager, nu dog mest kun Flintflækkere, især ved Stranden, og Brudstykker af Økser af forskellig Slags. Man har optegnet mange Fund af slebne Flintøkser, Flintmejsler, Brudstykker, Flækker, Kastespydspids af Flint, tyndnakkede Flintøkser med Æggen ophugget til ny Slibning, flade, slebne Flintmejsler, Hulmejsler af Flint, tyndnakkede Flintøkser, smaa Pilespidser med Modhager (Flint), Harpunspidser, Bor og Slibestene. Nogle af Økserne er hulslebne, andre hulhuggede; ligeledes er fundet Spydspidser med Parallelhugning, forskelligt formede Skrabere, Forarbejder til en Kølle og grovt tilhuggede Økser. Skaalformede Fordybninger er fundet paa en stor Sten i et Gærde i Nyby ved Vejen til Havnen.

I den store foran omtalte nu forsvundne Dysse optoges flere Skeletter og en Mængde Stensager, Ravperler og Lerkarskaar. Begge Dyssekamrene havde en kort Gang, og i Gangen til det ene Kammer fandtes ogsaa et Skelet og mange Flintsager, deriblandt en Ildsten.

Paa Matr. Nr. 25 b (Kristian Bogø) ud mod Letten findes en kratbevokset Langdysse, og i Skoven findes flere Langdysser, der dog som oftest er en Del ødelagte; den smukkeste af dem findes længst mod Syd og ligger i Retningen Ø—V. Jættestuen ved Festpladsen i Skoven er udgravet af Krigsraad Schiøtt, men Gangen ind til den blev først udgravet af Konservator Rosenberg i 1919. I Gangen, som er lang og gaar i Retning Øst—Vest, er 2 Afdelinger med 2 tilhugne Dørtærskler og Dørkarme af Kampesten. Gangen har været benyttet til Begravelse, og der fandtes i den 2 Lag Begravelser, adskilte ved et Lerlag. I Lagene fandtes Skeletdele, Ravperler og Lerkarskaar, hvoraf enkelte var forsirede. Om Højen er en Rundkreds af Sten.

Fra Bronzealderen findes ogsaa en Del Minder, om end ikke saa mange som fra Stenalderen. Paa Matr. Nr. 18 b (Kr. Ungermand) fandtes i 1880 i en Urne en Ragekniv og en Niptang og efter sigende ogsaa en Jernnaal. Fra denne Tid er ogsaa fundet en Celt med Øsken, og fra den ældre Del af Bronzealderen er i 1878 fundet en Paalstav og i 1912 en Celt. Fra Folkevandringstiden er fundet flere skyttelformige Ildsten med Rille; de lugter stærkt af Svovl, naar der slaas paa dem med en anden Sten.

Fra Jernalderen er der fundet en Hvæssesten paa Farø, og paa Matr. Nr. 1 paa Farø fandtes i 1870 en 3" høj, kvindelig Bronzefigur. Den var plumpt forarbejdet, og om Halsen havde den 2 vredne Ringe, og mulig er der Antydning af Livbaand. Den har tidligere paa Grund af Bronzeringene været henført til Bronzealderen, men det er snarere en Efterllgning af en romersk Genstand og stammer formentlig fra den yngre Jernalder. Ved Stranden paa Bogø's Sydvestside har der tidligere været mange Høje; i enkelte af dem er der gjort Bronzefund, og andres Indhold er ubekendt, og det bliver vanskeligt at foretage Undersøgelser af dem, da deres Beliggenhed næppe vides mere; en Del af dem har sandsynligvis været Bronzealderhøje.

Paa Matr. Nr. 106 I (Hans Mathiasen) har der tidligere været et Voldsted fra Oldtiden eller Middelalderen ca. 100

Alen i Kvadrat; nu er der saa godt som intet at se af denne „gamle Skanse“, som den kaldtes. Derimod findes der endnu en fuldt bevaret Skanse paa Matr. Nr. 106 n ved Sortsøgab; den siges at stamme fra Svenskekrigen; lige over for paa Falster findes Rester af en lignende Skanse.

I Skovens sydvestlige Hjørne ved Matr. Nr. 5 a har tidligere ligget en Høj „Kringelhøj“, som dog er sløjftet. I den nordlige Del af Skoven, ikke langt fra Stranden, ligger et ejendommeligt Voldsted, der nu kaldes Nyhave og er bevokset med store Bøgetræer. I en stor, aflang Rundkreds, ca. 80×70 m. findes en lav Vold med en Grav udenom. Man ved ikke bestemt, hvad det har været benyttet til; mange mener, at dette Voldsted og den ældste Skanse paa Vester-skov er fra Vikingetiden og har været smaa befæstede Lejre med Pallisader paa de smaa Volde i Lighed med de paa normanniske Tæpper afbildede Lejre.

De fleste af de paa Øen opsamlede Oldsager er ført bort fra Øen; men endnu findes der i Hjemmene hist og her og i Skolerne Smaasamlinger af Stenoldsager. I Kommuneskolens Samling findes saaledes foruden Eksemplarer af de fleste af de forannævnte Redskaber: mosefundne Kronhjortetakker og Horn af Urokse, jordfundne Sælkæber og et ejendommeligt Brudstykke af en Haandkværn af Sandsten. I Sandstenen er udhugget firkantede Tappe, og man kan se, at der har været slidt paa den, og at den er bilet op paa ny.

I Sagnhistorien fortælles om Regnar Lodbrog, at han engang, forklædt som Kvinde havde forført en Datter af Høvdingen Esbern. Hun fik en Søn, der kaldtes Ubbe. Ubbe rejste et Oprør mod Regnar Lodbrog, engang han var paa Krigstog, og dette Oprør synes særlig at have fundet Sted paa de sydlige Øer. Regnar Lodbrog mødte Oprørerne i Grønsund. Esbern blev fanget og halshugget, og hans Hoved blev sat paa Forstavnen af hans Skib til Advarsel for hans Tilhængere. Ubbe flygtede og fortsatte Kampen paa Sjælland, hvor han efter tapper Modstand blev taget til Fange, og senere blev taget til Naade af Kongen. Ifølge Suhm var Regnar Lodbrogs Søn Hemming Underkonge paa de danske

Øer. Bojsen oplyser, at Navnet Hemming er almindeligt paa Møen; men ogsaa paa Bogø, som i mange Hensender har været forbundet med Møn gennem Tiderne, er Navnet ikke ualmindeligt, og Navnet Esben træffes ligeledes.

I Rimkrøniken nævnes ogsaa Grønsund. Der fortælles om Kong Grap, der sejler ud fra Rygen med femogfyre Snækker; men han bliver slaaet af Klintekongen Jøjen Opsal og Kong Helge fra Stevns ved Tolken i Grønsund.

Hos Saxo fortælles om Svend Tveskæg, som vil tugte Sigvald Jarl i Jomsborg, der ikke vil lyde ham. Svend samler da en Flaade i Grønsund. Paa Falstersiden lige over for Bogø laa da en nu tørlagt Vig, der senere kaldtes „Kongshavn“. Her samledes sandsynligvis den danske Flaade i Almindelighed, og her har Svends Skibe formodentlig ogsaa ligget. Saxo meddeler, at Smaabaade plejede at sejle om Flaaden for at beskytte den. Sigvald Jarl, der lagde sig ved et Næs i Nærheden, lokkede Kongen ud paa sit Skib under Foregivende af, at han var saa syg, at han næppe kunde tale, og da Kongen bøjede sig ned for at høre hans Ord, greb Sigvald Jarl til og holdt ham fast, Mandskabet roede til af alle Kræfter, og Kongen førtes til Venden. Kongen slap først fri af Fangenskabets mod at betale en meget stor Sum Penge — lige saa meget Guld og dobbelt saa meget Sølv, som han selv vejede — og den kunde kun skaffes ved, at de danske Kvinder ofrede deres Smykker. Til Gengæld fik Kvinderne Arveret; hidtil havde de kun ejet den Medgift, de fik, naar de blev gift.

Svend Tveskæg var i Begyndelsen Hedning, og mange af Folket sluttede sig til ham, men efterhaanden trængte Kristendommen mere frem, og under Svend Estridsen sendtes Munken Eitbert til Smaaøerne for at forkynde den kristne Lære, og det kan formodes, at han ogsaa har virket paa Bogø.

I Tiden derefter, da Venderne plyndrede de danske Kyster, saa at næsten $\frac{1}{3}$ af Landet laa øde hen, gik det uden Tvivl ogsaa stærkt ud over Bogø, men da Valdemar den Store og Absalon kommer til Styret, lysner det. Gang paa Gang samles den danske Flaade da i Grønsund for at

drage imod Venden. I 1158 stævner Valdemar hele Flaaden til at møde ved Masnedø for at drage i Kamp mod Venderne; men paa Tinget, der holdtes før Toget, erklærede de ældste, at der fattedes Levnedsmidler, at Fjenden havde faaet Nys om Toget, og at det var forkert at samle Kærnen af det danske Folk paa denne Flaade og sætte saa mange gode Folks Liv paa Spil og maaske Riget med det samme. Kongen blev nødt til at give efter og maatte sende Flaaden hjem. Da Absalon spurgte, hvorfor Toget blev opgivet, svarede Kongen, at det var, for at saa mange tapre Mænd ikke skulde udsættes for Fare. Absalon haanede da Kongen paa en saare vittig Maade ved at sige: „Saa udfør dit Forehavende med fejge og ufrelse Mænd, saa faar du Sejren for godt Køb, hvis du vinder, eller taber ikke stort ved, at du bliver overvunden.“ Det nyttede intet. Toget var og blev opgivet; men man ser af denne Fortælling, hvor bange man paa den Tid var for Venderne.

Næste Aar, 1159, samlede man igen Flaaden i Grøn-sund; denne Gang var det Sjællænderne og Skaaningerne, der blev tilsagt. Fra Skaane kom Ærkebiskop Eskild, og til allersidst fik Lollikerne og Falstringerne Befaling til at støde til Flaaden, for at de ikke, naar de havde faaet Besked længe i Forvejen, skulde underrette Venderne derom. Der var 260 Skibe med en Besætning af ialt ca. 10000 Mand. Kongen selv havde intet Skib, da det var længe siden, Kongen havde gjort noget Togt; han gik om Bord paa Ærkebiskop Eskilds Skib. — Efter 14 Dages Forberedelser sejlede man endelig ad Rygen til i Magsvej, Absalon foran med 7 Skibe som Spejdere; men pludselig opdager Absalon, at Kongen med den øvrige Flaade er vendt om. Absalon maatte da harmfuld ogsaa vende om, og han traf Kongen i Havnen paa Møn — sandsynligvis Fanefjord, lige overfor Bogø, som tidligere har haft dybere Vand end nu. Her gik Absalon, Esbern, Sune og Peder Kongen i Møde og beklagede, at de havde forspildt den gode Lejlighed til at overfalde Venderne. Kongen svarede, at han havde søgt Havnen for at undgaa at sejle om Natten; næste Morgen vilde han igen

drage til Rügen. Absalon talte da Kongen haardt til og bebrejdede ham, at han saaledes skiftede Sind, og mindede ham om, at det var det andet resultatløse Tog; disse Tog vilde kun bringe Skam over ham paa denne Maade. Kom der nu en Storm, maatte de med Skam vende tilbage.

Kongen blev vred over hans Frisprog, men betvang sig og sagde, at han dog endnu kunde kappes med Absalon i Bedrifter. Derpaa gik han til sit Skib, efter at Absalon havde ytret, at han burde ikke blive vred paa dem, der gav ham gavnlige Raad.

Om Natten rejste der sig en frygtelig Storm, som drev Flaaden til Søs, og fire Dage varede Stormen. Kongen indsaa da, at han havde fejlet, han og Absalon blev forligt, og de sejlede paa ny til Rügen; men Stormen rasede endnu paa det aabne Hav, og flere Skibe sprang læk, ogsaa Ærkebispens, saa at Kongen med Banneret i den ene og Sværdet i den anden Haand maatte springe over paa Ingemar Skaanings Skib. Paa Rügen plyndrede de. Endnu var dog flere af dem bange for Venderne, og mange Skibe drog hjem; men med 7 Skibe tog Kongen tappert Kampen op med Vendernes store Flaade og holdt dem kækt fra sig. Hermed var Begyndelsen gjort til at holde Venderne tilbage. I de følgende Aar foretoges stadig Tog til Venden, og Flaaden samledes i Grønsund.

Den 6. December 1172 viser Absalon sig saaledes i Grønsund, efter at han i Forvejen om Natten fra Koster havde sendt to prøvede, dygtige Mænd af sin egen Slægt — Oluf Glug og hans Søn Ingvar — ud fra Bogø med nogle lette Skibe for at udspejde Venderne. Da de var dragne bort, havde han imidlertid ikke Taalmodighed til at afvente deres Tilbagekomst, men besluttede at sejle efter dem, ja, han sejlede endogsaa forbi dem, sandsynligvis gennem Letten, hvor der dengang vistnok var mere Vand end nu. Da Venderne ved Daggry fik Øje paa det sjællandske Banner, flygtede de skyndsomst. Absalon fulgte efter, men maatte paa Grund af Uvejr opgive Forfølgelsen og søge Havn. Kun 2 af Vendernes Skibe kom tilbage, de øvrige kæntrede.

I 1178 foretoges igen et Tog fra Grønsund, og i 1182 er Flaaden paa ny samlet der, denne Gang for at drage mod Pommern; da bliver Kongen syg, og han drager til Vordingborg, hvor han dør.

Valdemarstiden var en bevæget Tid for Bogø og de Øen omgivende Farvande. Man hører fra Valdemarstiden om Flaader paa over 1000 Skibe med gennemsnitlig 40 Mands Besætning, og selv om dette er noget overdrevet, har det sikkert været et stort Skue at betragte disse Flaader fra Øen.

I Kong Valdemars Jordebog meddeles, at der paa Bogø findes Hus og Hjorte, hvad vel betyder, at Kongen havde Jagtretten paa Øen, og at han der havde en Bygning, hvori han kunde opholde sig, naar han var paa Jagt. Farø er ligesom Bogø opført paa Ølisten i Valdemars Jordebog, og desuden er indført i Jordebogen, at den skal svare en Afgift af 1 Mark Sølv, hvilket svarer til 2—300 Kr. Heraf ses, at Farø dengang var Krongods. Muligvis har den hørt til Stensveds Kongsgaard.

Ogsaa i den følgende Tid fandt der hyppig Kampe Sted i Grønsund, saaledes i 1250, da de Danske tager nogle norske Skibe i Grønsund, og i 1289, da Kong Erik Præstehader drager fra Norge med Marsk Stig og flere andre Kongemordere til Grønsund, plyndrer Omegnen, afbrænder Stubbekøbing og belejrer Fæstningen „Nyhus“, som var anlagt ved Fanefjord til Værn mod Venderne; men her lider de et stort Tab. — I 1295 eller 1296 blev Hertug Valdemar af Sønderjylland overvunden af den danske Flaade i Grønsund, og for at faa Fred maatte han gøre betydelige Indrømmelser.

I den ulykkelige Tid som fulgte efter Valdemarstiden, træffer man Bogøs Navn netop paa den Tid, da Landet omtrent var ganske pantsat. Kong Kristoffer den Anden var i 1326 i den yderste Nød, trængt som han især blev af de holstenske Grever, Grev Gert og Johan den Milde. Han kommer som Flygtning til Nykøbing paa Falster og slutter der d. 3. Maj 1326 Forbund med Hertug Henrik af Mecklenborg,

der lover at hjælpe ham med 600 Ryttere og derfor skal have 17000 Mark Sølv. For de 14000 Mark Sølv sætter Kong Kristoffer Lolland, Falster og Møn i Pant. Allerede den 22. Juni aflægger Beboerne Hyldingsed til de ny Herrer. Hyldingsbrevet findes endnu i Schwerin, og det er givet ved Grønsund. Da Grev Gert nu nærmer sig, flygter Kong Kristoffer til Tyskland, men Henrik af Mecklenburg bliver tilbage og møder Grev Gert paa Bogø d. 13. Juli 1326. „I nogle Dage har her været en glimrende Forsamling, og man kan deraf formode, at Borgen „Hovgaarden“ har bestaaet, siden saa mange fornemme Herrer har kunnet huses paa Bogø i flere Dage,“ skriver Fr. Bojsen.

Hvor Borgen „Hovgaarden“ har ligget er noget tvivlsomt. Det er muligt, at det er den i Jordebogen nævnte Bygning, der er Tale om; men i hvert Fald maa det have været en temmelig anseelig Bygning, siden man besluttede sig til at holde Mødet der. Sandsynligvis har den ligget ved „Vinkælderens“, et lille Krat tæt ved Stranden, ved Skaaningebro paa Øens Nordside; bag ved er der en Fordybning i Jorden. Paa den jævne Plads paa Strandklinten er der tidligere fundet røde Mursten og brændte Rugkorn, der laa paa Munkesten, som dannede et Gulv. Tæt derved er der en høj Banke med en meget vid Udsigt; den hedder endnu Hovgaardsbanke. Ældre Folk paa Øen oplyser imidlertid, at der i Byen paa Matr. Nr. 52 a (Johs. Kristiansen) har ligget en Gaard, der kaldtes Hovgaarden. Men ogsaa andre Steder paa Øen er der opgravet Munkesten, saaledes paa Matr. Nr. 5 e (N. P. V. Andersen), hvor der samtidig blev fundet en Jernnøgle, og paa Matr. Nr. 5 b (E. Jakobsen), hvor der paa en Banke er fundet Munkesten og Sandsten, der laa som Gulv; disse Fund synes at tyde paa, at der har ligget Bygninger fra Middelalderen. For Kongen, der kom fra Vordingborg, synes „Vinkælderens“ at passe bedst, og der var derfra omtrent samme Afstand til de to Skove. Om „Vinkælderens“ findes det Sagn paa Øen, at der derfra gaar en underjordisk Gang til Farø; dette Sagn stammer rimeligvis fra en Almanakfortælling, som afdøde

Førstelærer N. Petersen, Bogø, har skrevet, og hvori han henlægger Handlingen til „Vinkælderer“ og omtaler en Løngang.

Foruden Henrik af Mecklenburg med Følge var ved denne Lejlighed til Stede: de holstenske Grever og formentlig ogsaa den 10 aarige „Kong“ Valdemar, som Grev Gert fik kaaret til Danmarks Konge. Endvidere var der Udsendinge fra Byen Stralsund, som søgte Støtte hos Greverne.

Henrik af Mecklenburg, som lige har faaet god Betaling af Kong Kristoffer, slutter her d. 13. Juli en vistnok hemmelig Traktat med Grev Gert og lover i denne ikke at ville understøtte Kong Kristoffer; til Gengæld faar han 3000 Mark kontant samt Lensretten over Rostock. Lolland maa han afstaa til de holstenske Grever, men Falster og Møn beholder han som Pant for 14000 Mark Sølv. Dog forbeholder „Kong“ Valdemar sig at indløse disse Lande, hvis Johan af Werle da vilde være med i denne „sone“, og hvis ikke i hvert Fald Henrik af Mecklenburgs Halvdel af Pantet med 7000 Mark. —

Den 14. Juli 1326 udstedes et andet Brev „in insula Boockø“, hvorved „Kong“ Valdemar og Grev Gert tager Byen Stralsund under deres Beskyttelse. —

Medens Farvandet Syd for Bogø særlig havde haft Betydning i Valdemarstiden, faar Farvandet Nord for Øen nu mere Betydning, nemlig som Gennemfart for de mange Smaaskibe, der herigennem sejler til Sildefiskeriet og Handelsboderne i Skanør og Falsterbo i Skaane. Skaaningebroen paa Øens Nordside har rimeligvis sit Navn fra denne Tid; men Navnet Skaaning har dog været kendt længe før, som vi saa af Valdemar den Stores Historie.

De Tyske havde stor Magt paa den Tid, hvad følgende viser: Kong Valdemar Atterdag var 1347 rejst til Preussen og vilde gøre et Korstog til det hellige Land og blive slaaet til Guds Ridder med Spore og Bælte. Fra Tyskland sendte han en Skrivelse til nogle af sine Adelsmænd med Befaling om, at de skulde møde ham i Mark hos hans Svoger Markgreven af Brandenburg for at ledsage

ham til det hellige Land; men de tyske Lensmænd i disse Egne og Grevernes Folk fængslede dem, da de skulde rejse over Møn og Falster til Kongen. „De paaskyldte, at Adelsmændene havde uskelligt og røverisk overfaldet dem paa Bogø, som den Tid laa under Møn.“ „Det kan ogsaa gerne være,“ skriver Sognepræst Paludan i sin Møns Beskrivelse, „da man til en asiatisk Rejse behøver Penge, men næsvist var det dog af disse Tyske at tage sig selv saa grovt til Rette mod hine højadelige Danske og hindre dem i deres gudelige Kald.“ Denne Begivenhed er maaske Stødet til Indløsningen af Øerne, og fra 1348 er Møn og Bogø atter Krongods, og nævnes saaledes ved et Forlig i 1353, da Hertug Johan afstod til Valdemar Atterdag al sin Mødrenearv i Danmark. Bogø er formentlig Krongods herefter indtil Øens Køb i 1769.

I 1348—1351 rasede „Den sorte Død“, som dræbte omtrent Halvdelen af Befolkningen; Bogø er næppe sluppet for denne Pest.

Kong Valdemar Atterdag færdedes meget paa disse Egne. Han bygger Gaasetaarnet i Vordingborg og haaner Hansestæderne, som han da er i Krig med. Hertug Albrekt af Mecklenburg faar af Hansestæderne Løfte om at faa Sjælland, Møn, Falster og Lolland, hvis han vi deltage i Angrebet paa Valdemar. Hansestæderne plyndrer i 1369 Møn og Falster flere Steder. Det er en streng Tid for Landet, Valdemar maa rejse udenlands, og i Rigsraadet udmærker sig da særlig Lensmanden over Møns Len, Fikke Moltke.

Kildeskrifterne fra denne Tid viser, at Bønderne da boede sammen i Byer, og mærkeligt nok synes Bøndergaardenes Antal ved Udskiftningen ved Aar 1800 at have været omtrent det samme som i det 14. Aarhundrede; og det kan derfor antages, at lignende Forhold har været gældende paa Bogø, hvor der fra gammel Tid har været 30 Gaarde, hvoraf 1 øde. (ubebygget) Om Byens Udstrækning ved Udskiftningen skal blot her bemærkes, at den strakte sig fra Matr. Nr. 47 b (J. P. Petersen) til Matr. Nr. 15 l (Møllen)

og Matr. Nr. 12 c (Mejeriet). Paa begge Sider af Gaden var der Stengærder, hvoraf der endnu ses Rester.

Den ældste Jordinddeling var paa Grundlag af Bol, som sandsynligvis stammer fra den Tid, Landet toges i Besiddelse. Bolenes Størrelse var meget forskellig i de forskellige Egne; Størrelsen har formentlig rettet sig efter, hvor mange Familier der var, der skulde dele Byens Jorder. Størrelsen af et Bol kan formentlig sættes til 150—200 Tdr. Land, men som Regel dyrkede ingen et helt Bol; det var oftest delt i $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{8}$ Bol, saa at der derved fremkom Ejendomme paa Størrelse af vor Tids Bøndergaarde. Paa Bogø er Bøndergaardene noget mindre end andet Steds, hvor der er mere Jord, og de oprindelige Lodder har sandsynligvis ogsaa været noget mindre end almindeligt. Man dyrkede imidlertid meget mindre Areal end nu og brugte allerede dengang 3 Skifter (Trevangsbruget). En Vang dyrkedes med Vinterkorn, især Hvede, en med Vaarkorn og en laa hen til Græsgang (Fælled). Fra Elmelunde Sogn paa Møn har man Oplysninger om, at der i hver Vang i et Bol kunde saas 4 Pund Korn og høstes 4 Læs Hø. Man regnede 1 Pund Korn = $3\frac{1}{2}$ Td. Rug eller 4 Tdr. Byg; det svarer til ca. 15 Tdr. pr. Vang og 45 Tdr. Land ialt. Dertil maa dog lægges de mange Moser og Enge. Gaardene havde imidlertid ogsaa deres Tofter, Part i Byens Gadejord og Andel i det store Overdrev uden om Vangene; det brugtes til Græsning og Havedyrkning; endvidere havde de i Skovene Græsningsret og Ret til at føde Svin paa Olden.

Fra denne Tid stammer Karmærkerne eller „Kallemærkerne“, som de kaldes paa Bogø, hvor de endnu bruges ved Delingen af Træ, der er udvist i Skoven, og undertiden til Mærkning af Redskaber, og man kan endnu træffe Husgeraad med disse Mærker, der ligesom Runerne ifølge Overtroen har Kraft til at fastholde Ting paa et bestemt Sted, til at blinde Øjne paa Tyve, saa at de ikke kunde finde, hvad saaledes var mærket, til at bringe igen, hvad der var stjålet, ja endogsaa til at velsigne de saaledes mærkede Ting eller Personer. Hver Gaard paa Bogø skal have haft

sit Mærke; en Del af dem er forsvundne, og Overtroen dem vedrørende hører man intet om.

1/ +	2/ $\ddagger$	3/ †	4/ Δ
5/ †	6/ $\perp$	7/ †	8/ †
9/ †	10/ $\ddagger$	11/ †	12/ †
13/ †	14/ †	15/ †	16/ Δ
17/ †	18/ †	19/ $\perp$	20/ †
21/ Δ	22/ †	23/ $\perp$	24/ Δ
	25/ †		

Karmærker („Kallemærker“) fra Bogø.

Vedrørende foranstaaende Karmærker kan meddeles:

- Nr. 1 hører til Ejendommen Matr. Nr 6, nuværende Ejere A. Ungermænd og Georg Petersen; det kaldes et Kors.
- „ 2 hører til Matr. Nr. 7 (Vilh. Larsen) og kaldes „Anker med 2 Stokke.“
- „ 3 „Hønsfod med 4 Tal“ hører til Matr. Nr. 8 (L Jakobsen).
- „ 4 „aabent Timeglas“ hører til Matr. Nr. 9 (Jørg. Ungermænd).
- „ 5 hører til Matr. Nr. 10 a (G. Galle) og Nr. 6 til Matr. Nr. 10 c (R. Stub); man ser, hvorledes Hagerne efter Delingen af Jorden vendes hver sin Vej.
- „ 7 „dobbelt Hønsfod“ (Matr. Nr. 11, Jens J. Steffensen).
- „ 8 hører til Matr. Nr. 12 (Holm Holm).

- Nr. 9 kaldes Per Jerkyw (= Høtyv) og benyttes af Matr. Nr. 13 a og 13 b; der skelnes ved, at Haandtaget, „P“ets Hoved, sættes paa venstre eller højre Side af Stangen.
- „ 10 er et Anker (Matr. Nr. 14, Kr. Holm).
- „ 11 hører til Matr. Nr. 16 (C. Bille).
- „ 12 „ „ „ „ 18 (Kr. Ungermænd).
- „ 13 „ „ „ „ 20 a (M. P. Sørensen).
- „ 14 forestiller og kaldes en Spade og hører til Matr. Nr. 22 (Skaaningegaardene).
- „ 15 forestiller og kaldes en Greb og hører til Matr. Nr. 23 (Kr. Keis).
- „ 16 forestiller og kaldes et Timeglas og hører til Matr. 24 (H. P. Klog).
- „ 17 kaldes „en dobbelt Høkrug“ og hører til Matr. Nr. 25 (L. Kejs).
- „ 18 kaldes „en dobbelt Høkrug med Tværstreg“ (Matr. Nr. 26 e, Hans Riise).
- „ 19 kaldes „en Høkrug“ og hører til Matr. Nr. 27 (J. P. Nielsen). En Høkrug var et Redskab af denne Form og brugtes til at hale Hø ud fra Stakken eller Stænget.
- „ 20 fra Matr. Nr. 28 (E. Thorsen og A. Andersen) er en Høsefod.
- „ 21 fra Matr. Nr. 29 (Th. Hansen) en Husgavl.
- „ 22 „ „ „ 30 a (Johs. Hansen) kaldes et Timeglas.
- „ 23 „ „ „ 30 b (E. Bøgø) en Jagt.
- „ 24 „ „ „ 33 (J. P. Keis) en Husgavl.
- „ 25 „ „ „ 35 c (Kr. Karstensen) er en Høsefod med Hager.

Man har hovedsagelig og i hvert Fald fra Begyndelsen kun anvendt lige Streger, vel sagtens fordi de var lettest at fremstille, og har som Forbillede brugt de Ting, man havde for Øje til daglig; de lige Streger er lette at ridse i Træ, og det er vel en af Grundene til, at „Kallemærkerne“ særlig

har holdt sig ved Udvisningen af Træ i Skoven. Bemærkelsesværdigt synes dette, at flere af dem ligner Runetegn.

Grænsen mellem Bogø og Stubbekøbing regnedes da midt imellem Bogø og Stubbekøbing, saaledes som den var fastsat i det Brev, hvori Stubbekøbing Bys Privilegier meddeles denne By af Valdemar Atterdag.

I Dronning Margrethes Tid gør Mecklenburgerne Fordring paa Møn og Falster. Hansestædernes Magt var dengang paa sit Højdepunkt, og Fetaljebrødrene saavel som Sørøvere har gjort disse Egne usikre i dette Tidsrum.

Kristian den I Tid var en god Tid, selv om Kysterne gjordes usikre af frislandske Sørøvere og Pesten var i Landet; det maa dog erindres, at man dengang kaldte hver Epidemi en Pest.

I 1494 søger Kong Hans's Broder Frederik, den senere Konge Frederik I, som var Hertug over Gottorp og Halvdelen af Hertugdømmerne, at faa Lolland, Falster og Møn. Han havde altid misundt sin Broder dennes større Magt og henvender sig til Rigsraadet med Krav paa de nævnte Landsdele. Kongen og Rigsraadet svarer, at „den Begæring er den Sag, som vedrører menige Riget paa og kan derfor ingen Svar gives paa uden med alle Rigens Indbyggerses Fuldbyrd og Samtykke.“ I Kallundborg samledes da Rigsraadet, 4 Riddersmænd fra hvert Stift, een Borgmester og een Raadmand fra hver Købstad og nogle af Almuen med behørig Fuldmagter fra de hjemmевærende, og vedtog enstemmigt, „at Danmarks Rige er et frit Kaarerige og kunde (vi) derfor ej gøre vor Ed fuld, at raade eller samtykke, det Rigens Slot eller Stæder skulle partes eller deles udi flere Herrers Vold end ens.“ Bogø blev altsaa ikke skilt ud fra Krongodset ved denne Lejlighed.

Lolland og Falster har haft den Særstilling blandt de danske Provinser, at de i en lang Aarrække, lige til 1714, med faa Afbrydelser har været Dronningernes Livgeding (særlige Underhold). Dette synes allerede at være begyndt under Christian I; thi i 1469 skriver hans Dronning Dorothea til Væbneren Oluf Petersen paa Svenstrup angaaende

en Borger i Stubbekøbing, Jes Frændesen, som hun har hørt, at Oluf Petersen vil beskatte „og fejde ham tilmed,“ og det forbyder hun ham, og anmoder ham om at indkomme med Klage for Kongen eller hende selv.

I 1510 løb Lybækkerne med deres Skibe langs Landene Lolland, Langeland, Falster og Møn, hvor de gik i Land og anrettede store Ødelæggelser med Brand og Plyndring; de ødelagde bl. a. Købstaden Borre, saa at den aldrig rejste sig mere. Ved denne Lejlighed saavel som i 1522, da Lybækkerne fejdede her omkring, og „mere end Halvdelen af Møns Land var brændt og øde“, har Bogø sikkert ogsaa faaet sin Del af Ulykkerne at føle.

I den følgende Tid, Reformationstiden, er det særlig de religiøse Stridigheder mellem Katholikkerne og Lutheranerne, der optager Sindene.

Bogø Kirkes ældste Del stammer fra den tidligere Middelalder, nogle mener fra Valdemarstiden. Et Sagn siger, at man først havde bestemt, at den skulde ligge paa Matr. Nr. 54 c (H. Bille), men Stenene blev om Natten slæbt til det Sted, hvor den nu ligger.

Af denne ældste Del staar endnu kun Kirkens Sydmur; den er opført af utilhugne Kampesten i Rundbuestil; et tilmuret rundbuet Vindue ses endnu. Den nordlige Side af Skibet er bygget af Munkesten, og denne Væg har været smykket med Kalkmalerier, inden Hvælvingerne blev indbygget; thi der findes endnu Rester af et Par Malerier af Personer; det ene forestiller en Person, der fromt skuer opad. Endvidere ses Rester af en stiliseret Blomsterfrise, der synes at have strakt sig rundt under hele Loftet. Disse Rester kan først ses, naar man kommer op paa Hvælvingerne.

Fra den katholske Tid har der tidligere været Rester af en Altertavle, men den er forsvunden. Hvælvingerne er lave og formentlig først indbyggede efter Reformationen. Taarnets nederste Del stammer fra den senere Middelalder, i hvilken ogsaa Koret blev ombygget af Mursten og Limsten.

I Taarnet findes 2 Klokker. Den mindste af disse har

Indskriften: „help got oc maria“ og er fra 1451. Den største er smukt forsiret og bærer følgende Indskrift paa Sydsiden:

Copenhagen 1763,

Bogø Klocke.

er omstøbt Aaret 1763, da Herr. Conferenzraad Örtz var Amtmand i Falster og Herr. Conferenzraad Brøggemand var Kirkeinspektør.

Paa den Side, der vender mod Nord ses en *Kongekrone* og derunder *F. 5*. Over dette staar:

Me fegit M. C. Troschelhoff, Klockengesser (mig gjorde M. C. Troschelhoff, Klokkestøber).

Taarnets nederste Del er en Del af Kirkerummet, og heri findes et Krucifiks fra Middelalderen. I 1867—68 blev Taarnet forhøjet 10 Alen.

Paa Kirkegaarden ved Vaabenhuset staar nu en Gravsten, som har været anbragt over Jacob Nielsen, der var den anden protestantiske Præst paa Bogø. Den synes at have været benyttet som Flise, i hvert Fald er meget af Indskriften paa den udslettet. Endnu læses: „Herunder hviler Støvet af hæderlig og vellærd Mand Herr. Jacob Nielsen, Sognepræst her . . . .“ og i Randen af Stenen: „De, som lære, skulle skinne som Himmelens Skin, og de, som vise mange til Retfærdighed ligesom Stjerner altid og evindeligt. Dan 12.“ Den bør bevares. — Døbefonden er af Granit, men uden Aarstal. Det Daabsfad, der nu benyttes bærer Indskriften: „Ernst Brun. Else Gregersdaatter. Humble 1664“ og har en stor udhamret Figur, forestillende en Ørn med 2 Hoveder. Der findes imidlertid i Kirken ogsaa et mindre, ældre Daabsfad, som synes at være for lille til den store Døbefont. Det bærer en ejendommelig Fremstilling af Jesu Daab og Indskriften:

AD

†

AD

1642

Paa Alteret findes 2 store Malmstager fra 1644 med følgende Indskrifter: *Vespera iam venit no biscum Christe manete* (Bliv hos os Christus, Aftenen kommer allerede) og *Extinui Lucem nec Patiare Tuam. Anno 1644.*

Altertavle og Prædikestol er fra 1655, og Prædikestolen er mærkeligt nok anbragt ved Skibets nordre Side og ikke som sædvanlig ved den søndre Side. Baade Prædikestol og Altertavle er udstyret med udskaarne, hvidmalede Figurer. Alterbordet er meget smukt udskaaret paa Forsiden; dette Arbejde stammer fra 1661. I denne Tid synes der at have været stor Interesse for at udsmykke Kirken, siden saa mange Ting er blevet anskaffet til den.

I Frederik I's Tid indskærpes det alle dem, som bygge og bo paa Falster, vedblivende at yde Biskop og Præsterne de dem tilkommende Afgifter; det synes at tyde paa, at man i disse Egne har ment helt at kunne slippe for Tilskud til Kirkens Bevarelse. -- Ved Syvaarskrigens Begyndelse 1563 udgik der Befaling til Kirkerne om at indsende deres Kostbarheder til København, og i 1601 forlanger Christian IV Landsbyklokkerne til Kanonstøbning; men Bogøklokken af 1451 er dog ikke kommen med. Kirkerne var da forfaldne og fattige, saa at Bønderne selv maatte købe Brød og Vin til Nadveren ved S sammenskud.

I 1576 tilstaas der Præsten paa Bogø Ophold i Maribo Kloster og 1591 faar han Løfte paa den første ledige Fæstegaard paa Øen. Der synes ikke før denne Tid at have været nogen Præstegaard paa Øen.

Her følger en Fortegnelse over Præsterne paa Bogø fra 1584 til vore Dage:

Peter Sommer var Sognepræst fra 1584. Han havde *H. Knudsen Bech* som Kapellan til 1609. 1630 druknede han under Farø.

Jacob Nielsen, som foran er omtalt, blev født 1558 og kom 1609 til Bogø fra Stubbekøbing, hvor han var residerende Kapellan i hvert Fald fra 1597. Han døde 1633.

Poul Hansen f. 1603, blev ordineret Medhjælper 1627 og Sognepræst 1633. Døde i Stubbekøbing 1648.

Hans Hansen, f. 1616, blev ordineret til Præst paa Bogø $16\frac{1}{8}$ 1648, men døde $1\frac{1}{2}$ Aar derefter.

Jens Pedersen Falster kom til Bogø fra Stubbekøbing $6\frac{1}{4}$ 1649, hvor han var Rektor. Han nævnes under Svenskekrigen. I 1671 fik han Eftermanden til Medhjælper. Hans Dødsaar er ubekendt. Hans Hustru Else, Herr. Jenses fra Bogø, nævnes som Fadder ved senere Borgmester Alexander Montroses Daab i Stubbekøbing 1665. Ved samme Lejlighed forekommer Navnet „Kræsing“ som Navn paa en Mand i Stubbekøbing; dette Navn findes endnu paa Bogø.

Mourits Hansen (Stubbecopingensis) Medhjælper og successor $13\frac{3}{7}$ 1671. Han var gift med Catharine Stoud og døde paa Bogø 1689. Af Stubbekøbings ældste Kirkebøger oplyses, at 15. April 1681 blev en fattig Mand, Klaus Hansen, der kom fra Bogø, og ellers havde hjemme i Borringholm, begravet i Fattigjord. „Der blev givet for de to smaa Klokker af Herr. Maurids paa Bogø 12 Skilling, som blev leveret Jørgen Mathiesen ved David Klokker, men siden henbaaren igen til Anne Laurids Mathiesen 10 Skilling, de 2 rappet David til sig.“

Anders Christophersen Jungshoved. 1686 Rektor og Hører i Stubbekøbing, $13\frac{1}{4}$ 1689 Præst paa Bogø, død 1716. I 1686 fik han for sin ringe Indkomsts Skyld af Bispen bevilget en Hørers Løn, fordi „han selv opvarter en Hørers Plads.“ I Wibergs Præstehistorie meddeles, at han skaffede sig følgende Ry: „Elsket af Menigheden, vir venerabilis, doctus, pius et probus, pauperibus amicus et liberalis (ærværdig Mand, from, lærd og prøvet, venligsindet og liberal mod de fattige). Dette synes ikke at stemme med en Beretning hos Rhode, at Sognefogeden paa Kirkegaarden højlydt havde sagt, at baade Præst og Degn burde hænges i Kirketaarnet. Fra 1714 til 1716 var *Lauritz Jørgensen Schmidt* Kapellan.

Lauritz Sørensen Kaalund, Hører i Stubbekøbing 1707—1715 og Rektor 1715—16. I 1716 blev han Præst paa Bogø; han døde 1722. Han var gift med *Maren Cheldorph*, som var en Præstedatter fra Kjeldby paa Møn, men Navnet

Kjeldby var moderniseret til Cheldorph. Aaret efter L. Kaalunds Død ægtede hun Byfoged Christian Benzon i Stubbe-købing; han var bekendt for sin Stridbarhed og blev til sidst suspenderet fra sit Embede. L. Kaalund har faaet følgende Eftermæle: *Liberalem et honestam degebat vitam, vitæ tamen rusticæ minimum deditus* (Han henlevede et frit og hæderligt Liv, dog det landlige Liv lidet hengivet).

Niels Sølle, f. 1681. Hører i Nysted 1709, Rektor 1714, Præst paa Bogø 1722, død 1751. Han bekostede Pulpitur og malede Altertavlen.

Mathias Block, f. 1706. Skoleholder ved en Hospital-skole i København 1735, tillige Kateket ved Garnisons Menighed 1745. Præst paa Bogø $\frac{2}{3}$ 1751. Resignerede 1769 og døde samme Aar. I 1760 brændte Præstegaarden og alle Kirkebøgerne.

Thøger Siistrup. Præst paa Bogø fra 1769—1779.

Frederik Ramus, f. 1746. Hører i Odense. Præst paa Bogø 1779 til 1782. Sognepræst ved Nikolaj Kirke i Svendborg 1782. Død 1808.

Kristen Wolff, f. 1743. Præst paa Bogø fra $\frac{1}{12}$ 1782 til $\frac{27}{11}$ 1789, da han blev Præst i Tingsted. Død 1814.

Wolff Christoffer Müller, f. 1743. Præst paa Bogø $\frac{5}{2}$ 1790 til $\frac{15}{12}$ 1794, da han byttede med Eftermanden og forflyttedes til Vorbasse. Død 1802.

Henrich Kristoffer Busch. Residerende Kapellan i Stubbekøbing fra $\frac{3}{12}$ 1790. Udnævntes $\frac{3}{10}$ 1794 til Præst i Vorbasse og kom til Bogø $\frac{15}{12}$ s. A. Død $\frac{28}{1}$ 1798.

Michael Rasmussen, f. 1743. Residerende Kapellan for Vestenskov 1782. Præst paa Bogø fra $\frac{18}{3}$ 1798. Resignerede $\frac{2}{12}$ 1808 og døde 1810.

Børge Pontoppidan født 1776. Residerende Kapellan i Grenaa 1803. Enlediget samme Aar. Feltpræst 1805. Præst paa Bogø $\frac{5}{3}$ 1809 til $\frac{11}{7}$ 1821, da han forflyttedes til Damsholte paa Møn. Der fortælles, at han i sin Ansøgning om Damsholte skrev til Hs. Majestæt, „at han denne Gang bombarderede ham med en Morteer og 12 smaa Svingbasser,“ hvormed han mente sin Hustru og sine Børn. Hans

Hustru, Mette Maria Jansen, skænkede ham siden 3 Svingbasser til.

Otto Rafn, født 1769. Blev Præst i Harritslev, Sejlstrup og Rakkeby 1796 og paa Bogø $\frac{2}{10}$ 1821; han døde $\frac{20}{10}$ 1836.

Karl Emil Wraa. Personel Kapellan 1836—1838.

Johannes Angel Sørensen. Præst paa Bogø fra 1837 til 1844, da han forflyttedes til Gunslev. Han var gift med en Broderdatter af N. F. S. Grundtvig, Severine Grundtvig. Hendes Dattersøn er nuværende Biskop over Lolland-Falsters Stift, J. Ammundsen.

Nicolaj Edinger Balle Clausen, f. 1801 i Stubbekøbing. Udnævnt til Præst for Adslev og Mising 1828. Præst paa Bogø fra $\frac{15}{3}$ 1844 til 1857.

Hans Andreas Wiborg, Søn af Byfoged Wiborg i Faaborg, blev født 1807. I længere Tid Capellan p. p. og derefter Præst for Kvong. Paa Bogø 1857—1874.

Lauritz Gregorius Pasbjerg, f. $\frac{23}{12}$ 1819. Institutbestyrer i Vestervig. Derefter Præst i Hjoldelund og senere i Bedsted, men blev fordrevet herfra i 1864 og kørte da pr. Vogn med alt sit Gods til Bøgeskovgaard ved Svendborg. I 1866—1871 var han første Gang paa Bogø og bestyrede Præsteembedet paa eget Ansvar. 1871 kaldtes han til Præst i Snedsted, og 1874 kom han paany til Bogø, denne Gang som Sognepræst, og var der til 1880. Han døde i Torkildstrup 1887.

I Tiden 1871 til 1874 var Frederik Sodeman og Hans Rørdam, senere Præst i Fanefjord, Kapellaner paa Bogø.

Hans Leon Wladimir Harald Biering, født $\frac{25}{11}$ 1846 i Langaa Præstegaard, Fyn, blev theol. Candidat 1872, samme Aar Lærer ved Nyborg kommunale Skolevæsen, 1877 Sognepræst i Thyregod og Vester, 1880 forflyttet til Bogø, afskediget $\frac{1}{4}$ 1919, Bestyrer af Bogø Sognekald til November s. A. Bor nu i Odense. Gift 1. Gang med Anna Søtoft i 1873, 2. Gang med Frederikke Koch 1878, 3. Gang med Meta Boas 1883.

Ove Lindholm, f. $\frac{22}{5}$ 1881 i Stubbekøbing. Lærer ved

•
Døvstummeskolerne i Fredericia og Nyborg fra 1908—1913.
1913—1919 Sognepræst i Blære og Ejdrup. Den 9. Oktbr.
1919 kaldet til Præst paa Bogø.

— — — — —
Efter denne Beskrivelse af Kirken og dens Præster vender vi os til den Tid, der for Bogø som for hele Landet var en Ulykkens Tid, nemlig Slutningen af det 17. Aarhundrede.

Først kom Svenskekrigen, som den almindelig kaldes. Skansen paa Vesterskov henføres af Overleveringen til denne Tid, og en meget lang Længe i Nyby, der var indrettet til Beboelse for flere Familier, og som for et Par Aar siden er brændt, sagdes at stamme fra denne Tid. Svenskerne skulde have benyttet den som Hestestald. Der var noget, der tydede paa, at den engang havde været 1 stort Rum, nemlig dette at der paa Loftet ikke fandtes nogen Gavl mellem Lejlighederne, og at den var meget smal. Ved Anlægget af Bogø Havn i 1922 fandtes ved Gravningen af Fyld i en Skrænt tæt derved en meget forvitret lille Kanonkugle, som mulig kan stamme fra denne Tid.

Aaret 1658 begyndte med stærk Kulde, og da vovede Svensk kongen Karl X Gustav sit berømte Tog over Isen fra Fyn over Langeland til Lolland. Omkring den 10. Februar var han i Stubbekøbing med sine 2000 Ryttere. Den 11. Februar drog han herfra over Isen til Bogø, derfra til Farø, og samme Dag om Eftermiddagen stod han paa Sjælland; da han derpaa hurtigt nærmede sig København, maatte man i samme Maaned slutte den strenge Fred i Roskilde.

Den 8. August gik Karl Gustav imidlertid for anden Gang i Land paa Sjælland som Fjende, idet han sejlede fra Kiel til Korsør og derfra rykkede frem mod København, og denne Gang vilde han ikke nøjes med mindre end hele Danmark. Allerede d. 9. August udsteder Lensmanden paa Nykøbing, Admiral Christoffer Lindenov, i den Anledning Ordre til Beboerne paa Falster og Møn om at være rede til at møde Fjenden. Rytteriet opbydes, og Bønderne skal

holde Vagt ved Skanserne og Stranden. Denne Gang mødte Svenskekongen dog Modstand i København; han maatte til at belejre Byen, men da der fra Søsiden stadig førtes Fødevarer til den fra Møn og Falster, besluttede Carl Gustav at indtage disse Øer. Da Frosten bliver stærk i December, haaber han paany at kunne benytte Isen til Overgang, og den berømte Erik Dahlberg, Lederen af Overgangen over Bælterne, undersøge Isen mellem Vordingborg og Møn. Isen var dog ikke stærk nok, og Mønboerne isede ivrigt om Øen. Et vældigt Arbejde udførte de; de lavede en 4 Favne bred Rende fra Ulvshale til Grønsund, ca. 3 Mil lang. Da Svenskerne ved Juletid og kort efter Nytaar søgte at slippe over Renden, blev de med Tab drevet tilbage.

Svenskerne søgte ogsaa at tage Falster paa denne Tid, men opgav det. Den 11. Februar 1659 foretages saa Stormen paa København, og da den bliver afslaaet, er det endnu mere vigtigt for Svenskekongen at faa erobret Øerne, saa at al Tilførsel til København kunde forhindres. Der er dog nogenlunde Ro hernede til Slutningen af April.

Allerede i Marts havde der vist sig baade danske og svenske Flaadeafdelinger i Østersøen; men den danske Hovedflaade kom først fra København i April. Den sejlede først til Flensborg Fjord og udfriede Viceadmiral Helt, der var indesluttet der af den svenske Flaade; men paa den Tid var Svenskernes Hovedflaade i Farvandene ved Lolland-Falster for at være behjælpelig ved Erobringen af Falster.

Den 26. April 1659 sejler der en stor svensk Flaade ind i Smaalands havet. Lensmanden Christoffer Lindenov, som tidligere havde været Holmens Chef, bliver samme Dag overrasket af den svenske Flaade ved Farø. Han har sandsynligvis været ude at inspicere Bevogtningen af Kysterne, og han bliver taget til Fange af 2 Kapere.

Man har et interessant Brev herom fra Borgmester i Stubbekøbing Hans Andersen Montrose til den tapre Hans Schrøder (senere adlet Løvenhjelms), Overvagtimester paa Møn. Montrose skriver, at han selv har været ved Vaalse og set den mægtige svenske Flaade, og han beder om gode Raad,

da Lensmanden i Dag af 2 smaa Kapere mellem Farø og Stenkærret er blevet optaget.

Den 27. April er imidlertid allerede en svensk Hær sat i Land paa Falster, og den 30. April er Carl Gustav i i Stubbekøbing.

Samme Dag stod der en haard Søkamp mellem den danske og den svenske Flaade ved Rødsand; men Svenskerne reddede sig ind til Wismar, saa at Kampen blev uafgjort. Det danske Admiralskib „Trefoldigheden“ maatte til København for at reparere, og det ser ud, som hele Flaader fulgt med uden at hjælpe Forsvarerne paa Falster og Møn. Man havde derfra set den danske Flaade, men fik ingen Hjælp derfra, og Svenskerne søgte at indbilde Beboerne, at den danske Flaade havde tabt Slaget. Flaaden forlader hermed disse Egne, uden at have hindret Falsters Erobring eller hjulpet Møns Forsvarere, og det maa have virket meget nedslaaende.

Anførelsen af den Hær, der denne Gang skulde erobre Falster og Møn, var over draget til Carl Gustavsansete Hærfører Pfalzgreve Philip af Sulzbach; i et Brev af 3. Maj 1659 befaler Carl Gustav, at 6 Skibe skal blive tilbage i Grønsund og støtte Sulzbachs Angreb paa Møn. Sulzbach forsøger mange Gange at gøre Landgang paa Møn — bl. a. ved Grønsund Færgegaard — ved Hjælp af store Pramme, han havde bygget til at overføre Rytteriets Heste paa; men den tapre Schrøder er paa sin Post og slaar bestandig Svenskerne tilbage.

Interessen i København for Møns Kamp synes at være ringe. Den hollandske Admiral Opdam faar d. 5. Maj Bud om, at han sammen med Englænderne skal søge at fremtvinge en Fredslutning. Holland, England og Frankrig enes i den saakaldte „Haagerkoncert“ om at tvinge de kæmpende til Fred paa saadanne Betingelser, at de afbalancerer hinanden; men det var Møn, det gik ud over. Kong Frederik III klager derfor d. 3. Juni til sin allierede, Kurfyrsten af Brandenburg, over, at Smaaøerne gik tabt. Men Schrøder, der er forladt af alle, bliver ved at kæmpe.

Schrøder indberetter d. 9. Maj, at Fjenden daglig nærmer sig Møns Kyst for at allarmere, og han anmoder om, at der maa blive sendt Skibe, der kan fordrive Svenskerne fra Stubbekøbing. Samtidig klager han første Gang over Forræderi blandt Bønderne paa Sjælland og Bogø. Naar han har sendt Folk derover for at skaffe sig Underretning om Fjenden, bliver de grebet af Bønderne og udleveret til Svenskerne. „Det er ikke til at sige, hvilken Fortrolighed, der hersker mellem Svenskerne og Bønderne; vi kan vore Levedage ikke mere faa nogen Underretning, med mindre man engang maatte straffe dem alvorligt. Præsten paa Bogø skal, som Folk siger, være meget god Svensk,“ skriver han. Denne Præst var Jens Pedersen Falster, tidligere Rektor i Stubbekøbing. Schrøder beder om Ordre, hvorledes han skal forholde sig dermed.

Da beslutter Sulzbach at angribe fra Bogø. Tropperne samles i Østerskoven — muligvis i Nyhave — og han forbereder her selv Overgangen over Letten, Vandet mellem Bogø og Møn. Schrøder havde da faaet Løfte om Kaperskibet „Charitas“; men det synes først at været sejlet fra København 28. Maj og er da netop kommet 1 Dag for sent. „Tænk, om det den følgende Nat var kommet ind i Renden over Letten,“ udbryder Fr. Bojsen.

Letten er et meget grundt Vand; de fleste Steder er der kun 1—2 Fod Vand, men der findes en smal Sejlrende, der bugter sig mellem Sandbanker, de saakaldte „Knægger“. Imellem „Knæggerne“, som er fast Bund, findes meget blød Bund, Slik, som godt kan være ført til siden hin Tid; men ud for Østerskoven ved „Kangsø“ strækker der sig en Grusgrund et langt Stykke mod Møn. Denne Vej benytter Beboerne endnu, naar de begynder at køre over Isen til Møn; den haarde Bund gør formentlig Isen sikrere. Den samme Vej har formentlig Svenskerne benyttet, da de Natten til Trinitatis Søndag, 29. Maj 1659, ført af en stedkendt Mand, som i Vartovpræsten Hjørings Digt „Lejrswang“ (Lejrliv det, der gaar i Svang) kaldes „Sortalf“, vader over til Møn. Nogle siger, at Manden derfor fik god Betaling i klingende

Mønt. Sagnet siger, at Bogøerne for at skaffe Svenskerne Møn i Hænde forlangte, at Bogø skulde skaanes for Plyndring og Brandskatning.

„Kangsø“ (udtales omtrent som Kongsø) ligger paa samme Sted, som en kredsrund, ølignende Figur, der er aftegnet paa et Kort af 1690. Øen er paa Kortet forbundet med Bogø ved en tynd Streg, som kunde tyde paa, at der havde været en Bro. En saadan Bro er der nu ikke Spor af. „Kangsø“ er nu en lille fremspringende Landtunge af noget ualmindelig Form; inde ved Land skærer Havet sig ind med et Par Smaabugter, saa at det ved Højvande minder lidt om en Ø, der er forbunden med Land ved en smal Strimmel Jord. Ad en smal Sti, som der findes store bundløse Huller ved Siden af, kan man komme ud paa den yderste faste Del, som bestaar af Sand, og hvorpaa der spredt ligger store Sten, som muligvis tidligere har dannet en Kreds, men er forstyrret i deres oprindelige Leje af Isen. Det er nu altsammen overgroet med Rør og Siv. Tæt ind til „Kangsø“ er der dybt Vand eller dybt Mudder, saa at Sulzbachs Pramme formentlig har kunnet lægge til her og medtage nødvendigt Materiel og maaske Rytteri.

De svenske Musketerer vadede over Letten i 2 Afdelinger; den ene tog Retningen efter Dammehoved paa Møn, og den anden vadede videre til Lernakken, hvorpaa Færgegaarden ligger, og de kunde nu falde Møns Forsvarere i Ryggen. En dansk Ryttertrop red ud i Stranden mod Musketererne, men de dækkede sig med spanske Ryttere, som de havde med. De skød paa hinanden indtil det svenske Rytteri, som blev ført frem paa de foran nævnte Pramme, der havde dækket Lastrum til Hestene og forskanset Dæk ovenpaa til Mandskabet, forjog de danske Ryttere. Pramene er enten sejlet fra Kangsø eller ind gennem Lettens Rende fra Syd.

En hæftig Kamp begyndte paa Damme Mader. I Kampen deltog 4 svenske Rytterregimenter og af Fodfolk Dal-karle og Dele af andre Regimenter, ialt ca. 3000 Mand paa svensk Side mod ca. 500 Mand paa dansk Side. Overmagten

var for stor. Schrøder blev saaret 3 Gange og taget til Fange; hans tapre Rytterkompagni blev oprevet, og samme Dag er Greven af Sulzbach i Stege, medens Ascheberg fik Møns Land til Plyndring.

I den svenske Forfatter Pufendorfs Beskrivelse af disse Begivenheder nævnes, at Svenskerne i Nykøbing paa Falster „skaffede sig Fartøjer med bredt Lastrum, af hvilke hvert kunde indtage 50 Heste. Paa Dækket var opført et Brystværn af tykke Bjælker for Mandskabet. Af disse Fartøjer kunde Hestene let udskibes, medens Mandskabet paa Dækket med Geværild holdt Fjenden borte fra Strandbredden. Disse Fartøjer rettedes først mod det Sted, hvor ellers Landing i Almindelighed sker, hvorfor alle Øboerne samlede sig der for at hindre Udskibningen. Men snart blev Fartøjerne med Aarer fremdrevne til den modsatte Side, og der blev Troppeperne sat i Land saa hurtigt, at de Danske, som havde Forsvaret der, ikke kunde hindre det.“

Pufendorf omtaler altsaa ikke Overgangen over Letten, men kun Rytteriets Fremførsel.

Paludan udtaler i sin Beskrivelse følgende om Bogøernes Forhold til Overgangen over Letten: „Om de selv har opfundet denne Art af Nødværge eller et Kreatur af Ulfeldt, der nylig havde faaet alle sine Godser tilbage (altsaa ogsaa Elmelunde paa Møn), har været med i Spillet, er ikke afgjort, men det sidste er rimeligt.“ „Thi“ vedbliver Sagnet, „alt arbejdsført Mandkøn af Fanefjord og Stege Landsogn, hvortil Damsholte dengang hørte, var tilsagt i Hovtjeneste for at bjerge Hø paa benævnte Ulfeldts Gaard.“

Dette med Tilsigelsen til Højbjergningen passer ikke, da Høhøsten ikke finder Sted paa denne Tid, og da Ulfeldt naturligtvis ikke var i Besiddelse af Elmelundegaard, saa længe de Danske havde Magten; men det udelukker ikke, at en af Ulfeldts Folk har været Opfinder af denne ulykkelige Handling.

Paludan beretter endvidere, at Svenskerne ventede 1 Dag i Damme Have efter Slaget paa Maderne og tørrede deres Krudt paa store Jernpander, da det var blevet vaadt

ved Vadningen over Lettens Rende, hvor Vandet gik dem til Halsen. Det kan dog kun have været en Afdeling af Grevens Folk, dette fortælles om, da Greven af Sulzbach samme Dag var i Stege.

I Viborgs „Møns Beskrivelse“ af ca. 1670 fortælles intet om Forræderiet, men i en Beretning, som Magistraten i Stege afgiver 1660, skrives der, at Møns Land „förrædeligvis“ er overgaaet til Fjenden, hvad der passer med Sagnet.

„Det gik med Bogøerne efter Svenskekrigen“ skriver Paludan, „som med Lollikerne i Sørøvertiderne. Enhver i de andre Provinser vilde slaa dem ihjel. Møns Bønder, især af Fanefjord Sogn, har siden hint Forræderi og lige indtil vor Tid (ca. 1822) haft en paafaldende Mødbydelighed for Bogøerne. I ældre Tid har de aldrig kunnet taale at se nogen af dem inden for deres Grænser, dog taber dette taabelige Fjendskab sig mere og mere.“ Nu i vore Dage er det ganske forsvundet.

I Stubbekøbing skriver Hans Wolsen om disse Begivenheder: „Og saafremt Møns Land paa de Tider 1659 endnu havde holdt sig i fjorten Dages Tid, saa havde det været umuligt, at een Borger kunde blevet tilbage i Stubbekøbing, eftersom alle de Regimenter, som attakerede Møn, laa udi Stubbekøbing, saavel som Skibsflaaden, henved 24 Orlogsskibe. Hvad Skade den Krig foraarsagede Byen er ikke til at beskrive.“

Det var i Øjeblikket en stor Lettelse for Stubbekøbing og vel ogsaa for Bogø, at Møn blev indtaget; men selv om dette var Tilfældet, og selv om Flaadens Bortsejling fra disse Farvande; Efterretningen om Haagerkoncerten, det i Omegnen raadende fortrolige Samkvem med Svenskerne, og den ringe Hjælp, der ydedes fra København, kunde friste til at give alt op, maa den Handling, der udførtes hin Nat af den stedkendte Mand paa det stærkeste fordømmes.

Valdemar Rørdam har skrevet et herligt, stolt Digt (en Rimkrønike om „De mønske Mænd og Hans Schrøder,“ et Digt, der burde kendes af hver Dansk. Om Overgangen

over Letten skriver han følgende, som vi herved tillader os at citere:

„For sent var det sendt,
kom da Kampen var endt.
Endt, ikke ved Overmagts Vælde,
saa tapper en Krig
endt ved Landsmænds Svig,
derom er det tungt at fortælle.
Den Bogøbo,
som solgte sin Tro,
hans Daad være evig forbandet
til Afsky og Had! —
Der findes et Vad
gennem Letten fra Bogø til Landet.
Det viste han dem
og førte dem frem
i selve Trefoldighedsnatten
— som om Gud sov! —
fra Østerskov,
Musketerer med Krudthorn i Hatten.
De landsteg tyst
paa den mønske Kyst,
kom bagfra paa Færgegaardsvagten.
Og da de fik begyndt,
stod ved Lernakkens Pynt
Grevens Hestfolk. Nu havde de Magten.“

I 1685 fik Kongens Hestgarde Standkvarter paa Møn, som Aaret i Forvejen var faldet tilbage til Kronen.

Den Kommission, der skulde ordne Gardens Indkvartering, bestod af Otto Krabbe til Holmegaard, Oberst Plessen og Højesteretsassessor Jørgen Elers. Otto Krabbe var Stiftamtmand over Sjælland, Amtmand over Trykkevælde Amt og fra 1671 Amtmand over Møn.

Oberst Plessen var Chefen for Garden. Hans fulde Navn var Samuel Christof von Plessen; men paa Møn kaldtes han kun „den onde Ples“. Kommissionens Medlemmer blev dog snart uenige. Otto Krabbe har sandsynligvis villet beskytte Beboerne; men Plessen har Kongens

Øre og faar sat igennem, hvad han ønsker, og bliver udnævnt til Amtmand over Møn og udøver nu et sandt Rædselsherredømme over Øen. Der skulde til Garderne bygges 450 Lejligheder, og den bedste Græsningsjord blev indhegnet til Græsning for Garderhestene. Bønderne blev plagede paa alle mulige Maader.

I 1689 er Møn da saa udsuget, at Afgifterne slet ikke kan svares, og Bogø bliver da lagt ind under Møn for at hjælpe paa Forholdene. Bogø havde tidligere hørt under Falsters Nørreherred; 1695 kommer Øen under Møns Herredsting.

Bogø blev dog ikke inddelt til virkeligt Garderhold, men skulde svare Afgifterne i rede Penge og i Havre til Magasinet; men de bedste Græsningsarealer blev dog Bønderne frataget og indhegnet. Høet maatte de undertiden om Vinteren med største Livsfare føre over Isen til Nygaard, og de blev undervejs slagne og jagede af Garderne, saa at adskillige satte Helbredet til.

Nygaard laa paa det Sted, hvor Marienborg nu ligger. Her havde Plessen sin Sommerbolig, og han anlagde en meget stor Lysthave derved. Plessen var rig paa Initiativ og satte mange Ting i Værk, som Bønderne maatte udføre som Hoveriarbejde, endogsaa særligt Have- og Husholdningsarbejde, hvortil Piger leveredes fra Bogø.

Efterhaanden blev Tilstanden imidlertid saa slem, at Livgarden maatte flyttes, og d. 25. April 1697 rejste de sidste Gardere fra Møn. Da de var rejst, begyndte Klagerne over Plessens Regimente at melde sig. Der findes i Rigsarkivet en Protokol fuld af „Klager og Besværinger fra Bønderne paa Møn og Bogø om det, som de af Amtmanden Ridefogeden, Herredsfogeden og Forpagterne eller andre skal være graveret med, imod Forordningen og Reglementet, indleverede i Aaret 1697.“

Bogøerne klagede især over, at de havde mistet deres eget Ting („Birketing“ skriver Paludan) og over det ulovlige Hoveri. Deres Hoveri er for 27 Mand beregnet til 281 Rdl. hvilket kun er lidt i Sammenligning med Mønboernes.

Kong Christian den Femte holdt paa Plessen, saa længe han levede, men kort efter hans Død afskedigedes Plessen af Frederik den Fjerde, og Juleaften 1799 fængsledes han.

Der blev nedsat en Kommission til at undersøge hans Forhold, men Sagen trak i Langdrag. Plessen dør i Arresten 1704, og man ved ikke bestemt, om han er død før eller efter Domsafsigelsen. Ved Dommen blev det paalagt hans Bo at udrede 40,000 Rdl. i Erstatning.

Fra Kronens Side gøres der imidlertid store Anstregelser for at istandsætte Møn og Bogø.

Allerede Christian den Fjerde havde søgt at befri Falstringerne og Mønboerne fra den Vornedret, hvorunder de sukkede. Rigets Marsk Jørgen Urne havde i Kommission at handle med Adelen om denne Sag, men udrettede intet.

Forordningen af $1\frac{1}{6}$ 1692 forsikrede de fri Bønderkarle, som nedsatte sig paa Møn, at deres Sønner, som de der avlede, skulde være fri for at deles til Stavns og pleje Vornedret.

Under 16 September 1696 lod Kongen tilbyde „inden- og udenlandske Matroser, saa og Manufakturister og Haandværkere, som vilde nedsætte sig paa Øerne Møn og Bogø en aarlig Besoldning, fri Bolig, noget Korn samt fri Græsning.“

I Forordningen af $\frac{1}{12}$ 1696 siges i den 6. Artikel, at „alle de, som paa Møn og Bogø er barnefødte og virkelig der til Stede, være sig gifte eller ugifte, bosatte eller ej, saavel som de, der paa Landene avles og fødes, maa og skal for Vornedrettighed og deres Fødestavns Tiltale ganske og aldeles være befriede, hvorimod Forældrene skal være tiltænkte i det ringeste en af deres Sønner, om de flere end een have, at lade sejle og til Sømandskab skal lade dygtiggøre; men de som der paa Landet fødte og vornede er, og sig nu uden for samme Land, enten udi i Tjeneste eller ved Bopæl, opholde, skal være forpligtede, enhver for sig, til sin Friheds Betingelse, tvende dygtige Baadsmænd at forskaffe og desuden 8 Rdl. i Penge at betale.“

Disse Forordninger sammen med de Foranstaltninger, der blev indført af en Kommission, der nedsattes samtidig

med Plessens Afskedigelse, for at istandsætte Møn og Bogø, gav Stødet til, at Bogø blev en Sømandsø, og i lang Tid herefter var det Skik paa Bogø, at de unge skulde til Søs, naar de var konfirmeret. Det blev den tidligere nævnte Stiftamtmand Otto Krabbe, der blev Formand for denne Kommission, og han indlagde sig megen Fortjeneste ved Ordningen af Forholdene paa Møn og Bogø.

Vedrørende Ophævelsen af Vornedskabet kan endnu henpeges paa Forordningen af ¹⁵/₁₇₀₀, hvori Frederik den Fjerde lovede Almuen paa Møn, Bogø o. s. v., „som efter disse Tidens Tilstand nogen særdeles Iver og Mandighed til vor Tjeneste og det almindelige Bedste lade kende og sligt i Gerningen bevise, at de, deres Børn, Afkom og Arvinger, som Vornedret tidligere har været undergivet, skulle fra deres Fødested tillige med dem, som nu i København kunne være Soldater, vorde løsgivne, og nyde samme Frihed, som vi til vore til Jægerpris hørende Bønder og Tjenere forhen givet have.“

Endelig ophævedes Vornedskabet ved Frederik den Fjerdes Forordn. af ²¹/₂ 1702 for alle dem, der var født siden hans Tronbestigelse. —

Farø hørte ikke med til Bogø Sogn i denne Tid. Bojsen meddeler, at Øen i 1672 blev solgt af Jockum Ernst Volcker, Strandegaard paa Sjælland til Raadmand Lyder Gjerkens i Nykøbing for 472 Rdl. Skødet blev dog først udstedt 1684. Overdragelsen gælder Øen med alt Tilliggende, vornede Sønner, fødte og ufødte, saadant som Sælgeren havde faaet det ved kgl. Majestæts Skøde, hvoraf ses, at Øen før den Tid var Krongods. Der var dengang 2 Fæstegaarde paa Øen, og Fæsterne hed Oluf og Jørgen Nielsen; de skal hver betale i Landgilde $4\frac{1}{2}$ Mark og en Fjerding Smør (ialt over 10 Rdl.). Af denne Grund har Farø ikke været lagt under Møn i den Tid, Hestgarden havde Ophold der.

Historisk Samfund for Præstø Amt. 1923.

Ved skriftlig Afstemning mellem Medlemmerne genvalgtes det ifølge Loven d. 1ste Januar 1922 fratrædende Bestyrelsesmedlem, Gaardejer Lauritz Larsen, Tostrup, hvorhos der til Revisorer genvalgtes: Amtsfuldmægtig Andersen, Næstved, og Amtsskolefondskasserer Christiansen, Næstved.

Bestyrelsesmøde afholdtes d. 12te Marts 1923. I dette Møde genvalgtes Amtmand, Kammerherre Vedel til Formand, Landbrugskandidat, Gaardejer Hansen, Ellekildegaard, til Kasserer og Architekt Tidemand-Dal til Sekretær.

Samfundets Rednskab for 1922 fremlagdes i revideret Stand og godkendtes. Det balancerede med 3201 Kr. 91 Ø. og sluttede med en Restbeholdning af 77 Kr. 20 Ø. Paa Samfundets Kontrabog med Næstved Diskontobank indestod 1254 Kr. 96 Ø. Status var i Aarets Løb forbedret med 641 Kr. 71 Ø.

Ældre Aargange af Samfundets egne Aarbøger kan nu faaes til Købs for følgende nedsatte Priser: Aargangene 1—8 for ialt 10 Kr. og for 1 Kr. 50 Øre pr. enkelt Aargang, de senere Aargange for 2 Kr. pr. Hefte. Medlemmer af andre historiske Samfund kunne yderligere erholde den seneste Aargang til nedsat Pris 2 Kr.

Det anbefales Sognebibliotheker og andre lokale Bibliotheker i Amtet at sikre sig et Eksemplar af Aarbøgerne i Tide, da Restbeholdningen af enkelte Aargange kun er lille.

Forfatterhonorar for Bidrag til Aarbogen er 3 Kr. pr Side.

Samfundet har i December 1922 udsendt sin 11te Aarvog. Antallet af dets Medlemmer er i Øjeblikket 624.

Den 1. Juli afholdtes et velbesøgt Foredragsmøde paa Møn. I Stege besaa man Musæet, hvorefter man kørte til Kjeldby Kirke, hvor Dr. phil. Nørlund holdt et meget interessant Foredrag om Kirkens Bygningshistorie og om de ansete gamle Kalkmalerier, som findes i denne. Herefter kørte man til Elmelunde Kirke, hvor beslægtede Kalkmalerier findes. Disse blev af Foredragsholderen nærmere forklarede og sammenlignede med de tilsvarende i Kjeldby Kirke. Herfra gik Turen videre med et kort Ophold ved Borre Kirke til Liselund, hvor Architect Tidemand-Dal fortalte om det nuværende Liselunds Oprindelse og dets Bygninger, som derefter besigtigedes sammen med Parken.

I Kjeldhy Kirke blev afsunget den nedenfor aftrykte Sang af Bestyrelsens Medlem, Gaardejer Lauritz Larsen, Tostrup.

Oktober 1923.

A. Vedel,
f. T. Formand.

Melodi: Rejs op dit Hoved al Kristenhed.
I gamle Kirker med Mure graa,
som Folket væned og bygged paa
Aarhundreder tilbage!
I staar saa trygge paa Danmarks Vang,
mens Slægten veksler og gaar sin Gang
i Sorg og lyse Dage.

Jer Døbefont og Jert Alterbord,
Jer Prækestol med Guds eget Ord
forkyndt med Aandens Varme —
har signet Slægter fra Sogn og Egn
med Klokkeklang og med Korsets Tegn
i Ly for Verdens Larme.

Mens Tider skifte med By og Bo,
staar I saa tyste i fredlyst Ro
og lader Stene tale
om fromme Slægter med ydmyg Tro
og stille Længsler, der kunde gro
mod Gud fra dybe Dale.

Her blev i Lykke, men mest i Savn
af Slægten stammet paa Jesu Navn
med Tak og Bøn om Naade,
her blev i Sorgers og Ufreds Aar
bedt Miskundhed over Mark og Gaard,
naar Landet var i Vaade.

Her lyste Klokker ved Gry og Kvæld
med Malmets rungende Tonevæld
Guds Fred med Dag og Virke,
her aanded Salmen din Tro i Glød,
saa Sjælen mødtes trods Synd og Død
med Herren i hans Kirke.

Her kom de Unge fra Livets Vaar,
hvis Tro ej kendte til Tvivlens Saar,
hvis Lyst var Vandrestaven,
og kroget Gammel paa mødig Fod,
forslidt af Livet, med kristent Mod,
der smile kan ad Graven.

I Kirkeborge med Mure graa,
som mange Slægter har bygget paa
Guds Ord og Aand til Ære!
Gid Taarnets Klokke og Altrets Bord
maa kalde over den ganske Jord
og Dør til Himlen være.

Lauritz Larsen.

MEDLEMSLISTE.

- Aarup, Kbmd., Holte.
 Andersen, Anders, Gdr., Bakkegd., Køge
 - Anders, Gdr., Hastrup, Køge
 - A. O., Mejeribestyrer, Brandelev
 - A. P., Amtsfuldm., Næstved
 - A. P., Lærer, Bogø
 - And. P., Hyttekroggd. pr. Haarlev
 - Hans, Gdr., Kildemosegd., Hastrup
 pr. Køge
 - H. C., Gdr., Ellerødgd., Vdbg.
 - J., Sognefoged, Snesere
 - J., Lærer, Roneklint, Præstø
 - Jens, Gdr., Bakkegd., Køge
 - Johs., Gdr., Lou
 - Kr., Lærer, Vordingborg
 - L. J., Gdr., Snesere
 - Oluf, Gdr., Landagergd., Køge
 - Postmester, Kallchave
 - E., Forpagter, Askov, Bøgesø
 - L., Gdr., Snesere
 - J. P., Gdr., Spjellerup, Karise
 - P., Gdr., Aashøj, Køge
 - R. F., Borgmester, Vdbg.
 - C., Urmager, Vdbg.
 Andreassen, Andreas, Gdr., Alslev, Karise
 Arnholtz, Svend, cand. polyt., Helsingør
 Arensbach, Marie, Lærerinde, Ore, Mas-
 nedsund
 Asbæk, Redaktør, Vdbg.
 Asmussen, V., Dyrk., Nr. Vestud, Borre
 Axelsen, Redaktør, Køge
 - fhv. Højskoleforstandnr, Vdbg.
 Baden, H. T., Lærer, Glumsø
 Bagger, Redaktør, Haslev
 - Poul, Grosserer, Thorvaldsensvej 2,
 Kbhvn. V.
 Bakman, K. M., Konsulent, Lundby
 Bang, Chr., Gdr., Snesere
 Barfoed, Landinspektør, Næstved
 Begtrup, Sognepræst, Holtug
 Behrens, Redaktør, Ny Tolbodvej 55,
 Kbhvn.
 Bendtsen, O., Gdr., Brandelev
 Berth, Enkefrue, Næstved
 Biblioteket for Silkeborg og Omegn
 -- for Vejle By og Omegn
 Bille, Martin, Gdr., Havnlev, Rødvig
 Birksted, Købmand, Næstved
 Bjerre, P., Lærer, Faarup, Lou
 Blechingberg, Frue, Ryesgade 126, Kbh.
 Bluhme, Stiftsdame, Vallø
 Bojsen, Frede, Rødkilde, Stege
 Borre, Lærer, Næstved
 Brandt, Forpagter, Juellinge, Karise
 - Sognepræst, Rønnebæk, Næstved
 Brasen, Vaskeriejer, Fakse
 Breitenstein, Gdr., Raaby, Borre
 Bruun, Købmand, Vdbg.
 - M., Frk., Humlebæk
 Brødsgaard, Gartner, Vallø
 Børner, Boghdl., Næstved
 Børresen, Jørg., Gdr., Magleby, Klippinge
 Carlsen, A., Gdr., Brandelev
 - Otto, Gdr., Skørpinge, Rødvig
 Caspersen, J., Møller, Sageby, Viemose
 Christensen, Anna, Gaardejerske, Svær-
 borg, Lundby
 - Cnristen, Gdr., Svansbjerg, Herfølge
 - Balthasar, Lærer, Storehedinge
 - J. P., Lærer, Ring, Lundby
 - Lærer, Taagerup, Karise
 - J. H., Boghdl., Storehedinge
 - Redaktør, Ringsted
 - N. P., Bogtrykker, Næstved
 - Niels P., Gdr., Egøje, Køge
 - Sofie, Lærerinde, Stubberup, Fakse
 - G., Gartner, Gunderslevh., Glumsø
 - P., Lærer, Havnlev, Rødvig

- Christensen, Forstander, Bruunsminde,
Toksverd, Olstrup
- Christiansen, Smedemester, Staunstrup,
Rønnede
- Lærer, Højby
  - H., Muremester, Engelstr., Rønnede
  - Joh., Lærer, Spjellerup, Karise
  - Skolefondskasserer, Næstved
  - G., Toksværd, Olstrup St.
- Christoffersen, A., Gdr., Mern
- H., Forvalter, Saftstationen, Mern
  - N., Brygger, Viemose, Kallehave
  - Christoffer, Gdr., Fjeldgaard, Braaby,
Haslev
  - Vald., Gdr., Hammersgaard, Braaby,
Haslev
- Clausen, Krag, cand. theol., Kronprin-
sensvej, Kbh. F.
- Collet, Kmhr.inde, Rønnebæksh., Næstv.
- Kmhr.inde, Lundbygaard, Lundby
  - Hammerherre, -- --
- Cruse, Sygehusl., Stege
- Dahl, Frk., Riddergade 3, Næstved
- Dam, Emil, fhv. Højskoleforst., Brøde-
rup, Tappernøje
- Dambæk, Sagfører, Præstø
- Damgaard, A., Farmaceut, Præstø
- Damsbo, Overlærer, Stege
- Danø, Overlærer, Præstø
- Date, Lærer, Nakskov
- Detdanske Sprøg- og Litteratur-Selskab,
det kgl. Bibliotek, Kristiansgade
Kbh.
- Demuth, Larsen, Boghdl., Næstved
- Didriksen, Enkefrue, Mandemark, Borre
- Johannes, Direktør, Buenos Ayres
  - D., Gymnasielærer, Charlottenlund
  - Jørgen, Gdr., Sønderby, Borre
  - J., Læge, Gylling
- Diderichsen, Dommer, Næstved
- Dreier, Gaardbst., Raarisegd., Thureby
- Døllner, Propr., Søbygaard, Præstø
- Ebbehøj, Lærer, Mern
- Edinger, Overretssagf., Nørregade 39,
Kbh.
- Elgaard, Lærer, Allerslev
- Elving, O., Lærer, Strøby
- Emborg, Organist, Vdbg.
- Elmenhoff, Nielsen, Dyrslæge, Hyllede,
Rønnede
- Ernst, Vejassistant, Præstø
- Esbjerg Centralbibliothek
- Ethelfeld, Organist, Rønnebæk
- Falk-Jensen, Forpagter, Gunderup, Her-
følge
- Flejsborg, C., Gdr., Hastrup, Køge
- Frandsen, J. P., Gdr., Tolstrup, Stege
- Gdr., Tybjerglille, Herlufmagle
  - F., Hmd., Gjevnø, Storehedinge
  - H., Parcl., Tolstrup Vængegd., Stege
  - J. J., Gdr., Brandelevgd., Brandelev
  - L. P., Gdr., Gramsvej 6, Næstved
  - L. P., Sognefoged, Brandelev
  - Monrad, Sognepr., Ø. Eegesb., Mern
- Frederiksen, Sognefoged, Slimminge
- Fugl, cand. pharm., Vestend 12, Kbh. B.
- Funch, Redaktionssekretær, Stege
- Gjevnø, H. P., Sognepræst, Grevinge,
Holbæk
- Glahn, Sognepræst, Kongsted, Rønnede
- Glenthøj, Sognepræst, Næstelsø
- Grand, fhv. Forstander, Bruunsminde,
Olstrup
- Gregersen, Lærer, Rødkilde, Stege
- Grot-Hansen, Kbmd., Fakse Ladepl.
- Grønager, Gdr., Pollerup, Stege
- Johannes, Gdr., Raabyllille, Stege
  - J., Kbmd., Keldby, Stege
- Gøtzsche, Lektor, Herlufsholm
- Haase, W. H., Sognepr., Udby, Lundby
- Hage, Kammerhr.inde, Oremandsgaard
- Hald, Johanne, Lærerinde, Myrup, Lou
- Halse, Seminarieforst., Vordingborg
- Hammerich, fhv. Kontorchef, Fugle-
bakkevej 69, Kkh.
- Hansen, Aage A., Typograf, Stege
- Anna, Frk., Bernhv. 15, Charlottenl.
  - A., Lærer, Valløby, Vallø
  - C., Skovfoged, »Udsigten«, Viemose,
Kallehave
  - E., Lærer, Vraaby, Haarlev
  - E., Gdr., Lilbygaard, Mern
  - F. L., Mejeribst., Ammendrup, Præstø
  - Hans, Gdbst., Keldbyllille, Stege
  - Hans, Gdr., Bondest. Sparek., Præstø
  - Hans, Gdr., Landbrugskandidat, Elic-
kildegaard, Næstved
  - H. F., Ungkarl, Næstelsø, Næstved
  - H., Gdr., Præstebj., Dame, Askeby
  - H. J., Mejeribst., Sølperup, Tappern.
  - H. P., Lærer, Lou
  - H. P., Lærer, Ørsløv, Vdbg.
  - H. P., Branddirektør, Keldby, Stege
  - H. P., Egebjerggd., Svinnø, Lundby
  - J., Frk., Kustode, Møns Museum,
Stege
  - J. C., Købmd., Gørslev, Østervang
  - J. C. Mejeribst., Klampenborgv. 81,
Charlottenlund
  - Jens, Gartner, Storehedinge

- Hansen, J., Lærer, Pederstrup, Lou
 - J. P., Gdr., Sædder, Thureby
 - Jens Jørg., Gdr., Aalebæk, Borre
 - Karen, Gaardejerske, Klippinge
 - Knud, Gdr., Nr. Tvede, Olstrup
 - Kr., Statskonsulent, Lyngby
 - L., Gdr., Tolstrup, Stege
 - L. P., Gdr., Fogedgaard, Stensved
 - Niels, Egedegaard, Storehedinge
 - Niels, Kbmd., Fakse
 - Otto, Lærer, Næstved
 - P. J., Gdr., Leneshøj, Strøby
 - P., Lærer, Rislev, Næstved
 - P., Lærer, Stubberup, Fakse
 - R. Sagfører, Samsø
 - Th., Sognepræst, Præstø
 - Vald., Kbmd., Sdr. Vestud, Borre
 - A., Gdr., Svinø, Lundby
 - A., Gdr., Nr. Tvede, Brandelev
 - Chr., Gdr., Pederstrup, Lou
 - Fr., Lærer, Nees, Klarskov
 - Laur., Gdr., Ugledige, Mern
 - P., Gdr., Stenstrup, Næstved
 - R., Gdr., Svinø, Lundby
 - Frk., Lærerinde, Storehedinge
 - Ole, Gdr., Blangslev, Lou
 - Kristiane, Frue, St. Elmue, Fakse
 - L. Skovgaard, Gdr., Sandvig, Mern
 - C. C., Ægbækgaard, Svinø, Lundby
 - Hans Chr., Gdr., Lundby St.
 - H., Seminarlærer, Vordingborg
 - Selchau, Propr., Alslevgd., Karise
- Harrekilde, J., pens. Lærer, Herlufm.
 Haslund, Læge, Præstø
 Hauen, R. v., Fabrikant, Gl. Kongevej
 177, Kbh.
- Havnlev, Folkebogsamling, Rødvig
 Heding, E., Lærer, Strøby Egede, Strøby
 Hellig, Lærer, Vdbg.
 Henriksen, C., pens. Lærer, Søb., Kbh.
 Henriksen, Frøhdl., Sierslev, Storch.
 - Postekspedient, Lundby
 Hermansen, P., Møller, Brandelev
 Herboe, Lærer, Holmeolstrup, Olstrup
 Herskind, Sognepr., Baarse, Præstø
 Hjortsø, A., Enkefrue, Aaside, Snesere
 Howden-Rønnenkamp, Kmhr., Godsejer,
 Næsbyholm, Sorø
- Holtegaard, J. P., Gdr., Holtegd., Fakse
 Holm, Direkt., Bryggeriet Føniks, Næstv.
 Horstmann, Godsforv., Gaunø, Næstved
 Huus, Købmand., Næstved
 Høyrup, Amtsfuldm., Næstved
 Hyllemose, N. H., Gdr., Aaleb., Borre
 Hyllekvisst, Lærer, Magleby, Borre
- Industriforeningens Bibliothek, Kbh.
 Industriforeningen, Næstved (Adresse:
 Direktør Grøholt.)
 Ingemann, B., Arkt., Bolbrohøj, Rungsted
 Ingerslev, Læge, Næstved
 Ingvoren, Lærer, Egøje, Køge
 - Kristian, Sognefoged, Herfølge
 Jacobsen, Gaardbst., Alslev, Karise
 - R. L., Lærer, Knudskov, Vdbg.
 Jensen, Anders, Gdr., Kjeldbym., Stege
 - C., Mineralvandf., Købmg., Næstved
 - Christoffer, Gdr., Sageby, Mern
 - Chr., Gdr., Havnlev, Rødvig
 - Dyrlæge, Alkestrup, Thureby
 - Frd., Gdr., Toftthøj, Storehedinge
 - Hans, Gdr., Banken, Haarbølle
 - Hans, Gdr., Mosegd., Storehedinge
 - H., Gaardbst., Rosendalsvej, Fakse
 - Hans Fr., Gdr., Nr. Smidstr., Tappern.
 - Hans, Partikulier, Gjevno
 - Henr., Gdr., Sageby, Mern
 - Jens, Gdr., Aversi, Haslev
 - Frd., Murermeister, Stege
 - Jens, Gdr., Magleby, Klippinge
 - Jens, Gdr., Tøksværd, Olstrup
 - Jens, Gdr., Tostrup, Stege
 - Jens, Gaardbst., St. Thorsh., Fakse
 - J. P., Lærer, Rødvig
 - J. P., Gaardbst., Smerup, Karise
 - K., Mejeribst., Sydstejns, Rødvig
 - Konrad, Gdr., Budsene, Borre
 - Kristian, Ungk., Flintemose, Bøgesø
 - L., Lærer, Nr. Smidstrup, Tappern.
 - L. Chr., Lærer, Rønnebæk, Næstved
 - L. P., Gdr., Pollerup Hovgd., Stege
 - M., Sognepræst, Kjeldbym., Stege
 - N., Gdr., Kjeldbylille, Stege
 - Niels, Gdr., Lellinge
 - A., Agent, Valdemarsgade, Vdbg.
 - N. P., Gdr., Sognef., Svansb., Køge
 - O., Kbmd., Sømarke, Borre
 - O., Laur., Gdr., Raabymagle, Borre
 - Laurids, Askov, Bøgesø
 - P., Lærer, Holsted, Næstved
 - R., Gdr., Ugledige, Mern
 - Sofus, Gdr., Raabymagle, Borre
 - Stejns, Bankdirektør, Storehedinge
 - Søren, Gdr., Mern
 - Th., Lærer, Velling Skole pr. Ring-
 kjøbing
 - V., Lærer, Mandemark, Borre
 - R. M., Lærer, Snesere
 - Redaktør, Stege
 - Skovfgd., Dænderup Vænge, Haslev
 - Martin, Gaardbst., Havnlev, Rødvig

- Jensen, J. P., Maler, Bakkeh., Haslev
 - N., Gdr., Rejnstrup, Fakse
 - Joh., Gdr., Kristiansminde, Dysted, Olstrup
 - Albert, Gdr., Toksværd, Olstrup
 - Lærer, Lendemærk, Stege
 - Chr., Overretssagf., Næstved
 - J. P., Gdr., Askeby
 - U. P., Gdr., Aversi, Haslev
 - Postmester, Vordingborg
 - Sofie, Frue, Villa Lille Eje, Havnlev, Rødvig
 - Enkefrue, Højbohus, Snesere
 Jespersen, Godsfv., Nysø
 - Klosterforvalter, Vemmetofte
 - H., Propr., Aasidegd., Snesere St.
 Johansen, G., Købmand, Næstved
 - P., Gdr., Valløby, Vallø
 - J., Gdr., Lundby
 - Johannes, Gaardbst., Sandvig, Mern
 Johannesen, Sagfører, Fakse
 - P. C., pens. Lær., L. Faureby, Fakse
 Jonquières, de, Frk., Grevens Vænge, Næstved
 Jørgensen, A., Gdr., Sdr. Vestud, Borre
 - H., Gdbst., Tolstrup, Thureby
 - Frue, Kantor, Vdbg.
 - J., Gdr., Magleby, Klippinge
 - Jens, Parcl., St. Linde, Haarlev
 - Johan, Gdr., Vibede, Fakse
 - Jørg., Gdr., Haarlev
 - Lars, Husejer, Storinge
 - O. A., Lærer, Abildhøj, Præstø
 - Mejeribst., Klippinge
 - S., Lærer, Sandby, Harpelunde, Loll.
 - Th., Sognepræst, Langebæk
 - Bankbestyrer, Aalborg
 - H. P., Lærer, Aashøj, Køge
 - H. P., Landpb., Taagesk., Rønnede
 - H. P., Uddeler, Klippinge
 - N., Medfst., Sydsj. Landbrugsskole, Lundby
 - E., Sognepr., Enderslev pr. Haarlev
 - Gert, Bager, Askov pr. Snesere
 - P., Gdr., Værløse, Fakse
 - Dyrslæge, Snesere
 Kaa, Th., Kantor, Præstø
 Karlshøj, Poul, Gdr., Gjevnø, Storeh.
 Knudsen, Sognepr., Næstved
 - O., Gdr., Jeshøjgd., Øverup, Næstv.
 - P., Kbm., Næstved
 - Bang, Mejeribst., Fakse
 Klein, P. A., Lærer, Vdbg.
 Kristensen, Hans, Jørslev pr. Karise
 - Lagerforvalter, Rødvig
 Kristensen, Kvist, Landbrugsl., Sydsj. Landbrugsskole, Lundby
 - Chr., Gdr., Brandelev
 - K. A., Førstelærer, Karise
 Kristiansen, Sognef., Havnlev, Rødvig
 - Kr., Gaardbst., Valløby, Vallø
 - P., Tømrer, Pollerup Kulgaard, Stege
 Krarup, Rektor, Herlufsholm, Næstved
 Krøjgaard, Lærer, Aversi, Haslev
 Kæstel, Louis, Lærer, Tolstr., Stensved
 Køge Folkebibliothek
 Landsarkivet for Sjæll., Jagtv. 10, Kbh.
 Langballe, Arkitekt, Køge
 Landsberg, Overretssagf., Storeh.
 Landsarkivet for Fyn, Odense
 Larsen, Anna, Lær.inde, Druestr., Thureb.
 - A. P., Gdr., Hammer, Lou
 - Chr., Lærer, Næstved
 - Chr., Lærer, Kastrupvej 12, Roskilde
 - Borre, Lærer, Direktør Bagge, Dronninggaard, Holte
 - Borre, Præst, Gedved pr. Horsens
 - H. P., Gdr., Tostrup, Stege
 - J. Chr., Amtsrml., Ebbeskov, Fakse
 - J. Chr., Gdr., Tybjergl., Herlufmagle
 - J., Gdr., Smidstrup, Tappernøje
 - K. A., Skovfgd., Vemmetofte, Fakse
 - J. P., Parcl., Lundbytorp, Lundby
 - J., Hotelejer, Paaskebjerg, Herfølge
 - K., Gdr., Tostrup, Stege
 - L., Gdr., Dyrhavegaard, Præstø
 - Laur., Gdr., Raunsiedh., Tostr., Stege
 - L. P., Gdr., Røddinge, Stege
 - L. P., Ungkarl, Taageby, Mern
 - N., Gdr., St. Røttinge, Tappernøje
 - P., Gdr., Snesere
 - P., Gdr., Bonderødgaard, Fakse
 - P., Mejeribst., Holme Mejeri, Borre
 - R. E., Lærer, Svinø, Lundby
 - Vilh., Forretnf., Næstv. Tid., Næstv.
 - J., Gdr., Braaby, Haslev
 - Kr., Gdr., Lund, Fakse
 - Ludvig, Redaktør, Fakse
 - R. P., Gdr., Hesselhøj, Nyb., Borre
 - Vejassistent, Fakse
 - Karl N., Købmand, Fakse
 Lassen, Provst, Slagelsev. pr. Næstved
 - Godsejer, Høvdinggaard, Mern
 Laugesen, Th., Lærer, Vedskølle, Køge
 Lauritsen, Kordegn, Præstø
 - Lærer, Kastrup, Vordingborg
 Lawaetz, O., Forp., Holmeg., Olstrup
 Lichtenberg, M. de, Klosterfrk., Vemmetofte, Fakse
 - Provst, Valløby, Vallø

Lomholt, Læge, Karise
- Møller, Sædder, Thureby
Lorentzen, C., Gdr., Egøje, Køge
Ludvigsen, Julius, Sognefgd., Stenstrup,
Næstved
Lund, Kantor, Vallø
Lundby, J. T., Professor, Upsalagade
6^a, Kbh. Ø.
Lundgaard, Lærer, Glamsbjerg
Lundqvist, Lærer, Borre
Løve, Sognepr., Damsholte, Stege
Madsen, Jens, Gdr., Barse, Snesere
- Chr., Gdr., Udby pr. Lundby
- Emil, Victualiehandler, Haslev
- M. A., Sognef., Nedervindinge, Vdbg.
- Morits, fhv. Højskoleforst., Ringe
- N. P., Gdr., Faarup, Lou
- R. S., Mejeribst., Druestr., Thureby
- N. P., Direktør, Masned Sund
- Aage W., Købmand, Næstved
- Anna, Frue, Jernbaneg., 1, Næstved
Mathiesen, Overretssagf., Næstved
Marz, Stationsforst., Klippinge
Meinertsen, Provst, Mern
Michelsen, J., Lærer, Ulse, Haslev
- Møller, Rosenfeldt, Vdb.
Molke, H., Greve, Marienborg
- A., Greve, Lystrup, Fakse
- E., Grevinde, Lystrup, Fakse
Mortensen, Lærer, Lund, Rødvig
- A., Toldforv., Vdbg.
- Lærerinde, Egøje Skole, Køge
Møns Folkebibliothek, Stege
Møller, F., Læge, Borre
Mørup, S., Sagfører, Næstved
Nandrup, Konsul, Købmd., Næstved
Nationalmusæets 2. Afd., Kbh.
Neerup, J. P., Redaktør, Næstved
Nielsen, Axel, Gaardbst., Snesere
- Carl, Boghdl., Stege
- Hans, Murerm., Klippinge
- H. P., Lærer, Gjældsted, Herlufmagle
- H. P., Lærer, Gjørslev, Borup pr.
Østervang
- H. P., Sognefoged, Frøslev, Storeh.
- Peter, Gdr., Skallegaarden, Næstved
- Niels, Gdr., Østergaard pr. Fakse
- N. B., Gartner, Brandelev
- N., Gdr., Kongsted, Rønnede
- L. J., Væver, Viemose
- Johanne, Frue, Mejeribst., Herfølge
- Karl, Sognef., Rislev, Næstved
- L. P., Gdr., Boserup, Olstrup
- Morten, Forst., Landbrugssk., Lundby
- Niels, Gdr., Udby, Stege

Nielsen, Niels, Møller, Havnlev, Storeh.
- N. Juel, Gdr., Lund, Rødvig
- N. P., Gdr., Enderslev, Haarlev
- N. P., Gdr., Sageby, Mern
- Chr., Gdr., Tostenæs pr. Askeby
- Niels Jørgen, Dame Kobbelt, Askeby
- N. P., Parcl., Tofthøje, Hastr., Køge
- N. R., Sognerfmd., Kjessendr., Fakse
- V. S. N., Toldassist., Fakse Ladepl.
- R., Gdr., Brøderup, Tappernøje
- Søren Fr., Gdr., Egøje, Køge
- Anton, Gdr., Nr. Tvede, Brandelev
- Andrup, Kbmd., Haslev
- Anna, Frk., Industribanken, Næstved
- Carl, Højskolefst., Brøderup Højskole,
Tappernøje
- H., Læge, Brotorv, Næstved
- H., Gdr., Birkely, Mern
- N. H., Gdr., Svinø, Lundby
- A., Frue, Taagerup, Karise
- Hanne, Gaardejerske, Brandelev
- Valdemar, Gdr., Bøgesø
- Wøldike, Sognepr., Hammer, Lou
Nøhr, A., Gdr., Borre
- M. A., Gdr., Hjertebjerg, Stege
Næstved Centralbibliothek
Næstelsø Sogns Bogsamling ved Pastor
Glentehøj, Næstelsø pr. Næstved
Nyvang, Dommer, Præstø
Ohlmann, Sognepr., Vemmetofte, Fakse
Oksen, Provst, Rygaards Allé 10, Hellerup
Olsen, Jens, Gdr., Magleby, Klippinge
- H. P., Redaktør, Næstved
- Oluf, Redaktør, Vordingborg
- L. P., Kbmd., Næstved
- O. Fr., Sognefoged, Blangslev, Lou
- Marie, Ulse, Haslev
- N., Handelsm., Stevns Højsk., Storeh.
- H., Forp., Dysted, Olstrup
- H., Handelsmand, Haarlev
- Laur., Landpostbud, Mern
- P., Sognefoged, Førsløv, Karise
- J. P., Gdr., Bønderød, Fakse
Orland, Kbmd., Præstø
Oxholm, Kmhr.inde, Rosenfeldt, Vdbg.
Palsø, Bogholder, Stege
Petersen, Gdr., Alslev, Karise
- A. Smedemester, Lundby
- Fred., Lærer, Værløse, Fakse
- Hans, Gdr., Klippinge
- K. K., Handelsr., Vængehuset, Wer-
gelandssallé 4, Søborg
- Poul, Gdr., Ebbeskov, Fakse
- Jørgen Isak, Gdr., Haarlev
- Hans, Gdr., Alslev, Karise

- Pedersen, Hans, Kbmd., Hammer, Lou
- H. C., Gartner, Flintemose, Bøgesø
- H. Chr., Gdr., Amtsrml., Renge, Sth.
- Henr., pens. Lærer, Ved Linden 13^a,
Kbh.
- Jens, Gdr., Bjeverskov
- J. P., Gdr., Nordgaard, Brandelev
- Jens, Ungk., Snesere
- Jørgen, Gdr., Brandelev
- L. A., Gdr., Fiskebæk, Brandelev
- Lars, Gdr., Drustrup, Thureby
- L., Lærer, Holtug, Storehedinge
- L. P., Redaktør, Præstø
- J., Lærer, Næstelsø, Næstved
- M. P., Lærer, Lille-Næstved, Næstv.
- Karl, Boghdl., Stege
- Niels, Gdr., Sonnerup, Thureby
- P., Gdr., Lykkebæk, Klippinge
- P., Overskovf., Lerbæk pr. Askeby
- R., Gdr., Busebjergg., Køng, Lundby
- R. Joh., Gdr., Elmelunde, Stege
- R., Gdr., Sipperup Østerg., Næstved
- Th., Købmand, Næstved
- V., Provst, Karise
- Otto, Gdr., Klokkekildegd., Sværdb.,
Lundby
- L., Overlærer, Fakse
- Joh., Landmand, Havrølev, Rødvig
- Chr., Kontrollør, Nielstrup, Rønnede
- Lærerinde, Stensved
- C. A., Gdr., Frøsløv, Karise
- Anna, Lærerinde, Strøby
- S., Frue, Gaardejerske, Kulagergd.,
Karise
Skovgaard-Petersen, Dispatcheur, Valle-
rød, Hørsholm
Pontoppidan, Sognepr., Spjeller., Karise
Post, E., Godsejer, Broksø, Herlufm.
Porst, Redaktør, Næstved
Poulsen, H. F., Gdr., Snesereg., Snesere
- Overlærer, Masnedsund
Paulsen, Direktør, Næstved
Preuss, Skovkasserer, Nykøbing F.
Qvist, Petrine N., Nr. Smidstrup pr.
Tappernøje
Rasmussen, Chr., Gdr., Højgd. pr. Rødvig
- C. R., Gdr., Børsted, Thureby
- Friskolelærer, Elmelunde, Stege
- H., Gdr., Frøsløv, Storeh.
- Johanne, Frue, Kjeldbylille, Stege
- Jul., Murermester, Snesere
- M., Overlærer, Vordingborg
- L. P., Gdr., Rydalsm., Sageby pr.
Viemose
- N., Gdr., L. Thorshøj, Fakse
Rasmussen, Propr., Overdrevsg., Præstø
- Gdr., Gammelby, Karise
- R., Gdr., Snesere
- H., Tømrerm., Brandelev
- J., Gdr., Borup, Næstved
- Karl, Husmd., Sørup, Olstrup
- J. P., Læge, Fakse
- I. E., Postassistent, Herlufmagle
- Forp., Langebækgaard, Langebæk
Ravnshøj, Peder, Gdr., Torbjerg, Skør-
pinge, Rødvig
Reedtz-Thott, Lensbaron, Gaunø, Nstv.
- Baron, Fedgaard, Vindbyholt
Richter, Sognepræst, Vejen
Rohde, P., Kontrolassistent, Haarlev St.
Rosen, Priorinde, Vemmetofte, Fakse
Rosengaard, Kbmd., Stege
Rosenkrantz, F., Baron, Liselund, Borre
- E., Baronesse, Lisel., Borre
- Erik, Baron, Lisel., Borre
- Th., Baronesse, Lisel., Borre
Rosted, Redaktør, Assens
Rørbæk, Lærer, Kongsted, Rønnede
Rørdam, Bibliotekar, A. N. Hansens
Allé, Hellerup, Kbh.
Sandberg, sen., Manufakturhdl., Stege
- jun., Manufakturhdl., Stege
Scavenius, A., Stiftsdame, Søgaard,
Storehedinge
- Godsejer, Klintholm, Borre
Scheel, Mejeribst., Aaside, Snesere
Scheiding, Kbmd., Karise
Schmidt, C., Lærer, Klippinge
- Lærer, Hammer
Schnack, Sognef., Aversi, Haslev
- Urmager, Næstved
- Frd., Gdr., Aversi, Haslev
Schow, Knud, Godsfuldmægtig, Gaunø,
Næstved
Schou, Maler, Vordingborg
- H. H., Direkt., Pileallé 27, Kbh.
Schouw, Frk., Østergade, Næstved
Schwartzbach, Holger, Landpb., Kilde-
marksvej, Næstved
Schøler, Fr., Gdr., Blaabæk, Fakse
Seidenfaden, Gdr., L. Thorsh., Fakse
Schedt-Juel, Stiftsdame, Vallø
Sennels, Købmand, Masnedsund
Smidt, Karetmager, Klippinge
Smith, Vilh., Konsul, Kbmd., Næstved
Skov, Lærer, Haarlev
- P., Lærer, Abbednæs, Næstved
- Christen, Gdr., Nørreby, Borre
Sjølund, Axel, Bovang, Haarlev St.
Spang, Direktør, Rosenfeldt, Vdbg.

- Sporsén, Dommer, Vordingborg
Stevens, A. J., Højskolefst., Barskesgade,
Randers
Sivertsen, Lærer, Raabylille, Stege
Steinmann, Kmh.inde, Tybjergg., Herlufm.
Stensgaard, H., Lærerinde, Taagerup,
Karise
Strange, Frue, Godsvv., Rosenf., Vdbg.
Statens Lærerrhøjsk., Odenseg. 14, Kbh.
Storm, Mejerierjer, Stege
Struckmann, Amtslæge, Næstved
Suhr, Godsejerinde, Petersg., Langebæk
Søgaard, Joh., Overlærer, Næstved
Søvendahl, Købmand, Karise
Sørensen, Aug., Partikulier, Skovhøj,
Bredtved, Holbæk
- Læge Stege
- C., Forp., Hastrupg., Thureby
- P. J., Bankkasserer, Erikstrup, Sth.
Statsbibliotheket, Aarhus
Statens Bibliotektilsyn, Studiestr. 38,
Kbh. K.
Svenska Landsmål, J. A. Lundel, Upsala
Tange, H., Dommerfuldm., Fjerritslev
Tillisch, Stiftsdame, Vallø
Thomsen, J. E., Jernbaneg., Næstved
Thune, Boghdl., Vordingborg
Tidemand-Dal, Arkitekt, Næstved
Tolderlund, Etatsraad, Præstø
Torp, Niels Petersen, Møller, Hastrup
Mølle, Køge
Troelsen, P., Gdr., Nr. Tvede, Olstrup
Trane, V. L., Købmd., Karise
Tudvad, Friskolelærer, Sydstevs, Sto-
rehedinge
Wang, Bogbinder, Næstved
Vedel, A., Kammerhr., Amtmand, Nstv.
- M., Kammerherreinde, Næstved
Vedsmann, Skoleinsp., Søborg, Kbh.
- Frands, Førstelærer, Ebbeskov, Fakse
- Hedin, Nørregade 39, Kbh.
Velling, S. D., Dylræge, Haarlev
Vestergaard, Politiaassistent, Kastrup,
Vordingborg
Winther, C., Gdr., Hjertebjerg, Stege
Wichfeldt, E., Stiftsdame, Vallø
Wolff, Sneedorff, Hofjægern., Godsejer,
Grevens Vænge, Næstved
Wurr, A., Lærer, Eskildstrup, Rønnede
Universitetsbiblioteket, Lund, Sverrig
do. Upsala
Yde, Fr., Oversygepl., Oringe, Vdbg.
Zahle, N., Sagfører, Næstved
Østergaard, G., Gdr., Hæstrup, Hjørring
Ødum, Lærer, Næstved
Ørum, Direktør, Elektricitetsv., Haslev

INDHOLDSFORTEGNELSE.

	Side
Om Helligkilder med særligt Henblik paa Præstø Amt af <i>Aug. F. Schmidt</i>	3
Erindringer fra min Barndom og Ungdom af Hmd. <i>Chr. Olsen</i> , St. Thorshøje	18
Lidt om Hestgarden paa Møn 1685—97 ved <i>I T. Rohde</i>	42
St. Knudslaug i Vordingborg af <i>Otto Smith</i>	50
Et Soldaterliv. Thomas Thomsen ved <i>H. Dragehjelm</i>	61
Studier over Vejenes Udviklingshistorie i Præstø Amt i Oldtiden af Prof. <i>J. T. Lumbye</i>	76
Møntfund i Præstø Amt ved <i>Georg Galster</i>	93
Af Bogø's Historie ved Lærer <i>A. P. Andersen</i> , Bogø.	110
Aarsberetning fra Formanden	143
I gamle Kirker af Gaardejer <i>L. Larsen</i>	144
Medlemsliste	146

Kommunelærer *P. A. Klein*, Vordingborg, har med Støtte fra Kommunen paa eget Forlag nylig udgivet en med 70 Billeder illustreret Bog om Vordingborg Købstad. Sideantal 350. Pris: hæftet 5 Kr., indbunden 6 Kr. 25 Øre.
